

Rigsarkivet

Rigsarkivets forskningsplan 2026

Indhold

Rigsarkivet i dansk forskning	3
Forskningsplanens opbygning og tilblivelse	4
A. Rammer	6
Rigsarkivets institutionsstrategi	6
Rigsarkivets forskningsepik	7
Kulturel sammenhængskraft	8
B. Forskerstab og forskningsmiljø	9
Forskerstaben	9
Forskningens organisering	10
Forskningsplanlægning og rapportering	14
Internationalisering og forskningsformidling	15
Forskningens finansiering	15
C. Forskningsområder og – projekter	17
Særlig satsning: Grønland/Kalaallit Nunaat	18
I kryolittens skygge. Kolonihistoriske og geopolitiske vinkler på et strategisk råstof	18
Grønland set fra bagsiden: Giftig normalisering i Ittoqqortoormiit 1950-1972	21
Dansk-grønlandsk historie i krydsfeltet mellem praksis og politik på det social- og sundhedspolitiske område efter 2. verdenskrig	23
Særlig satsning: Digitaliseringen og dataficeringen og deres virkninger	25
"Hvad skal vi bruge computerne til?" - digitaliseringen af den danske folkeskole i 1970'erne og 1980'erne	25
Anbringelsessager før og efter digitaliseringen. Hvad betyder overgangen til IT i sagsbehandlingen for borgerens historie?	28
Manglende, forvanskede eller normaliserede? Effekten af dataficering af arkivmateriale i stor skala	30
Ældre historie indtil ca. 1850	36
Arkiver og arkivbrug ca. 1400-1660	36
Stormflod – Når vandet kommer!	40
Studier i dansk oversøisk handel og søfart i 1700-tallet	43
Studier i dansk byhistorie før ca. 1900	45
Studier i håndtering af sager om indfødsret	46
Politisk historie efter ca. 1850	49
Nationale eliter i Nordslesvig 1815-1920	49
EEC som trusselsbillede i grænselandets europadebat 1957-1972	49
I skyggen af Holocaust. Dansk-jødisk historie før, under og efter "jødeaktionen"	52
Flugtrute nord – fra Tyskland til Argentina set fra et dansk perspektiv	54

Myter og realiteter: En geografisk analyse af militære planer for Danmark under den Kolde Krig.....	55
Caribbean Crossroad: Migrant communities, occupations and social groups in the town of Charlotte Amalie, c. 1841-1870.....	61
Det Grønne Guld: Hvordan ideen om grøn teknologi som kilde til økonomisk vækst blev til officiel strategi i danske ministerier, ca. 1971-2001.	62
Social historie efter ca. 1850.....	64
Fald, fremgang eller fastlåsthed? Social mobilitet på individniveau i Danmark 1850-1900	64
Shaping Nordic Punishment – mapping and understanding the development of Nordic penal practice 1950-1990	67
Udforsk kilder. Net- og kildebaseret inspiration og forskningsunderstøttelse.....	70
”Den store tilstrømning, denne forbavsende higen efter uddannelse... - uddannelse og social mobilitet i det 20. århundrede	72
De videregående uddannelser, uddannelsesstøtte og internationalisering ca. 1970-2000.....	75
Dansk erhvervshistorie efter 1750	78
Kortlægning af kvinders arbejde i det 19. århundredes Danmark – et digitalt historieprojekt.....	80
I statens og hjertets tjeneste: Dansk familiepleje, 1888-1933.....	82
D. Oversigt over Rigsarkivets forskere	85

Rigsarkivet i dansk forskning

Rigsarkivets samlinger er fælles hukommelse for alle borgere i Danmark. De rækker fra 1100-tallets diplomer på pergament til 2020'ernes it-systemer. Data fra samlingerne er et solidt fundament for historisk forskning, forståelse, dannelse, identitet og demokratisk debat såvel som for Big Data-analyser i humaniora, samfundsvidenskab, sundheds- og naturvidenskab mv. Rigsarkivets forskning skal udnytte den styrkeposition, som samlingerne giver, og være i front med synlige bidrag af højeste kvalitet til forskningen i Danmarks historie og formidlingen af den. Den skal medvirke til den faglige udvikling af historieforskningen i nye sammenhænge.

Rigsarkivet er således en forskningsinstitution, der ikke alene understøtter andres forskning, men også udfører forskning i eget regi. Det fremgår af arkivlovens formålsbestemmelse, at Rigsarkivet skal "udøve forskning og udbrede kendskabet til forskningens resultater". Svarende hertil er Rigsarkivet omfattet af lov om forskning ved arkiver, biblioteker og museer m.v. under Kulturministeriet. Det betyder, at Rigsarkivet har tilknyttet et rådgivende forskningsudvalg med eksterne og interne medlemmer, som blandt andet skal udtale sig til ministeriet om Rigsarkivets flerårige forskningsplan.

Rigsarkivets forskning er en del af institutionens samlede opgaveløsning, som også omfatter bevaringen af arkivalier, der har historisk værdi eller dokumenterer væsentlige administrative eller retslige forhold, ligesom Rigsarkivet skal sikre kassation af ikke-bevaringsværdige arkivalier, stille arkivalier til rådighed for borgere og myndigheder, herunder forskere, samt vejlede brugerne i benyttelse af arkivalierne.

Det er et særkende for Rigsarkivet – såvel som for biblioteker og museer under Kulturministeriet – at man har omfattende samlinger, der dokumenterer dansk kulturarv, herunder skiftende tiders danske forbindelser til udlandet. Det tildeler Rigsarkivets egen forskning særlige opgaver og giver den særlige muligheder for at bidrage til fornyelsen af historiefaget og udviklingen af arkivvidenskaben.

En dyberegående vejledning af forskere, der helt eller delvist søger det empiriske grundlag for deres forskningsprojekter i Rigsarkivet, forudsætter, at vejlederen har personlig erfaring hos med, hvad forskning er, og hvordan forskere arbejder. Ikke sjældent strækker vejledningen sig ind i en dialog om, hvordan forskeren kan designe sin metode, så han eller hun kan få besvaret sine forskningsspørgsmål på en måde, der både sikrer et solidt empirisk grundlag og et realistisk ressourceforbrug for forskeren selv og for Rigsarkivet.

En kvalificeret vejledning af forskere forudsætter dybdekendskab til samlingerne. Det opnås bedst ved personligt brug af dem. Det gælder navnlig forståelse af de forskellige typer af

arkivskabte søgemidler, kendskab til embeders forretningsgange og arkivdannelse, deres placering i det administrative hierarki og myndigheders indbyrdes ressortfordeling. For de ældre perioders vedkommende kommer endvidere læsning af gotisk skrift, forståelse af ældre dansk, kendskab til segl og bomærker m.m.

Rigsarkivets forskere beriger ikke kun forskningen ved at stille kvalificeret vejledning til rådighed. Med deres egen forskning demonstrerer de over for andre forskere og andre brugergrupper, hvilke empiriske potentialer, der er i Rigsarkivets samlinger, og med hvilke metoder, de kan udnyttes.

Dybdekendskab til de nyeste dele af samlingerne er tilsvarende ofte en nødvendig forudsætning for udviklingen af arkivvidenskabens metode og teori. Det gælder ikke mindst forskning i overgangen fra store og komplicerede papirbaserede arkivsystemer til kompakte og lettere søgbare, men bestemt ikke mindre komplicerede elektroniske dokumenthåndterings- og arkivsystemer.

Forskningsområderne og -projekterne i denne forskningsplan har derfor deres væsentligste empiriske grundlag i Rigsarkivets samlinger. Det har været ambitionen at formulere områder/projekter inden for perioden fra ca. 1400, hvor det ikke længere kan forventes, at alt middelalderligt kildemateriale er trykt, og indtil nyeste tid med digitalt skabte arkivalier – vel vidende, at en ubrudt og ligelig dækning af de seks århundreder ikke er opnåelig. Helt umuligt bliver det, hvis forskningens mange underdiscipliner også skal tilgodeses. En vis tematisk spredning er dog tilstræbt.

Rigsarkivets forskning skal også være orienteret mod fremtiden og videreudvikles i takt med samfundsudviklingen og i takt med de nye muligheder og forventninger, der følger heraf. Den teknologiske udvikling giver muligheder for helt nye anvendelser af vores samlinger i forskningsmæssig sammenhæng, men understreger også behovet for, at samfundets debatter beriges med fakta og faglig indsigt. Det er afgørende, at Rigsarkivets forskning er relevant for det omkringliggende samfund og skaber værdi for mange forskellige brugere – borgere, andre forskere, journalister, myndigheder, beslutningstagere, virksomheder og organisationer.

Forskningsplanens opbygning og tilblivelse

Rigsarkivets nye flerårige forskningsplan består af tre dele. Indledningsvis skitseres rammerne for forskningsindsatsen – med andre ord planens forankring i Rigsarkivets institutionsstrategi og forskningsepik og centrale aktuelle træk af samfundsudviklingen. Dernæst følger en beskrivelse af Rigsarkivet som forskningsmiljø med omdrejningspunkter i forskerstaben og forskningsorganiseringen – herunder den nyligt indførte gruppering af forskerne i tre forskerteams som led i indførelsen af en tillempet agil governance for området. Endelig følger forskningsplanens centrale del – forskernes beskrivelse af de forskningsområder og -projekter, som de agter at arbejde med i årene 2026-29.

Planen er udarbejdet i 2025 under medvirken af Rigsarkivets forskere, samlet i tre teams, Rigsarkivets porteføljeledelse for forskning, Rigsarkivets rådgivende forskningsudvalg og Rigsarkivets direktion. Porteføljeledelsen udsendte efter oplæg fra forskningslederen efter sit møde den 10. juni et oplæg til forskerne, der dels gav forskerne pejlemærker for ideer til forskningsemner og –projekter, dels beskrev den videre proces. Efter sommerferien blev forskernes ideer diskuteret i de tre forskerteams og derpå fremlagt på et forskermøde den 5. september i Odense, hvor endvidere medlemmer af direktionen og forpersonen for det rådgivende forskningsudvalg medvirkede med oplæg. Ud af forskermødet opstod et katalog over forskningsemner og –projekter, som blev forelagt for det rådgivende forskningsudvalg den 30. september. Tilbage meldingerne fra udvalget (og fra direktionen og porteføljeledelsen) blev straks videresendt til forskerne til brug for deres udarbejdelse af dyberegående beskrivelser af deres projekter. Efter diskussion af disse i de tre teams, indsendte forskerne deres beskrivelser til forskningslederen den 23. oktober, hvorefter de af denne blev redigeret og samlet i en fælles plan, der tillige indeholdt en generel indledning. Den fælles plan blev siden behandlet i porteføljeledelsen den 13. november, i direktionen den 19. november og i det rådgivende forskningsudvalg den 21. november, hvorefter en række ændringer blev foretaget forud for den endelige behandling i Rigsarkivets direktion den 14. januar 2026.

Forkortelser

ADEG = Rigsarkivets enhed for Adgang & Egenaccess

DATA = Data Science

BRUG = Brugerservice

INDSAM = Indsamling

LEDSEK = Ledelsessekretariatet

A. Rammer

Rigsarkivets forskningsplan er udarbejdet ud fra tre rammesættende spor. Det første er Rigsarkivets institutionsstrategi, det andet Rigsarkivets epic for forskningsvirksomheden og det tredje den aktuelle samfundsudvikling, der stiller krav om kulturel sammenhængskraft.

Rigsarkivets institutionsstrategi

Rigsarkivets nye institutionsstrategi favner alle sider af Rigsarkivets virke, herunder forskningen. Den rummer de overordnede pejlemærker, hvorfor der ikke udarbejdes strategier for de enkelte grene af virksomheden. I det følgende bringes et uddrag af strategien, som har særlig relevans for forskningen:

Rigsarkivet er Danmarks hukommelse og fremmer forståelsen af os selv som individer og fællesskaber – nu og i fremtiden

Danmarks hukommelse

Rigsarkivet udfylder som kulturinstitution en vigtig samfundsmæssig rolle ved at indsamle, bevare og levere autentiske data, som bruges i samarbejde med offentlige myndigheder, borgere, forskere og private aktører. Det skaber et vigtigt grundlag for en informeret samfundsdebat om vores fælles fortid, nutid og fremtid.

Med fokus på høj sikkerhed, klare juridiske rammer og ansvarlig digital udvikling værner Rigsarkivet om samlingerne, så de også kan bruges i fremtiden.

Dokumentation til en informeret debat

Rigsarkivet har data fra 1100-tallet og frem, som er indsamlet fra myndigheder og private aktører. Data dokumenterer og kaster lys over, hvad vores samfund og vi som befolkning er rundet af. Rigsarkivet bevarer og beriger data for at skabe ny viden og nye indsigter i vores samfund, både historisk og aktuelt. Sådan bidrager Rigsarkivets samling til at løse nutidige udfordringer og støtter en informeret offentlig debat om vores fælles fremtid.

En verden i forandring

I en verden præget af forandring, hvor nye teknologier gør det vanskeligere at skelne mellem sande og falske informationer, er Rigsarkivets autentiske data en uvurderlig ressource.

Data understøtter tilliden til fakta og bidrager til den demokratiske samtale.

Datapotentialet er enormt

Behovet for data er stort og stigende blandt forskere, institutioner og borgere. Derfor skal adgangen til Rigsarkivets samlinger være enkel og sikker for alle brugere. Samtidig stiller den omfattende brug af data høje krav til datasikkerhed og rejser spørgsmål om ansvarlig dataanvendelse.

Nye teknologier giver mulighed for at skabe mere værdi, men kræver også opdaterede metoder til indsamling og bevaring.

Formålet med at levere dokumentation til en informeret debat har især inspireret forskerne i forbindelse med udarbejdelsen af deres projekter. Her vil Rigsarkivets forskere demonstrere, hvorledes Rigsarkivets data kan bruges og bearbejdes af andre forskere, så disse kan medvirke til at bringe dem i spil for en oplyst samfundsdebat.

Pejlemærker

Strategiens tre pejlemærker er følgende:

Nye teknologier:

Rigsarkivet udvikler og anvender nye metoder og teknologier til værdiskabende anvendelse af samlingerne.

Sammenhæng:

Rigsarkivet samarbejder tæt med de fællesoffentlige parter om anvendelse af data.

Fremtidssikring:

Rigsarkivet fremtidssikrer indsamling og bevaring af data, så samfundsudviklingen til hver en tid kan dokumenteres.

Rigsarkivets forskningsepik

I forbindelse med indførelsen af en tillempet agil governance for forskningen i 2024 blev der med udgangspunkt i institutionsstrategien formuleret en særlig mening med Rigsarkivets forskningsvirksomhed, som uddyber strategien:

- **For** forskere, arkiver, medier, beslutningstagere og borgere,
- **som** efterspørger forskningsbaserede indsigter, analyser og oplysninger om samfundsudviklingen over tid,
- **er** arkivvidenskabelig metode og kritisk grundforskning, der beror på og demonstrerer potentialet i Rigsarkivets samlinger,

- **et nødvendigt fundament for forskning, forskningssamarbejde, forskningsformidling og en kvalificeret samfundsdebat om vores fælles fortid, nutid og fremtid.**

Det er her nævnt, at arkivvidenskabelig metode og kritisk grundforskning skal gå hånd i hånd i Rigsarkivets værdiskabelse på forskningsområdet. Derfor har flere forskere formuleret projekter inden for arkivvidenskab og forvaltningshistorie. Der er i 2023 formuleret en plan for at fremme arkivvidenskab som særligt satsningsområde for Rigsarkivets forskning, som vil blive søgt realiseret gennem ekstern finansiering.

Endvidere fremhæver forskningsepik, at Rigsarkivets forskning skal bero på Rigsarkivets samlinger. Det bliver da også kendetegnende for forskningsprojekterne i årene 2026-29, at de – som i årene forud – hovedsagelig henter deres empiriske grundlag i samlingerne.

Desuden peger forskningsepik på, at forskningsprojekterne ikke skal stå alene, men også ledsages af forskersamarbejder og af forskningsformidling. Flere af projekterne har således deres udspring i eksterne samarbejdsrelationer, hvad enten det er på institutionelt, projektorienteret eller individuelt plan. Endelig fremhæves også her den samfundsmæssige værdiskabelse med fokus på at kvalificere den offentlige debat.

Kulturel sammenhængskraft

Behovet for, at forskere bidrager med forskningsresultater, som kan kvalificere den offentlige debat, synes da også større end nogensinde.

I en verden præget af usikkerhed, hvor demokrati og frihedsværdier er under pres og hvor fordrejet og falsk information hurtigt kan udbredes via internettet og sociale medier, kan en forskningsmæssig forankret formidling af historien bidrage til den kulturelle sammenhængskraft. Dette kan historie- og samfundsvidenskabelig forskning og øvrig forskning medvirke til med følgende for øje:

- Den frie diskussion i samfundet må også indebære, at et kritisk syn på samfundets nutid og fortid nyder fremme. Det er de vestlige demokratiers styrke, at de gennem åbne diskussioner giver plads for selvkritik, som medvirker til at korrigere udviklinger, der har taget en uhensigtsmæssig retning.
- Forskningens resultater må ikke være givne på forhånd. Forskerne må være åbne for de svar, som deres data giver på de åbne spørgsmål, de selv stiller. Disse svar må ikke være forudbestemt af egne eller opdragsgiveres ideologiske eller politiske præferencer eller økonomiske og sociale interesser. Dette udelukker ikke, at forestillinger om et bedre samfund inspirerer forskere til at formulere nyttige forskningsspørgsmål.
- I overensstemmelse med den europæiske oplysningstradition må forskningens resultater bringes til en bred offentligheds kendskab og stilles til åben diskussion. Rigsarkivets forskning kan således også i sin forskningsformidling bidrage til den kulturelle modstandskraft i Danmark, Norden og Europa.

B. Forskerstab og forskningsmiljø

Forskerstaben

Rigsarkivets forskerstab er i efteråret 2025 sammensat som følger:

Enhed	Forskningsleder	Seniorforskere	Forskere	Ph.d. studerende
Ledelsessekretariat (LEDSEK)	1	0	0	0
Adgang og egenaccess (ADEG)	0	4	0	0
Brugerservice (BRUG)	0	3	2	0
Dataformidling (DATA)	0	3	0	1
Indsamling (INDSAM)	0	3	0	0
Tilsammen	1	13	2	1

Alders- og kønsprofilen aktuelt fremgår af følgende tabeller:

Forskernes fordeling på stillingskategori og køn ultimo 2025

Stillingskategori	Mænd	Kvinder	I alt
Forskningsleder	1	0	1
Seniorforskere	10	3	13
Forskere	1	1	2
Ph.d.-stipendiat	0	1	1
I alt	12	5	17

Forskernes fordeling på alder og køn ultimo 2025

Fødselsår	Mænd	Kvinder	I alt
1950-59	1	0	1
1960-69	3	1	4
1970-79	5	2	7
1980-89	3	1	4
1990-99	0	1	1
I alt	12	5	19

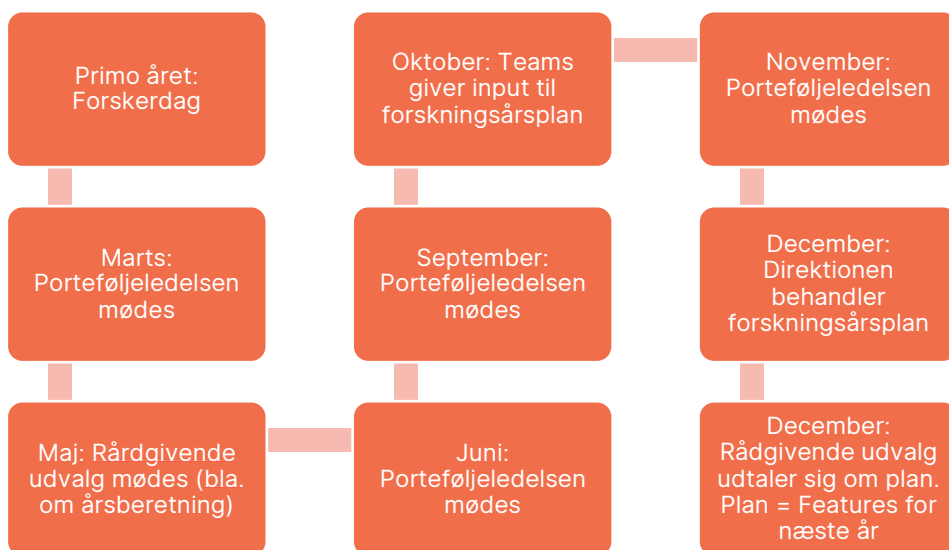
Kønsfordelingen må vedvarende betegnes som skæv. Et generationsskifte er indledt, således at der nu er 5 forskere født efter 1980. Med 4 forskere over 60 år vil det fortsætte i de kommende år.

Forskningens organisering

Rigsarkivet har i 2025 indført en tillempet agil governance på forskningsområdet. I den forbindelse er den tidligere citerede epic for forskningen formuleret.

Der er tillige fastlagt følgende årshjul for forskningen:

Rigsarkivet har endvidere i forsommeren 2025 nedsat følgende tre forskerteams:

- Ældre historie før 1850
- Politisk historie efter 1850. Dette team er for tiden især fokuseret på besættelsen, den kolde krig og tiden derefter:
- Socialhistorie efter 1850. Begrebet socialhistorie forstås her i videste forstand.

Et team om arkivvidenskab afventer etablering heraf som forskningsområde i Rigsarkivet.

De enkelte forskerteams formål og organisering er fastlagt som følger:

Formål:

- Forøgelse af forskningskvaliteten ved gensidig sparring i form af frie diskussioner af projektskitser, udkast til artikler, antologibidrag, bogkapitler m.m.
- Diskussion af de enkelte teammedlemmers bidrag til flerårig forskningsplan og forskningsårsplan
- Diskutere nye teorier og metoder, som er relevante for teamets medlemmer
- Erfaringsudveksle om international publicering
- Deltage i eksterne netværksaktiviteter og erfaringsudveksle herom
- Stille forslag til ekstern finansiering af forskningsprojekter, som Ledelsessekretariatets fondsteam kan gå videre med
- Sørge for, at emner af fælles interesse for forskere i flere teams kommer til diskussion på forskermøde o.l.

Organisering:

- De enkelte teams afholder som udgangspunkt fire møder årligt, det kan være digitalt eller fysisk efter behov. Der skal ikke holdes møder, hvis der ikke er noget substantielt at mødes om.
- De enkelte teams udpeger en tovholder for teamets arbejde. Posten er begrænset til ét år ad gangen og kan gå på omgang.
- Tovholderen har følgende opgaver:
 - At indkalde til møder, herunder fastsætte dagsorden og sørge for at materiale til diskussion bliver udsendt rettidigt samt fordele opgaver
 - At lede møderne og opsamle evt. beslutninger. Der skal ikke udarbejdes mødereferater. Medlemmer, som har materiale til diskussion, sørger selv for at notere de andre medlemmers kommentarer
 - At indgå i porteføljeledelsen for forskningen og i den forbindelse forud for møderne spørge sit team, om der er emner eller synspunkter, der ønskes bragt op i porteføljeledelsen – og efter møderne orientere om dennes beslutninger.
 - Møder i teams konteres under formål 5.2., mens tovholderens administration i forbindelse med møderne og medvirken i porteføljeledelsen konteres under 5.1.

Der er derudover nedsat en porteføljeledelse for forskningen med følgende sammensætning og opgaver:

Porteføljeledelsen består af:

- Enhedschefen for Ledelsessekretariatet (formand),
- Forskningslederen (sekretær, koordinator og kontaktperson for porteføljeledelsen),
- Enhedschefer ud over formanden, der har personaleansvar for forskere
- Tovholderne fra de nedsatte forskerteams, p.t. tre.

Porteføljeledelsens opgaver er:

- At have det tværgående fokus på forskningen i Rigsarkivet set i forhold til forskningsepik og institutionsstrategiens målsætninger – herunder det overordnede fokus på den samlede forsknings kvalitet og strategiske relevans
- Opfølgning og prioritering af anbefalinger fra det rådgivende forskningsudvalg
- At følge og støtte arbejdet i de nedsatte forskerteams
- At behandle den flerårige forskningsplan, forskningsårsplanen og forskningsårsberetningen før forelæggelse i direktionen og det rådgivende forskningsudvalg
- At følge status og fremdrift på forskningsplanerne
- At forholde sig til de sager, som efterfølgende skal godkendes af direktionen:
 - ansøgninger til forskeruddannelse uden for universiteterne

- forskeres medvirken i eksterne projekter
 - udpegning af repræsentanter til forskellige eksterne organer i forskerverdenen
- At rådgive enhedschefer om nyansættelser på forskningsområdet:
 - herunder udformning af stillingsopslag
 - herunder nedsættelse af bedømmelsesudvalg
- At udvælge, iværksætte og koordinere forskningsfremmende aktiviteter i samarbejde med forskningslederen:
 - forskermøder
 - seminarer og konferencer nationalt og internationalt
 - efteruddannelse

Porteføljeledelsens arbejdsmåde bliver:

- Udvalget tilstræber at mødes fire gange årligt
- Presserende spørgsmål ind mellem møderne afgøres ved mailhøring

Det skal fremhæves, at organiseringen i teams er helt ny og at den rummer et udviklingspotentiale, som først for alvor vil blive forløst i løbet af fireårsperioden, efterhånden som deltagerne bliver fortrolige med at arbejde på den nye måde. Arbejdet med forskningsplanen har været deres første opgave. I de kommende år vil de tre teams danne udgangspunkt for gensidig forskerstøtte, fælles arbejde med metode og teori og samarbejde med forskergrupper udadtil.

For de øvrige aktører på forskningsområdet – det rådgivende forskningsudvalg, enhederne, direktionen og forskningslederen – er opgaverne i det væsentligste uændret i forhold til tidligere, og der henvises derfor til den foregående treårige forskningsplan 2023-25 for en nærmere beskrivelse.

Forskningstiden

Forskeren har nu som tidligere ret/pligt til at forske i 2/7 af tjenestetiden, svarende til 440 timer pr. år og i gennemsnit 110 timer på kvartals- og 37 timer på månedsbasis for fuldtidsansatte. Forskningstiden kan forøges gennem opnåelse af frikøb eller ved en særlig forøgelse af antallet af forskningstimer bevilliget af Rigsarkivets ledelse.

Som udgangspunkt afvikles forskningen i blokke på mindst en uges længde. Ved afslutningen af større afhandlinger er det oftest en fordel at samle forskningstiden i særligt store blokke. Viser det sig, at andre og presserende arbejdsopgaver umuliggør den aftalte afholdelse af forskningstiden, skal forskeren og enhedschefen aftale en konkret alternativ afvikling, der skal finde sted snarest muligt, således at oparbejdning af underskud undgås. Ønsker en forsker selv sin aftalte forskningstid udskudt, forudsætter det en aftale med enhedschefen. Forskeren kan f.eks. ønske sin forskningstid udskudt for at samle

forskningstiden med henblik på længere arkivstudier i udlandet eller for at afslutte en større afhandling.

Der skal uden for de fastlagte forskningsblokke – men stadig inden for de 2/7 forskningstid – være mulighed for at deltage i forskningsrelaterede projekt- og netværksmøder, seminarer, kongresser etc., såfremt den øvrige tjeneste tillader det. Deltagelsen i de nævnte aktiviteter aftales så tidligt som muligt med enhedschefen.

Forskningsplanlægning og rapportering

Forskningsårsplan

Såvel fælles som individuelle forskningsprojekter fra forskningsplan 2026-2029, der er igangværende eller vil blive igangsat i løbet af det førstkomende år, opføres på den løbende forskningsårsplan. I forbindelse hermed foretager den enkelte forsker efter aftale med enhedschefen og forskningslederen:

- præcisering af problemstillinger i forhold til den flerårige forskningsplans bredere angivelser
- præcisering af publikationsform og øvrig formidling
- justeringer i projektets indhold og omfang i forhold til flerårige forskningsplan
- eventuel opdatering af projektets tidsplan
- opgivelse af uigennemførlige forskningsprojekter, som er opført på den flerårige forskningsplan
- iværksættelse af nye forskningsprojekter, som ikke er opført på den flerårige forskningsplan

Årsplanen forelægges for det rådgivende forskningsudvalg, der udtaler sig om den til Rigsarkivets ledelse.

Forskningsårsberetning

Forskerne foretager løbende en afrapportering af afsluttede forskningsprojekter ved indtastning af deres publikationer i PURE. De udgør grundlaget for bibliografien i forskningsårsberetningen. I forbindelse med udarbejdelsen af denne indhenter forskningslederen supplerende oplysninger om andre forskningsaktiviteter. Forskningsårsberetningen behandles af det rådgivende forskningsudvalg, der afgiver udtalelse herom til Kulturministeriet.

På grundlag af oplysningerne i PURE og de supplerende oplysninger vurderer forskningslederen halvårligt, om den enkelte forskers forskningsforpligtelse er overholdt.

Internationalisering og forskningsformidling

Rigsarkivet tilskynder forskerne til at publicere internationalt og indtænke international publicering i deres projekter fra starten. Rigsarkivet understøtter internationaliseringen ved bevillinger til oversættelse/sproglig revision samt ved tilskud til deltagelse i internationale konferencer og seminarer.

Med strategiske ambitioner om at berige den løbende samfundsdebat med historiske perspektiver tilskynder Rigsarkivets forskerne til også at være flittige formidlere. Rigsarkivets kommunikationsteam yder gerne råd og vejledning ved forskernes brug af pressen og sociale medier. Formidlingen sker ved siden af bøger og artikler også via en række andre kanaler som foredrag ved Folkeuniversitetet og i historiske foreninger, medvirken ved indslag i radio og tv samt ved at skrive aviskronikker og en række småbidrag til lokal- og egnshistoriske tidsskrifter samt populære historiemagasiner.

Forskningens finansiering

Finanslovsbevillingen

Grundstammen i finansieringen af Rigsarkivets forskning er finanslovsbevillingen, hvoraf lønnen til det faste videnskabeligt ansatte personale afholdes, nærmere bestemt er det 2/7 af lønnen svarende til den normerede forskningstid. Grundbevillingen sikrer med den nuværende faste forskerstab på 16 sammensat af forskningsleder, seniorforskere og forskere således 4,6 forskningsårsværk. Det er Rigsarkivets ambition i videst muligt omfang at øge forskningsindsatsen ved at støtte forskernes ansøgninger om frikøb fra de arkivfaglige opgaver til udførelse af forskningsopgaver. Sådanne midler til ekstra forskning søges løbende hos Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation samt hos private fonde.

Forskeruddannelse uden for universiteterne

Den vigtigste kilde til finansiering af ph.d.-ansættelser – og dermed til rekruttering af kommende forskere – er DFF's virkemiddel: forskeruddannelse uden for universiteterne. Forudsætningen for succes er, at Rigsarkivet får henvendelser fra kandidater med gode

projekter og personlige forudsætninger. Efterhånden som kendskabet til ordningen er blevet udbredt blandt ældre studerende har det i stigende grad været tilfældet. De op til tre ansøgere, som får husningstilsagn fra Rigsarkivet, udvælges ved en prækvalificering med krav så tæt som muligt på DFF's krav til ansøgningerne.

Koordinering og prioritering af ansøgninger til fonde etc.

For at fremme, støtte og koordinere ansøgning af eksterne midler til formål bredt i Rigsarkivet er der etableret et fondsteam, som organisatorisk hører under ledelsessekretariatet. Teamet skal dels opbygge kompetencer i fondsansøgning, men også skabe overblik og koordinere fondsfinansieringsønsker i Rigsarkivet og støtte ansøgere. Forskningslederen indgår som rådgiver.

C. Forskningsområder og – projekter

I det følgende præsenterer forskerne de forskningsområder og –projekter, som de vil arbejde med i de kommende fire år 2026–29. Præsentationen indledes med to særlige satsninger: Grønland samt digitaliseringens og dataficeringens virkninger, fulgt af de øvrige forskningsområder- og projekter efter den inddeling i tre forskerteams, som der allerede er redegjort for: ældre historie indtil 1850, politisk historie efter 1850, socialhistorie efter 1850.

Flere forskere har formuleret forskningsområder og –projekter, som kronologisk eller tematisk kan siges også – eller måske overvejende – at høre hjemme inden for et andet team. Dette har til dels sin rod i, at organiseringen af de tre teams blev indført umiddelbart før udarbejdelsen af denne forskningsplan. Det er her valgt at anføre disse forskningsområder og –projekter i tilknytning til det team, forskeren tilhører, idet der krydshenvises hertil. Inden for de tre teams anføres projekterne så vidt muligt i kronologisk orden, men sådan at den enkelte forskers beskrivelser holdes samlet.

Forskerne har beskrevet deres forskningsområder og –projekter ud fra et fastlagt skema. Det er sket med forskelligt udgangspunkt alt efter, hvor de har befundet sig i forskningsprocessen. Nogle forskere har således kunnet levere en fuldt udbygget projektbeskrivelse, mens andre har givet en bredere præsentation af deres forskningsområde, idet yderligere specificering f.eks. af forskningssamarbejder, ekstern finansiering og publiceringsplaner vil ske i forskningsårsplanerne. Her vil der også være lejlighed til at forfine forskningsspørgsmålene og i det hele taget til at foretage ændringer og justeringer, som gjorde erfaringer peger på som frugtbare.

Forskningsområderne og –projekterne adresserer forskellige elementer i Rigsarkivets institutionsstrategi. Grønlandsprojekterne og adskilligt flere projekter kaster således historisk lys over aktuelle problemstillinger og leverer dermed grundlag for en informeret samfundsdebat om emner som klima og alvorlige vejrhændelser, kolonialisme og rigsfællesskab, social mobilitet og uddannelse, forbrydelse og straf, krig og trusselsbilleder samt udlændinge og minoriteter. Projekterne om digitaliseringens og dataficeringens virkninger omhandler ny teknologi for datahåndteringen hos myndighederne og i Rigsarkivet. Atter andre projekter demonstrerer forskningsmæssig tilvejebringelse og udnyttelse af store datasamlinger. Flere projekter bidrager til metodeudviklingen inden for deres felt og bidrager med deres brikker til udviklingen af arkivvidenskab inden for Rigsarkivet. Hertil bidrager også et samarbejde med Aalborg Universitet om et ph.d.-projekt, der vil vise, hvorledes forvaltningen tilrettelægger den bedste håndtering af børnesager. Da stipendiaten er ansat hos Aalborg Universitet, indgår en projektbeskrivelse imidlertid ikke i nærværende forskningsplan.

Projektporteføljen har en passende blanding af individuelle projekter, som hovedsagelig tænkes afviklet inden for den ordinære 2/7 forskningstid, og større projekter fælles med andre forskere fra Rigsarkivet eller – og navnlig – forskere fra universiteter og andre forskende institutioner, hvor der som regel er forudsat eksterne bevillinger.

Endelig skal det fremhæves, at de fleste forskere har fulgt anbefalinger fra Rigsarkivets rådgivende forskningsudvalg, idet 15 ud af 26 projekter rummer international publicering af resultater, mens 6 har planer om deltagelse i internationale seminarer og kongresser. I 14 projekter planlægges samarbejde med forskere uden for Rigsarkivet, mens der i 6 projekter regnes med ekstern finansiering.

Særlig satsning: Grønland/Kalaallit Nunaat

Diskussionerne om Grønlands og grønlændernes vilkår under dansk styre har sammen med præsident Donald Trumps krav på territoriet for USA sat deres stærke præg på den offentlige debat. Tre projekter kaster på hver deres vis et kritisk historisk lys over det danske styre af Grønland og Grønlands placering inden for rigsfællesskabet.

I kryolittens skygge. Kolonihistoriske og geopolitiske vinkler på et strategisk råstof.

Henrik Knudsen, seniorforsker, ph.d., INDSAM

Introduktion

Kryolitminen i Ivigtut kom i februar 2025 på alles læber, da DR lancerede en omdiskuteret dokumentar om *Grønlands hvide guld*. Jeg har siden 2021 forskningsmæssigt arbejdet mig ind på kryolitindustriens historie (Knudsen, Keeling & Sandlos, *Mining and colonialism...*, 2023). Dette er sket med henblik på at udgive en bog om emnet med titlen *I Kryolittens Skygge*, der efter planen udkommer på Aarhus Universitetsforlag i løbet af 2026. Status: manus er fagfællebedømt og i slutredigeringsfasen og forventes indsendt november 2025). Bogen er en kildebaseret undersøgelse af minedriftens og skibstrafikkens indvirkning på leveforholdene for de ca. 115 inuit, der ernærede sig som fangere i Arsukfjorden ved minedriftens påbegyndelse i 1850'erne, i perioden 1855-1950. Det vil være naturligt at benytte materialet fra dette projekt som springbræt for et nyt projekt, hvor sigtet primært er at yde bidrag til den internationale forskning på området. Internationalt har forskningslitteraturen igennem de sidste 10-15 år fokuseret ret snævert på den amerikansk-canadiske interesse for kryolitten under Anden Verdenskrig grundet kryolittens geostrategiske betydning som en uomgængelig ressource (kritisk materiale) i den krigsvigtige aluminiumsindustri (Berry, *Cryolite*, 2012; Berry, *Business interrupted...*, 2017; Harmsen, *Fury and Ice*, 2024; Smidt/Lackenbauer, *This was not the time...*, 2021). Fokus er hermed på de diplomatiske aspekter af historien og landets oprindelige befolkning spiller derfor en meget underordnet rolle. Status er dermed den samme i såvel den nationale og den internationale litteratur, nemlig at den kolonihistoriske dimension stort set har været fraværende indtil nu. Dette fravær i den internationale litteratur vil jeg med dette projekt

forsøge at rette op på. Samtidig er der stadig underbelyste aspekter i den nævnte forskningslitteratur og dermed kan der også her bidrages med et forskningsmæssigt potentiale.

Emnemæssigt er der altså dels tale om en fortsættelse af mit tidligere kolonihistoriske arbejde, og dels en udvidelse af fokus hen imod det geopolitiske. Målet er at producere mindst to engelsksprogede artikler.

Forskningsspørgsmål og produkter

Den første artikel vil undersøge minedriftens betydning og indvirkning på den lokale inuitbefolkning. Jeg vil heri redegøre for, hvordan råstofudvindingen påvirkede livsmulighederne for den lokale befolkning. I korthed skete der en "turbomodernisering", som er uden sidestykke i 1800-tallets Grønland. Artiklen bygger direkte på bogprojektet og er et sammendrag af de vigtigste konklusioner men med en lidt anden teoretisk indgangsvinkel, der uddybes nedenfor.

Den anden artikel skal undersøge, hvordan mineralet kryolit, der kun forekommer dette ene sted på jorden, i løbet af det 20. århundredes første halvdel blev et uundværligt råstof i aluminiumsindustrien og subsidiært hvad mineralets status som strategisk/kritisk råstof betød for Danmark. Det gælder om at følge opbygningen af internationale forsyningskæder baseret på det grønlandske mineral. Hovedaktøren var det private danske mineselskab og oparbejdningsselskabet Kryolitfabrikken Øresund. Men det vil også være relevant at inddrage materiale fra Udenrigsministeriet og Grønlands Styrelse, der kan belyse eventuelle udenrigs- og sikkerhedspolitiske overvejelser på det politiske niveau. Fokus er på mellemkrigstiden og herunder især årene op til Anden Verdenskrig, hvor Danmark leverer kryolit til rustningsindustrien i Nordamerika, England og Tyskland. Et centralt forskningsspørgsmål er, hvordan Danmark som neutral småstat navigerede som eneleverandør af kryolit på verdensmarkedet i en højspændt sikkerhedspolitisk situation? Der er foreløbig tale om et explorativt studie i tidlig fase.

Teori og metode

Der vil for begge de skitserede publikationer være tale om kildebaserede historiske undersøgelser. Den første artikel vil tage udgangspunkt i en kritisk-reflekteret tilgang til begrebet om såkaldte "offerzoner", dvs. geografisk afgrænsede områder der udlægges til råstofindustri i stor skala og hvor den omkringboende befolkning må bære de negative omkostninger ved den industrielle aktivitet (Juskus, *Sacrifice Zones*, 2023; Sørlin, *The extractivist Paradigm*, 2022). En særlig pointe er, at befolkningen i offerzoner ofte tilpasser sig og lærer at udnytte særlige muligheder i disse områder fx gennem *appropriation* (Auerochs, *Sacrifice Zones*, 2025). Dette var i høj grad også tilfældet for den lokale befolkning i Arsukfjorden.

Kildemateriale

Der benyttes primært materiale fra Kryolitselskabet Øresund, Kryolit Mine og Handelsselskabet, Den Kongelige Grønlandske Handel, Grønlands Styrelse og Indenrigsministeriet - alt sammen fra Rigsarkivets samling. Af særlig vigtighed er her Inspektoratet for Sydgrønlands korrespondancejournaler og referaterne fra de Sydgrønlandske Forstanderskaber. Det er herigennem muligt at følge forholdende omkring kryolitminen på meget tæt hold. Sidstnævnte kilder har aldrig været brugt i denne sammenhæng. Artikel to vil især inddrage materiale fra Udenrigsministeriet og Grønlands Styrelse.

Relevans og værdiskabelse

Projektet skal bidrage til en nuanceret, åben og kritisk diskussion af Rigsfællesskabets historiske, økonomiske og materielle fundament, der i en demokratisk offentlighed kan bidrage til den kulturelle modstandskraft. Vi er (kort fortalt) nødt til at kende vores fælles historie for at kunne komme videre på en fornuftig måde. Projektet skaber værdi på mindst to parametre. For forskningen ved bl.a. at indskrive minedriften i Grønlands kolonihistorie. For Rigsarkivet ved at udvide dybdekendskab til vores samlinger. Kryolitselskabet, KGH og Grønlands Styrelse er vanskeligt tilgængelige dele af samlingen, som det indadtil har værdi at vedligeholde kendskabet til. Dette blev klart dokumenteret i begyndelsen af 2025, hvor forespørgslerne om Grønlandsarkivalier væltede ind i kølvandet på den genfødte amerikanske appetit på Grønland og den ovennævnte DR-Dokumentar.

Samarbejde

Der planlægges sparing med bl.a. professor Casper Andersen (Aarhus Universitet) og professor Peder Roberts (University of Oslo).

Tidsplan og formidling

Artikel nummer et sigter på publikation i tidskriftet The Extractive Industries and Society eller lign. i 2027/2028. Det nævnte tidsskrift fokuserer bredt på råstofindustriens påvirkninger på miljø- og samfundsforhold. Artikel nummer to er godt egnet til The Polar Journal, der er et outlet for arktisk historie. Tidsmæssigt er vi her i 2029.

Der påregnes deltagelse i ICASS XII (International Congress of Arctic Social Sciences), der i 2027 hostes af Ilisimatusarfik/University of Greenland, Nuuk.

Herudover ses et betydeligt formidlingspotentiale først og fremmest i forbindelse med boglanceringen i 2026. Et yderligere potentielt formidlingsbidrag kan være en dansksproget artikel om Ivigtut-minen som arktisk arbejdsplads med fokus på de mange alvorlige

arbejdsulykker og selvmord i de afsondrede mørketid. Kilderne hertil vil primært være driftsbestyrerens dagbøger og indberetningerne til direktionen, hvormed det er muligt at skildre et andet underbelyst aspekt af kryolitindustriens historie.

Andet

Projektet gennemføres på ordinær 2/7 forskningstid.

Grønland set fra bagsiden: Giftig normalisering i Ittoqqortoormiit 1950-1972

Annette Østergaard Schultz, arkivar og seniorforsker, mag.art., ADEG

Da Donald Trump i januar 2025 blev indsat som præsident i USA, satte han også Grønland højt på den internationale dagsorden. Ikke alene Grønlands strategiske placering har fået fornyet fokus, men også grønlændernes forhold til den tidligere kolonimagt, Danmark. Allerede tilbuddet om at købe Grønland i Trumps første embedsperiode satte gang i en grønlandsk-dansk udredning om "de mørke kapitler" i forholdet mellem Grønland og Danmark. Fra grønlandsk side har det især været ønsket, at udredningen omhandlede afkoloniseringsperioden, dvs. tiden efter 1945. I den periode skete der en voldsom udvikling i Grønland i bestræbelserne på at normalisere landet økonomisk, socialt og politisk. Normaliseringen er blandt andet blevet beskyldt for ikke at tage menneskelige og kulturelle hensyn.

Navnlig var denne normalisering brutal i Østgrønland. Østgrønland havde f.eks. ikke som Vestgrønland haft mulighed for at udvikle lokale og regionale demokratisk sammensatte organer i stil med danske sogne- og amtsråd. På flere områder gennemgik Østgrønland en form for normalisering i anden potens. Østgrønland skulle normaliseres med Vestgrønland, som skulle normaliseres med Danmark.

Den ene af de to østgrønlandske byer, Ittoqqortoormiit, blev grundlagt i 1925, da omkring 70 beboere fra Ammassalik distrikt blev flyttet 800 km. mod nordøst. Det skete som led i Danmarks hævde af suverænitet over Nordøstgrønland, og stedets strategiske placering blev aktualiseret under 2. verdenskrig, hvor såvel tyskere og amerikanere var stærkt interesserede i vejrmeldetjenesten, fordi vejret i Østgrønland så at sige forudsagde vejret i Nordatlanten et par dage senere.

Forskningsprojektet om Østgrønland er en videreførelse af projektet fra den tidligere planperiode og i 2026 færdiggøres et manuskript om Ittoqqortoormiits kolonisering og afkolonisering. Vægten ligger især på afkoloniseringen/normaliseringsperioden; men

Ittoqqortoormiits særegne kolonisering, hvor en lille befolkning blev placeret isoleret og afskåret fra rødderne, forbigås ikke.

Problemstilling

Ittoqqortoormiits befolkning er i dag kendt for høje selvmordsrater, stort alkoholforbrug og overgreb mod børn. Bagved ligger manglende uddannelsesmuligheder, arbejdsløshed, udsigtsløshed og følelsen af manglende indflydelse på egen situation – ikke mindst efter en kommunesammenlægning i 2009, hvor de to østgrønlandske kommuner blev lagt sammen med Nuuk.

At vestgrønlænderne så at sige bestemmer over østgrønlandske forhold er ikke noget nyt, og østgrønlænderne føler sig diskrimineret og nedgjort, når de kommer til Vestgrønland, f.eks. for at tage en uddannelse. Det vestgrønlandske navn for Østgrønland er Tunu – på dansk: Bagsiden.

Integrationen med Vestgrønland var som nævnt en del af Østgrønlands modernisering. Afhandlingen kaster lys over såvel integration som normalisering og modernisering og kigger på, om der bag den voldsomme udvikling henover ca. 25 år, ligger nogle forklaringsmuligheder på de store sociale problemer i dag? Vestgrønlandske og danske planlæggere og politikere er imidlertid ikke de eneste aktører på scenen. Det distriktsråd, som i 1963 blev til en kommunalbestyrelse efter vestgrønlandsk model, spillede også en aktiv rolle i udviklingen. I hvilken retning gik kommunalbestyrelsens bestræbelser og hvilke vilkår fik kommunalbestyrelsen for at styre udviklingen?

Teori, metode, kildemateriale

Med den problemstilling forsøger jeg – trods sproglige og kulturelle udfordringer – at undgå at falde i en af kolonihistoriens faldgruber, hvor de koloniserede er henvist til en birolle i historien (Niels Brimnes: *Offer, subjekt, aktør*, 2021). Særlig interessant er den amerikanske politolog James Scotts iagttagelser af, at moderniseringsbestræbelser ofte fejler, når de ikke har kunnet rumme lokal og praksisbaseret viden (*Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed* fra 1999). I Ittoqqortoormiit havde man moderniseringsbestræbelser, der var udformet efter vestgrønlandsk og dansk model. Var der i disse bestræbelser plads til den lokale praksis og de lokale løsningsforslag, repræsenteret ved kommunalbestyrelsen?

Derfor ser afhandlingen først på normaliserings- og moderniseringsbestræbelserne som de udfoldede sig fra de grønlandske og danske centrale myndigheder, hvortil der er et rigt kildemateriale i Grønlandsministeriets journalsager, herunder Grønlandsrådets

sekretariatssager og Grønlandsrådets dokumenter – og dernæst på kommunalbestyrelsens aktiviteter og handlemuligheder inden for de centralt udstukne rammer. Hertil er den primære kilde distriktsrådets og kommunalbestyrelsens referater, som også findes i Grønlandsministeriets journalsager. Blev Ittoqqortoormiit et eksempel på et fejlsagent moderniseringsforsøg – netop fordi der ikke var plads til den lokale, praksisbaserede viden?

Relevans

Grønlands historie er hidtil stort set blevet defineret som Vestgrønlands historie, fordi både hovedparten af befolkningen og administrationscentret var dér. Østgrønlands befolkning er blevet fuldstændig overset i en historie om konflikten med Norge om suverænitet og om slædepatruljerne og kampen om vejrmeldestationerne under krigen. Østgrønlandernes historie er imidlertid så forskellig fra Vestgrønlandernes, at de fortjener deres egen historie – samtidig med, at fælles tendenser fra moderniseringsperioden forstærkes og tydeliggøres i Østgrønlands historie.

En historisk undersøgelse om baggrunden for den aktuelle situation i Ittoqqortoormiit har med vægt på befolkningens vilkår og handlemuligheder et potentiale til at bidrage til identitetsskabelse i den østgrønlandske befolkning. Generelt kan projektet bidrage at til nuancere en aktuel offentlig debat.

Tidsplan og publicering

Der søges indgået aftale om publicering af en lille bog (evt. med grønlandsk oversættelse) hos Turbine eller Syddansk Universitetsforlag. Et manuskript på 55-60 sider, oprindeligt tænkt som en artikel i et videnskabeligt tidsskrift, foreligger, men skal omskrives med henblik på publicering til en bredere læserkreds i løbet af første halvdel af 2026.

Dansk-grønlandsk historie i krydsfeltet mellem praksis og politik på det social- og sundhedspolitiske område efter 2. verdenskrig

Mette Fransiska M. Seidelin, seniorforsker, ph.d., BRUG, i samarbejde med forskere fra Ilisimatusarfik (Grønlands Universitet), Syddansk Universitet og Københavns Universitet.

I forlængelse af rapporten "Uvildig udredning af antikonceptionspraksis i Kalaallit Nunaat i perioden 1960-1991" (der blev afleveret i september 2025) vil jeg sammen med flere af de øvrige forskere i udredningen udarbejde en række artikler med afsæt i rapporten:

1. Den ene af dem er stort set færdigskrevet og forventes afsendt i 1. kvartal 2026. Den formidler *de væsentligste pointer fra udredningsrapporten* med særligt fokus på indførelsen af spiralen og den bagvedliggende historiske kontekst, herunder myndighedernes og politikernes overvejelser og beslutninger i relation til spiralmetoden. Artiklen fremlægger også hovedpointerne fra de kvinder og fagpersoner, der har afgivet deres beretning om spiralopsættelse til udredningen. Artiklen bidrager med en nuanceret forståelse af de sociale, juridiske og kulturelle aspekter af antikonceptionspraksis i Kalaallit Nunaat. Den peger på, at historiske erfaringer både kan kvalificere nutidige debatter om reproduktive rettigheder og synliggøre behovet for en tillidsbaseret relation mellem stat og borger.

Artiklen bliver publiceret på dansk i tidsskriftet Grønlandsk Kultur- og Samfundsforskning. Medforfattere: Tenna Jensen (Iisimatusarfik), Bonnie Jensen (Iisimatusarfik), Janne Rothmar Herrmann (Københavns Universitet), Ingelise Olsen (Iisimatusarfik)

2. Den anden artikel er under udarbejdelse i samarbejde med professor Suzy Basile (School of indigeneous Studies Université du Québec en Abitibi-Témiscamingue). Den indeholder en *komparativ analyse af antikonceptionspraksisser i inuitbefolkningen og First Nations-kvinder i Grønland og Canada*. Den tager udgangspunkt i nyere forskning, herunder udredningsrapporten, som har vist, at oprindelige folks reproduktion har været genstand for politisk og medicinsk interesse gennem årtier. Artiklen undersøger de bagvedliggende medicinske, politiske og kulturelle rationaler, herunder ligheder og forskelle i den historiske kontekst og praksis mellem de to lande. Artiklen er på engelsk og forventes afsluttet i anden halvdel af 2026 i et internationalt tidsskrift. Tidsskriftet for publicering er endnu ikke afklaret.

Medforfattere: Tenna Jensen (Iisimatusarfik), Bonnie Jensen (Iisimatusarfik), Janne Rothmar Herrmann (Københavns Universitet), Ingelise Olsen (Iisimatusarfik) og Suzy Basile (Université du Québec en Abitibi-Témiscamingue).

Derudover forventer jeg yderligere 1-2 artikler om aspekter fra udredningen, som både jeg og de øvrige forskere bag rapporten ønsker at arbejde videre med. Vi er først lige gået i gang med de indledende drøftelser, og derfor er der endnu ikke taget stilling til de præcise problemstillinger, udover at den ene med fordel kunne omhandle en mere metodisk orienteret (arkivistisk) artikel med fokus på de dansk-grønlandske arkivsamlinger. Sidstnævnte skal synliggøre både det grønlandske Nationalarkivs og det danske Rigsarkivs dansk-grønlandske forskningspotentialer - herunder muligheder og begrænsninger - som en videreudvikling af det erfaringsgrundlag, der blev opbygget under udredningen.

Ydermere har jeg en forventning – og et ønske – om at blive involveret i et forskningsprojekt i forbindelse med den historiske udredning om forholdet mellem Grønland og Danmark. Jeg er af de to forskningsledere, Tenna Jensen og Daniel Thorleifsen, blev inviteret med i udredningens faglige arkivudvalg, ligesom jeg deltager i den nedsatte faggruppe for udredningen, hvor projektplanen for den samlede udredning er under udarbejdelse, men endnu ikke afsluttet. Jeg ved derfor ikke, om og i så fald præcist hvilket projekt jeg kan

bidrage til – og heller ikke hvornår det kunne blive en realitet. Udredningen gennemføres over fem år (2025-2029), og det er min hensigt at bidrage fra 2027 i et ikke nærmere bestemt omfang, men forhåbentligt med mulighed for frikøb.

Kilder og værdiskabelse

De artikler og projekter vedr. Grønlands historie, som jeg vil arbejde med, skal bygge på kilder fra Grønlands Nationalarkiv og Rigsarkivet. De vil medvirke til at dokumentere og kaste lys over, hvad rigsfællesskabet og vi som borgere i dette fællesskab er rundet af. På den måde skaber forskningsprojektet ny viden og nye indsigter i det dansk-grønlandske forhold, både historisk og aktuelt, og understøtter dermed Rigsarkivets strategiske målsætning om, at samlingerne skal bidrage til at løse nutidige udfordringer og støtte en informeret offentlig debat om vores fælles fremtid.

Særlig satsning: Digitaliseringen og dataficeringen og deres virkninger

Rigsarkivets strategi har digitaliseringen af det danske samfund og dets arkiver i centrum. Tre forskningsprojekter behandler problemstillinger i tilknytning hertil, set fra forskellige perspektiver – myndighedernes, borgernes og arkivbrugernes - og fra forskellige årtier. De bidrager til forståelsen af den forvandling, som digitaliseringen medførte, og til metodeudvikling og kritisk refleksion i arkiverne selv.

”Hvad skal vi bruge computerne til?” - digitaliseringen af den danske folkeskole i 1970’erne og 1980’erne

Christian Larsen, seniorforsker, arkivar, ph.d., INDSAM

Det danske samfund har undergået en markant digitalisering gennem de sidste 25 år. Fra politisk side har man gennem digitaliseringsstrategier og reformer ønsket at effektivisere den offentlige sektor og samtidig at sætte borgeren i centrum. Det centrale værktøj hertil har været en mangfoldighed af digitale løsninger, som præger borgerens hverdag. Flere forskere har talt for, at der er sket en datafikation, hvor mange aspekter af vores dagligdag er blevet digital. Denne udvikling har også præget det danske uddannelsessystem, hvor digitale læringsmidler som f.eks. computere er kommet til at fylde mere og mere i undervisningen og skolens dagligdag, men som også har ført til diskussioner af, hvor meget

digitale skærme må fylde i børn og unges uddannelsesliv. Digitaliseringen strækker sig imidlertid tilbage til 1960'erne og 1970'erne, hvor offentlige myndigheder begyndte at tage edb-systemer i brug, f.eks. CPR-registret (1968), Det Centrale Skatteyderregister (1970) og Landspatientregistret (1977).

Også i Undervisningsministeriet indførte man edb som styringsredskab og kapacitetsplanlægning fra begyndelsen af 1960'erne. Digitaliseringen nåede folkeskolen i 1970'erne og 1980'erne, hvor datalære blev et valgfag i 1984, lærere blev sendt på kursus, og computere skulle indkøbes. Computeren blev dog genstand for bekymringer, ligesom det havde tilfældet med indførelse af andre nye teknologier, fordi man var bange for computermagt og menneskets mekanisering. Formålet med dette projekt er derfor at undersøge, hvordan digitaliseringen af folkeskolen forløb, fra de første tanker om edb i skolens undervisning blev gjort i 1970'ernes begyndelse, til den konkrete implementering i kommunerne i løbet af 1980'erne. Hovedformålet er således at undersøge, hvordan og hvorfor computeren kom til at indtage dens nuværende centrale position inden for folkeskolens undervisningsværktøjer ("educational technologies").

Forskningsspørgsmål

De grundlæggende forskningsspørgsmål berører derfor bl.a. de tanker, som man gjorde sig fra politisk og pædagogisk side om computerens rolle i folkeskolen, og hvordan blev disse tanker omsat til praksis i den kommunale folkeskole. Hvilke aktører og hvilke veje banede vejen for computer og datalære? Hvilke politiske ideer gjorde sig gældende i forhold til indførelse af edb i folkeskolen, og hvilke konkrete problemstillinger skulle computere og datalære være en løsning på som led i "educationalisation", hvor skolen skal løse sociale problemer. Hvordan forstod og implementerede kommunerne de politiske ønsker i samspillet mellem teknologi, økonomi og lokale ønsker? Projektet bliver dermed også en undersøgelse af teknologiernes plads i skolens hverdag set i historisk perspektiv, og hvordan vi mennesker – som brugere, udviklere, politikere, administratorer m.v. – har skabt og formet teknologi, som i sig selv var (og er) et socialt såvel som et teknisk system. I forlængelse heraf er det således konstruktionen af computeren som undervisningsmaskine ("educational machine"), der er i fokus.

Teori og metode

Flere teoretiske begreber vil blive bragt i spil i besvarelsen af forskningsspørgsmålene. Styrende for undersøgelsen af den politiske proces er politiske ideer, og hvordan disse ideer omsættes til politik. Her er den amerikanske politolog John Kingdon og hans "multiple-streams model" central, idet det kaster lys over, hvordan ideer øver indflydelse på den politiske beslutningsproces, og hvornår er der et "policy window" åben for politisk handlen inden for et bestemt område. Et andet væsentligt teoretisk grundlag hentes fra forskningsdisciplinen "social shaping of technology" (SST), hvor der er fokus på "sociotechnical imaginaries" som et udtryk for kollektive, institutionaliserede opfattelser af

en ønskværdig fremtid (eller modstand mod det u-ønskværdige), understøttet af fremskridt inden for videnskab og teknologi, som den indisk-amerikanske Sheila Jasanoff har formuleret det. I forlængelse heraf findes Svenske Line Rahm, der har videreudviklet dette begreb med fokus på skolens styring mellem teknologi og undervisning ("educational imaginaries"), ligesom der i seneste år er sket en teoriudviklingen inden for forskningsgrenen "educational technologies", der har udviklet et teoriapparat til brug for undersøgelse af indførelse og anvendelse af teknologiske hjælpemidler, der skal understøtte læringsprocessen – alt fra lommeregnerne til computere til LMS-systemer.

Kilder

Med fokus på digitaliseringen af uddannelsessystemet vil det være arkivalier fra Børne- og Undervisningsministeriet og Direktoratet, som inddrages til belysning af såvel de politiske processer som lokale forsøg. En anden central kildegruppe vil være administrative sager (journalsager) fra 1980'erne fra udvalgte kommuner, indsamlet gennem de seneste 20 år af Rigsarkivet, som belyser den lokale implementering af de politiske ønsker. Hertil kommer samtidig litteratur, eksempelvis artikler i "Danske Kommuner" og "Folkeskolen".

Relevans og værdiskabelse

Projektet indskrives sig i en international forskningstradition, hvor den globale udvikling er undersøgt, også for flere europæiske lande, for på den måde at bibringe vores digitale nutid historiske perspektiver. Der er dog stadig behov for undersøgelser af udviklingen i de enkelte lande, som knytter den store udvikling til en politisk, geografisk eller sproglig national kontekst, idet udviklingen formede sig væsensforskelligt fra land til land.

I en dansk kontekst vil projektet således kaste lys over den tidligere digitalisering af uddannelsessystemet, som ikke tidligere har været tilbundsående undersøgt på samme måde, som det er tilfældet med 1990'erne og 2000-årene. Med udgangspunkt i Rigsarkivets data kaster projektet derved lys over digitaliseringens rolle i vores fælles fortid, nutid og fremtid, så der skabes ny viden og nye indsigter, både historisk og aktuelt, til brug for en informeret offentlig debat.

Forskningsformidling

Der stiles mod to engelsksprogede artikler i tidsskrifter som eksempelvis "Journal of Digital History", "Scandinavian Journal of History" og "Nordic Journal for Educational History". Den første artikel forventes udgivet i 2027, den anden i 2029. Et væsentligt bidrag til udformningen af artiklerne vil være tilbagemeldinger på papers, hvor man indgår i en international idéudveksling. Derfor vil det være ønskeligt med rejsemidler til konferencer, f.eks. European Social Science History Conference (ESSHC) i Lyon 2026 eller 10th Nordic Education History Conference i Oslo 2028.

Anbringelsessager før og efter digitaliseringen. Hvad betyder overgangen til IT i sagsbehandlingen for borgerens historie?

Seniorforsker, ph.d. Mette Fransiska M. Seidelin, BRUG, og seniorforsker, ph.d. Asbjørn Romvig Thomsen, DATA

De sidste 25 år har budt på en omfattende digitalisering af det danske samfund, idet digitalisering har været set som et værktøj til effektivisering af den offentlige sektor og som et middel til at sætte borgeren i centrum. Derfor har bl.a. kommuner taget it-systemer og andre digitale løsninger i anvendelse, som i stadig stigende grad påvirker borgernes hverdag. Det er derfor oplagt at undersøge, hvilken betydning digitaliseringsprocessen har haft for de oplysninger, borgeren kan finde om sig selv i arkiverne. Det er åbenlyst, at den offentlige forvaltnings dokumentationspraksis har ændret *medie* fra papirbaserede til digitalt skabte sager – men er der også sket en ændring i sagernes *indhold* og i den dokumentation, som forvaltningen har nedfældet i de borgernære sager?

Forskningsspørgsmål og hypoteser

Med sit borgernære perspektiv er det overordnede forskningsspørgsmål dette: Hvad betød overgangen fra papirbaseret til digital sagsbehandling for, hvad der blev dokumenteret om borgernes liv i lokalforvaltningens sociale sager?

Dette spørgsmål undersøger vi empirisk på grundlag af kommunale anbringelsessager fra perioden ca. 1950 til 2010, hvor en komparativ analyse skal vise, hvilke typer af oplysninger der fulgte med, gik tabt eller kom til i overgangen fra papir- til digital sagsdannelse.

Vi har opstillet følgende hypoteser, som vi gerne vil afprøve med undersøgelsen:

1. It-systemerne medfører øget standardisering og ensretning af de indsamlede informationer
2. It-systemerne medfører øget fokus på kategorisering og informationernes statistiske egnethed
3. It-systemerne medfører en øget formalisering og dokumentation af beslutningsprocesser
4. It-systemerne gør det lettere at identificere, fremfinde og udlevere borgerens sag
5. It-systemerne fremmer en decentralisering af journaliseringen, således at denne opgave ikke udføres af specialister, og dermed bliver dokumentationen ringere
6. It-systemerne medfører øget bevidsthed om, at borgere og kolleger kan tilgå dokumenterne og derfor en afsubjektivisering af embedsmanden (fra subjektiv til neutral sprogbrug)

Teori

Disse hypoteser er inspireret af den tyske sociolog Max Webers (1864-1920) tanker om rationalitetens "jernbur". Weber så graden af rationalisering og bureaukratisering af det vestlige samfund som unik, men også som farlig: Når rationalerne ikke længere havde baggrund i værdier, men i det mål, der ønskedes opnået så effektivt som muligt, ville det moderne samfund udvikle sig til et jernbur fyldt med "mennesker uden ånd". Siden Weber er effektiviseringen buldret derudad og forvaltningen i stadig højere grad blevet regelstyret, mens det værdimæssige er overladt til politikerne. Vi vil således bruge Webers begreber til at undersøge, om forvaltningen afpersonificeres i takt med digitaliseringen, og om det eventuelt betyder, at borgerens mulighed for at få sin egen historie dokumenteret gennem forvaltningens akter forringes – eller om man snarere kan argumentere for, at rationalisering sikrer en bedre dokumentation for eftertiden.

I forlængelse heraf er det vigtigt at have fokus på sagsbehandlernes handlerum over tid og på tværs af medietype, når de dokumenterede en anbringelsessag. Ifølge den amerikanske politolog Michael Lipsky er frontmedarbejderne – socialarbejdere, sygeplejersker, politifolk m.m. – under krydspres med forventninger ovenfra (fra politikere og ledelse med krav om øget effektivitet og dokumentation) og nedefra (fra borgerne med krav om en bestemt ydelse eller hjælpeforanstaltning). Det er vanskeligt for medarbejderne at honorere alle krav på en gang. For at modstå presset kan de ifølge Lipsky gøre brug af forskellige afværgemekanismer, fx ved at søge at begrænse borgernes krav eller ved at automatisere beslutninger på bekostning af en individuel sagsbehandling, selvom det er i modstrid med de formelle regler. "The street-level bureaucracy", som Lipsky benævnte det, har ifølge Lipsky afgørende betydning for implementeringen af love og regelsæt: deres handlinger "effectively become the public policies they carryout". Inspireret af Lipskys teorier vil vi have fokus på, hvordan sagsbehandlerne forvaltede sagerne, samt på, hvilke muligheder og strategier de benyttede i håndteringen af de potentielt ufleksible it-systemer.

Relevans og værdiskabelse

Forskningsprojektet har særlig relevans i en tid med stort samfundsmæssigt fokus på udsatte gruppers historie. Da nyere forskning desuden har påvist, at det kan få store følelsesmæssige konsekvenser for udsatte borgere, der konfronteres med myndighedernes dokumentation af deres liv i form af bevarede sagsakter, er det væsentligt at opbygge viden om skabelsen af denne dokumentation. På den måde giver undersøgelsen indsigt i den offentlige forvaltnings dokumentationspraksis og dens konsekvenser for borgerne. Dette bidrager til Rigsarkivets strategiske målsætning om, at tydeliggøre, hvilke data borgerne kan finde om sig selv i arkiverne – og ikke mindst hvorfor.

Projektet vil også skabe viden af værdi for Rigsarkivet, idet vi undervejs vil få et brugerperspektiv på Rigsarkivets procedurer i forhold til bevaring og tilgængeliggørelse af digitalt skabt materiale samt tildeling af adgang hertil. Der skal derfor være et tilbageløb i

form af vidensdeling og feedback til de dele af organisationen, som har med digitalt skabt materiale at gøre (f.eks. enhederne INDSAM, DIGBEV, ADEG og DATA).

Formidling og tidsplan

Vi sigter mod udgivelse af en engelsksproget forskningsartikel i Scandinavian Journal of History, samt en kortere, mere populær publikation til et tidsskrift for det kommunalt-administrative område, fx Danske Kommuner.

Forskningsprojektet har været i gang siden efteråret 2022, blandt andet på baggrund af frikøb til de to projektdeltagere fra Kulturministeriets Forskningsudvalg. Det har imidlertid været afbrudt dels som følge af Mette Seidelins deltagelse i Spiraludredningen (2023-2025), dels som følge af tekniske og adgangsmæssige udfordringer. Projektet vil blive taget op til behandling igen i efteråret/vinteren 2025, men det vil antagelig, ikke mindst som følge af mulighederne for adgang til det digitalt skabte materiale, blive nødvendigt at indskrænke projektet. Denne genplanlægning af projektet vil finde sted i første kvartal af 2026.

Manglende, forvanskede eller normaliserede? Effekten af dataficering af arkivmateriale i stor skala

Bárbara A. Revuelta-Eugercios, Senior Researcher, ph.d, DATA

Asbjørn Thomsen, Senior Researcher, ph.d, DATA

Tobias Kallehauge, Data scientist, ph.d, DATA

Olivia Robinson, Data manager, ph.d, DATA

Resumé

I de seneste årtier er digitaliseringen af kulturarvsmateriale accelereret på tværs af GLAM-sektoren, drevet af en fælles forpligtelse til at gøre samlingerne mere tilgængelige. Arkiver har spillet en central rolle i denne udvikling som følge af omfattende investeringer i skanning og fotografering af arkivalier. Nye AI-baserede metoder gør nu millioner af arkivalier maskinlæsbare og klar til forskning, hvilket i hidtil uset grad udvider mulighederne for at demokratisere adgangen til fortiden. Samtidig er der voksende bekymring for, at sådanne storskalatransformationer kan føre til en forenkling og forvanskning af komplekse historiske kilder eller ligefrem skabelse af nye data, som ikke nødvendigvis har eksisteret i virkeligheden. Når arkivalier omdannes til data, bliver de genfortolket gennem en række metodiske valg, som er afgørende for, hvordan fortiden kan studeres.

Dette forskningsprojekt undersøger, hvordan metodiske valg i dataficeringen af arkivalier om enkeltpersoner former den historiske erkendelse. Projektet analyserer, hvordan de

sekventielle faser – transskription, harmonisering og sammenkobling – bidrager til skabelsen af livsforløb, hvordan de påvirker de typer af forskning, der kan udføres, og hvordan systemiske skævheder kan skabe manglende, forvanskede eller normaliserede befolkningsgrupper. Projektet anvender eksisterende og planlagte datasæt og infrastrukturer ved Rigsarkivet både som forskningsobjekter og som forskningsværktøjer og forbinder dermed metodisk refleksion med substantiel historisk analyse.

Forskningsspørgsmål

Det overordnede forskningsspørgsmål er, hvordan metodiske valg i storskaladataficering påvirker repræsentationen af personer og begivenheder i historiske datasæt – og dermed former de historiske erkendelser, der kan udledes af dem.

Underspørgsmål:

1. Hvilke typer forvanskninger, udeladelser eller normaliseringer opstår i datasæt, der er skabt ved forskellige metoder?
2. Hvordan varierer disse effekter på tværs af befolkningsgrupper, kilder og historiske kontekster?
3. Hvordan kan hybride tilgange, der kombinerer beregningsmæssig og menneskelig ekspertise, afbøde disse problemer?
4. Hvordan påvirkes særligt vanskeligt identificerbare eller sårbare befolkningsgrupper af disse processer?

Med særligt fokus på de sekventielle faser – transskription, harmonisering og sammenkobling – vil de konkrete casestudier afhænge af udviklingstempoet og finansieringsniveauet for de relevante infrastrukturer og forskningssamarbejder. Projektet kan derfor realiseres som en Basis-, Fuld- eller Udvidet version (se Finansiering).

Relevans og værdiskabelse

Forskningsmæssigt: Projektets resultater vil bidrage til den videnskabelige debat inden for *digital cultural heritage studies*, *computational humanities* og *archival science* om de erkendelsesmæssige og etiske konsekvenser af digitalisering og dataficering – særligt hvordan metodiske valg skaber manglende, forvanskede eller normaliserede befolkningsgrupper i historiske datasæt. Samtidig udvikles praktiske standarder for transparens og reproducerbarhed i produktionen af historiske data i stor skala.

Samfundsmæssigt: Ved at synliggøre, hvordan metodiske valg påvirker, hvad historiske data kan – og ikke kan – vise, fremmer projektet transparens og ansvarlighed i digital kulturarv. Det bidrager til kulturarvsinstitutionernes bredere arbejde med datakompetence ved at gøre det fortolkende arbejde, der ligger indlejret i dataficering, synligt og styrker

offentlighedens forståelse af arkiver som aktive steder for videnproduktion snarere end passive opbevaringsinstitutioner.

For Rigsarkivet: Projektet bidrager direkte til et af de centrale pejlemærker i Rigsarkivets strategi: “Rigsarkivet udvikler og anvender nye metoder og teknologier til værdiskabende anvendelse af samlingerne.” Samtidig understøtter det Rigsarkivets samfundsrolle som kulturinstitution, der indsamler, bevarer og stiller autentiske data til rådighed i samarbejde med myndigheder, forskere, borgere og private aktører – og dermed skaber et solidt grundlag for en oplyst samfundsdebat om vores fælles fortid, nutid og fremtid.

Projektet styrker dermed Rigsarkivets position som en forskningsinstitution, der ikke blot producerer data, men også kritisk undersøger, hvordan data skabes, struktureres og anvendes – og tilføjer et forskningslag solidt forankret i arkivvidenskaben. I praksis vil projektet bidrage til at forankre design og videreudvikling af Rigsarkivets dataficeringspipeline i tidssvarende videnskabelige metoder og teoretiske indsigter, udviklet med udgangspunkt i institutionens egne samlinger og infrastrukturer.

Teorier og metoder

Projektet kombinerer teorier fra *digital humanities*, archival science og historisk demografi med både computational og kvalitative metoder og tager udgangspunkt i tre centrale begreber. For det første udfordrer projektet – med udgangspunkt i sondringen mellem arkivalier og deres digitale repræsentationer – anvendeligheden af begrebet “ground truth” i historiske sammenhænge. I stedet anvendes begrebet *benchmarking* som en analytisk ramme: konstruerede tilnærmelser, der søger at afspejle virkelige forhold, samtidig med at deres fortolkende karakter anerkendes. For det andet betragter projektet historiske livsforløb som produkter af dataficering – dvs. som aggregeringer af historiske personregistreringer, der med varierende sandsynlighed repræsenterer en historisk person. Disse sandsynlige livsforløb, skabt ud fra administrative kilder, analyseres inden for *life course approach*. *Life course*-tilgangen er et udbredt paradigme inden for samfunds- og sundhedsvidenskaberne, der søger at forstå samspillet mellem individuelle liv og samfundsmæssige forandringer. Livsforløbet kan her defineres som rækken af positioner og begivenheder i forskellige dimensioner af en persons liv over tid – fra ugift til gift, fra barnløs til forælder, fra liv til død osv. For det tredje anvendes intersektionel teori til at indfange de mange måder, hvorpå individers livsforløb påvirkes af kombinationen af deres individuelle karakteristika. Intersektionalitetsteorien fremhæver, at sociale kategorier og roller (køn, klasse, etnicitet, religion, seksuel orientering, handicap m.m.) danner et netværk af overlappende og gensidigt afhængige magtsystemer, som påvirker individer på forskellig vis. Disse krydsfelter anvendes analytisk til både at undersøge sandsynligheden for, at bestemte livsforløb udelades, forvanskes eller normaliseres, og til at analysere deres faktiske udfald – fx højere dødelighed eller lavere social mobilitet.

Metodisk benytter projektet kvantitative analyser af bias, *event history analysis* og benchmarking som centrale redskaber til at undersøge og sammenligne effekterne af forskellige dataficeringsmetoder.

Kilder

Projektet anvender tre hovedtyper af kilder:

1. *Data* fra forskellige metoder til transskription – både manuelt udført af studentermedhjælpere og via crowdsourcing samt automatisk genereret i to projekter, *Link-Lives* og *MGR* – samt sammenkoblede data (fra både manuelle og automatiske metoder).
2. *Paradata*, dvs. data om selve produktionen af de nævnte datasæt.
3. *Brugerinteraktionsdata*, som udspringer af aktiviteter mellem brugere og dataficerede arkiver, herunder fortællinger om deres relation til materialet, fx i form af spørgeskemaer, men også hackathons og undervisningsforløb.

Det nødvendige datagrundlag for projektet stammer primært fra Rigsarkivets digitale samlinger og finansierede infrastrukturer. For det første bygger projektet i høj grad på eksisterende forskning i *Link-Lives* samt videreudviklingen under *HisPeR*-infrastrukturen. For det andet trækker projektet på data om marginaliserede, sårbare eller historisk underrepræsenterede befolkningsgrupper gennem samarbejde med forskningsprojekter og nye infrastrukturer. Eksempler på igangværende eller planlagte casestudier omfatter tidligere slaver og frigivne i Dansk Vestindien, børn anbragt uden for hjemmet, personer med handicap samt enker i det tidligmoderne Danmark.

Materialet forventes ideelt set at omfatte:

- *Tabel data (transskriberede og sammenkoblede data)* fra projekterne *Link-Lives*, *Mapping Freedom*, *DieM*, *MGR* og *Crowdsourcing Portalen*. Disse data eksisterer allerede og er tilstrækkelige til en Basis- eller Fuld version af projektet.
- *Kvalitative korpora*, såsom erindringer, ansøgninger og institutionssager om sårbare børn og enker.
- *Manuelt sammenkoblede data* om sårbare befolkningsgrupper (børn, enker og personer med handicap).

Samarbejde

Forskningsprojektet er forankret i Rigsarkivets forskningsmiljø i *Data Science*-enheden og omfatter Bárbara Revuelta Eugercios, Asbjørn Romvig Thomsen og Niklas Thode Jensen (alle seniorskere) Olivia Robinson (ph.d, data manager) og Tobias Kallehauge (ph.d., data

scientist. Derudover drager projektet fordel af de tværfaglige samarbejder, der er knyttet til *HisPeR*-infrastrukturen, af partnere i *Mapping Freedom*-projektet samt af de nuværende ansøgninger om finansiering af synergistiske infrastrukturer og forskningsprojekter, som beskrevet under

Det bredere konsortium bag *HisPeR Roadmap*-ansøgningen omfatter de fem danske universiteter: Adela Sobotka (Aarhus Universitet), Paul Sharp og Christian Dahl (Syddansk Universitet), Lone Simonsen og Maarten van Wijhe (Roskilde Universitet), Johan Heinsen og Bo Poulsen (Aalborg Universitet) samt Anne Løkke, Giovanni Colavizza og Henriette Roued (Københavns Universitet).

Derudover samarbejder projektet med Gunvor Simonsen (Københavns Universitet) samt Susan Lugo og Sophia Aubin fra *Caribbean Genealogy Library* om metodiske aspekter af *Mapping Freedom*-data og gennem deltagelse i COST Action-netværket *The Great Leap*.

Ved succesfuld finansiering kan projektet desuden omfatte samarbejde med Mikkel Thelle (seniorforsker, Nationalmuseet), Henriette Roued (Københavns Universitet), Charlotte Appel (lektor, Aarhus Universitet), Annemarie Borregaard (ph.d.-studerende, Rigsarkivet; postdoc-ansøgning), Giovanni Colavizza (Københavns Universitet), advisory board blandt andet Helle Strandgaard Jensen, Aarhus Universitet, Hilde Sommereth, Artic University i Tromsø samt det fremtid europæiske netværk *IDEAL COST Action* om dataetik og AI-kompetence.

Formidlingsstrategi

Projektets resultater vil blive formidlet gennem fagfællebedømte artikler og bogkapitler inden for historie, arkivvidenskab og *data studies* (overvejende på engelsk), blandt andet, *Historical Methods*, *Scandinavian Economic History Review*, *Archival Science*, etc. Vi har allerede fået accepteret en abstract til bogen "The Handbook of Identity Documentation: Past, Present and Future" og en artikel i et særligt bind af *Lifecourse Studies* om transskriptioner om dødsattester. Og vi har indsendt et abstract til at være med i en publikation om Best Practices i Citizen Science and Handwriting Recognition. Derudover vil projektet udarbejde *white papers* om dataficeringsprocesser og arbejdsgange med relevans for Rigsarkivet.

Resultaterne vil blive præsenteret på større internationale konferencer som European Society for Historical Demography (ESHD), European Social Science History Conference (ESSHC) og Digital Humanities in the Nordic Countries (DHN).

De fleste af publikationer vil blive skrevet i fællesskab af projektets deltagere sammen med eksterne samarbejdspartnere når det bliver relevant for at sikre en tværfaglig integration af kompetencer og perspektiver. Antallet og omfanget af publikationer vil afhænge af det opnåede niveau af ekstern finansiering.

Finansiering

Basisversion: Projektet kan gennemføres inden for Rigsarkivets ordinære forskningstid med udgangspunkt i *Data Science*-enheden og eksisterende data fra *Link-Lives*, *Crowdsourcing*-projektet og den aktuelt finansierede infrastruktur *Mapping Freedom*. I denne version forventes materialet primært at bestå af data og paradata fra Link-Lives-relaterede datasæt, med fokus på underspørgsmål 1–3. Produktionen reduceres til én artikel eller ét bogkapitel om året.

Fuld version: Den fulde version er sikret ved en bevilling fra *Augustinus Fonden* til projektet "*Manglende, Forvanskede eller Normaliserede? Effekten af dataficering af arkivmateriale i stor skala*" på 4,7 mio. kr. Projektets PI er Barbara Revuelta-Eugercios og det indeholder samarbejde med Anne Løkke og Henriette Roued (Københavns Universitet). Budgettet omfatter midler til frikøb af Olivia Robinson og Tobias Kallehauge samt til en postdoc, videnskabelig assistent og studentermedhjælpere.

Udvidet version: En udvidet version vil kunne realiseres gennem synergier med andre beslægtede projekter (forventede afgørelser i perioden 4. kvartal 2024 – 1. kvartal 2026), herunder:

- HisPeR – optagelsen på den nationale Roadmap for forskningsinfrastruktur med forventet finansiering over fem år (PI Revuelta-Eugercios; 17 mio. kr.). Projektet vil udvide antallet af tilgængelige metoder og mængden af sammenkoblede datasæt, der kan sammenlignes og analyseres på tværs. Carlsbergfondet har imødekommet ansøgningen med det ønskede beløb.
- NordForsk Historical Data Hub – ansøgning ledet af Ólöf Garðarsdóttir (Íslands Universitet; 1 mio. kr., 3 år). Projektet vil stille eksempler på nordisk harmonisering af historiske data til rådighed.
- At home without a home: ChildHomes database – Digital Carlsberg Infrastructure-projekt ledet af Mikkel Thelle (Nationalmuseet; 4 mio. kr., 12 måneder). Projektet vil skabe en ny kohorte- og prosopografisk metode til at rekonstruere sårbare barndomme samt levere korpora af forskellige typer, produceret både af fageksperter og gennem automatiserede metoder. Projektet er bevilget og vil bl.a. føre til ansættelse af nuværende ph.d.-stipendiat Amalie Olga Lyngsted i et år.
- Widows – DFF Projekt 2-ansøgning ledet af Charlotte Appel (Aarhus Universitet). Projektet vil skabe nye data og analysemuligheder baseret på kirkebøger og tidlige folketællinger med fokus på en sårbar befolkningsgruppe og omfatter desuden én projektforsker placeret ved Rigsarkivet.
- Annemarie Borregaards postdocprojekt om handicap – DFF International Postdoc-ansøgning, som vil tilføre projektet manuelt verificerede livsforløbsdata om personer med handicap.

- EPOCH – Carlsberg Semper Ardens-projekt ledet af Giovanni Colavizza (Københavns Universitet). Projektet vil bidrage med automatisk transskriberede data og en projektforsker placeret ved Rigsarkivet, hvilket vil skabe yderligere synergieffekter.
- IDEAL COST Action – Innovations in Data Ethics and AI Literacy – et internationalt netværk, som vil give en bred platform for videndeling, samarbejde og formidling af projektets resultater inden for dataetik og AI-kompetence.

Ældre historie indtil ca. 1850

Det er vigtigt for Rigsarkivet at opretholde forskning i Danmarks ældre historie. Et langt blik bagud i tiden bidrager til proportionale perspektiver på nutiden. Rigsarkivet har dertil behov for kompetencer som f.eks. skriftlæsning, sprogkundskab og arkivkundskab, der er knyttet til forskning i periodens historie, af hensyn til ordning og registrering, vejledning m.m. i periodens arkiver. Den ældre historie kendetegnes desuden ved, at den danske konges magtområde rakte ud over grænserne for den danske nationalstat af 1920 og ved international udveksling ad søvejen. Begge dele afspejles i Rigsarkivets samlinger – og i nedennævnte forskningsområder og -projekter.

Rigsarkivets team for ældre historie består for tiden af tre forskere, Per Seesko-Tønnesen, Michael Nobel Hviid og Jørgen Mikkelsen. Tilsammen dækker de perioden fra ca. 1400 til 1850. Rigsarkivet er imidlertid bevidst om, at teamet størrelsesmæssigt befinder sig på et kritisk niveau og vil derfor undersøge, om det er muligt mere eller mindre fast at tilknytte eksterne forskere i den ældre historie til teamet.

Arkiver og arkivbrug ca. 1400-1660

Per Seesko-Tønnesen, seniorforsker, ph.d., ADEG

Projektet vil kaste lys over aspekter af arkivpraksis i Danmark i perioden ca. 1400-1660, med særlig fokus på private aktører, først og fremmest adeliges, forestillinger om arkiver og praksisser i forbindelse med etablering, registrering og brug af arkiver. For senmiddelalderen og de efterfølgende århundreder har forskningen generelt tegnet konturerne af en europæisk arkivkultur, der i sin kerne var kendetegnet ved en forestilling

om nytten af at bevare skriftlige optegnelser om fortidige forhold til en eftertid, hvor de kunne tjene til bevisførelse eller legitimering, eller udgøre grundlaget for politiske og administrative beslutningsprocesser. Forestillinger, der under indtryk af såvel generelle statsdannelsesprocesser, som stadigt voksende mængder af skriftlig information, bl.a. gav sig udslag i en institutionalisering og professionalisering af de allerede etablerede arkiver i tilknytning til de europæiske fyrstehoffer og deres kancellier. Som i de fleste andre europæiske statsdannelser, hvor adelen også var en toneangivende samfundsgruppe, benyttede danske adelige sig imidlertid også som både statstjenere og aktører i egen ret af en skriftlighed, der var forbundet med arkivdannelse og arkivbrug. Her skal blikket rettes mod, hvordan adelige som private aktører udviklede en bevidsthed om at der i arkiver, kopibøger og registranter kunne findes og hentes information om vigtige hændelser i fortiden, når man behøvede den, og en bevidsthed om betydningen af selv at opbevare og registrere optegnelser om fortidige hændelser med henblik på fremtidig brug.

Problemstilling og forskningsspørgsmål

Projektet vil undersøge adeliges arkivrelaterede sociale praksisser og handlingsmønstre, og de forestillinger, de gjorde sig om arkiver og den viden, der kunne opsøges i kongelige og kirkelige kancellier og arkiver, såvel som i deres egne brevkister. Hvordan kunne arkiverede optegnelser bringes i spil i konkrete, f.eks. retslige, sammenhænge? Hvad fortæller initiativer til de private samlingers registrering og sikre opbevaring om, hvordan man forestillede sig deres fremtidige brug? Hvilke typer optegnelser ønskede man at bevare, og hvilke undlod man at bevare? Hvornår kronedes bestræbelser på at interagere med arkiverne med held, og hvornår blev de gjort til skamme? Adelige arkivpraksisser vil blive anskuet i lyset af samtidige institutionelle og statslige udviklinger i Danmark og Europa.

Forskningsoversigt

I de seneste årtier har der været en voksende interesse for arkiver som et fænomen, hvis historie bør studeres i sin egen ret, snarere end som blot det kildemæssige grundlag for historiske undersøgelser (se f.eks. Yale 2015). I en førmoderne europæisk sammenhæng har det bl.a. udmøntet sig i undersøgelser af, hvordan arkiver er blevet opfattet på og bragt i spil i sociale kontekster. Bl.a. den tyske historiker Markus Friedrich (2013) har plæderet for, at en historieskrivning med arkivet som genstandsfelt for at nærme sig en forståelse af arkivets faktiske betydning for mennesker i fortiden må fokusere på, hvordan den i arkiver beroende viden af historiske aktører kunne opsøges og inddrages i konkrete arkivpraksisser.

Dette projekt vil bidrage med viden om, hvori sådanne arkivpraksisser kunne bestå for private aktører, og om hvilke forestillinger de kunne gøre sig om arkiver – her indledningsvis bredt defineret som samlinger af skriftlige optegnelser, der bevidst er blevet bevaret med henblik på en forestillet fremtidig brug. Specifikt vil inspiration kunne hentes i den forskning

i familie- og personarkiver som særlige arkivtyper, der i de senere år er foregået i regi af en række arkivhistoriske projekter på den iberiske halvø (se f.eks. Head & Rosa 2015; Rosa, da Nóvoa, Gago & Sousa 2019). Her er det blevet fremhævet, hvordan denne type private arkiver også rejser interessante spørgsmål om konstruktionen af historisk viden, forstået som en proces, "der ikke begynder når historikeren åbner arkivæskan, men når arkivaren fylder den" (Rosa, da Nóvoa, Gago & Sousa 2019, pp. 15-16, m. henv. Cook 2010, p. 4, for det citerede).

Metode

I en dansk sammenhæng bør man have for øje, at indholdet af de private arkiver for enkeltpersoner, som f.eks. findes i Rigsarkivets samlinger, ikke nødvendigvis i "arkivskaberens" samtid har været opfattet som del af samme arkiv, og at vi i mange tilfælde faktisk ikke ved, om den pågældende havde et eget arkiv, eller om optegnelserne har været opbevaret som en del af andre samlinger, der f.eks. fungerede som arkiv for en slægtsgruppe eller en bestemt herregård. Det er således værd at hæfte sig ved, at en del af de private arkivregistraturer, vi har bevaret fra perioden, udtrykkeligt angiver at være registraturer over de breve der opbevarede på en bestemt herregård, snarere end en aktuel ejers breve. Vi ved i de fleste tilfælde heller ikke, hvilke typer optegnelser, der overhovedet indgik i private arkiver, og hvilke optegnelser, der skyldte andre forhold deres overlevelse til i dag. Når vi således f.eks. analyserer udarbejdelsen af private arkivregistraturer som en arkivpraksis, tillader det os derfor også at stille mere grundlæggende spørgsmål om, hvad vi overhovedet kan vide om, hvilke dokumenter, der indgik i specifikke personer og familiers arkiver i det førmoderne Danmark. Vi må spørge os hvorfor og hvordan arkivalierne blev skabt, og hvorfor og hvordan de er blevet overleveret til i dag, og vi må gøre os tanker om, hvad der ikke har overlevet. Med det udgangspunkt kan vi også spørge os, hvordan vores tilgang til og forståelse af arkiverne påvirker vores forståelse af fortiden i det hele taget (jf. Rosa, Nóvoa, Gago & Sousa 2019, p. 18).

Kilder

Flere dele af Rigsarkivets samlinger vil kunne inddrages i projektet. Ud over de ældste private arkivregistraturer, der opbevares i Danske Kancellis arkiv, gælder det f.eks. også retsligt materiale, der kan fortælle om hvordan arkiverede optegnelser i praksis kunne inddrages i aktuelle sammenhænge.

Relevans

I en international sammenhæng kan projektet bl.a. bidrage til at belyse forskelle og ligheder i elitegrupperes arkivpraksisser i forskellige dele af Europa. Hvor studier i adelige familiearkiver i Sydeuropa har fremhævet disse arkivers identitetsskabende betydning for

familiegrupper omkring stamhuse med båndlagte besiddelser (Nóvoa 2019, p. 178), er det et interessant spørgsmål, hvorvidt adeliges arkivpraksisser i Danmark, hvor arvereglerne betød at ejendom gik i arv til alle søskende, snarere rettede sig mod den forestillede fremtidige nytteværdi for individet eller den enkelte herregård, eller om deres brug af arkiver også kunne påvirke og selv blive påvirket af den samtidige for standen så karakteristiske beskæftigelse med fortiden, som den f.eks. kom til udtryk i slægtshistoriske arbejder og offentlig iscenesættelse af adelig afstamning.

I en dansk historiefaglig sammenhæng vil projektet øge opmærksomheden på private aktørers arkivpraksisser i perioden før enevælden og forhåbentlig også bidrage med perspektiverende refleksioner over det kildegrundlag, vi som historikere har for at etablere viden om det danske samfund i den førmoderne periode, og over Rigsarkivets historiske og aktuelle rolle heri. I relation til Rigsarkivets institutionsstrategi, vil projektet således bidrage til en diskussion om grundlaget for, hvordan vi skaber ny viden og nye indsigter i vores samfund, både historisk og aktuelt. Perspektiver, som også er relevante i overvejelser om, hvordan vi som arkiv kan stille arkivalier og historisk viden om det danske samfund til rådighed for brugere og for samfundet bredt.

Forskningssamarbejde

Med henblik på at søge sparring og inspiration vil det give mening at etablere kontakter i udenlandske miljøer for arkivhistorisk forskning med fokus på den førmoderne periode (bl.a. i Tyskland, England og ikke mindst Sydeuropa), da der ikke pt. findes tilsvarende miljøer i Danmark. Udover at publicere i tidsskrifter fra disse miljøer, kunne det være givende at deltage i relevante arkivhistoriske konferencer, eller opsøge forskningsmiljøer med specifik interesse for private person- og familiearkiver.

Formidling

Projektet er tænkt at skulle udmøntes i en række artikler med punktnedslag. Det er hensigten at bidrage med danske perspektiver i udenlandske tidsskrifter med snævrere arkivhistorisk fokus, og at præsentere mere overordnede historiske perspektiver på private arkivpraksisser i mere bredt anlagte danske tidsskrifter. I 2026 er det primært planen at læse mig ind på den relevante arkivhistoriske litteratur. Herefter er det planen at udarbejde 2-3 artikler løbende over de følgende år.

Finansiering

Forskningen tænkes gennemført inden for ordinær 2/7-forsknings tid. Der kan blive behov for understøttelse af rejser samt indkøb af relevant litteratur, da en del forskning inden for emnet udgives i monografier og antologier (som ikke er dækkede af KB's Dokumentservice),

og da arkivhistorisk litteratur ikke i ret høj grad synes at være prioriteret i de danske universitetsbibliotekers indkøb.

Stormflod – Når vandet kommer!

Michael Nobel Hviid, forsker, ph.d., BRUG

Global opvarmning og klimaforandringer har i de senere år medført gentagende stormfloder, der særligt har ramt Danmarks indre farvande hårdt. Som følge heraf er bl.a. den sønderjyske østkyst blevet ramt af oversvømmelser og store materielle skader i sommerhus- og boligområder. En blanding af klimaforandringer og det moderne menneskes jagt på havudsigt og et hus i første række, har gjort, at mange mennesker i dag bor i det, man kan kalde "risikozoner".

Langs den sønderjyske vestkyst har stormfloder og oversvømmelser imidlertid altid været hyppigt tilbagevendende fænomener, som befolkningen har skullet forholde sig til. Naturfænomener er ikke i sig selv katastrofer. Fænomenerne bliver først katastrofer i mødet med kultur, når naturen får dramatiske og negative konsekvenser for mennesket. Hvorvidt et naturfænomen bliver en katastrofe er altså socialt betinget. På trods af risikoen for oversvømmelser har mennesker i århundreder bosat sig i marskområderne langs vadehavskysten og på vadehavsøerne velvidende, at man var i naturens vold, når stormfloder ramte. Det gjorde man bl.a. fordi området var særligt frugtbart og gav gunstige forhold for opdræt af stude.

Forskningsspørgsmål

Det overordnede forskningsspørgsmål er gennem nogle nedslag at undersøge, hvordan stormflodskatastroferne påvirkede og var med til at forme disse kystsamfund i perioden 1600-1850. Hvordan påvirkede risikoen f.eks. den måde samfundene var indrettet på og de mennesker, som levede der? Og hvordan påvirkede stormfloderne magthavernes interesse og engagement i risikozonerne?

Forskningsoversigt

Projektet skriver sig ind i en højaktuel dansk og international interesse for miljø- og klimahistorie, som er fulgt med bevidstheden om de udfordringer, som vi i fremtiden står overfor med et stigende havspejl, varmere klima og mere ekstremt vejr. I de seneste år har flere historikere arbejdet med stormfloderne betydning for Limfjordsområdet sociale og socioøkonomiske udvikling før og efter havets gennembrud ved Limfjordstangen ved stormfloden i 1825. Interessen for, hvordan katastrofer som stormfloder påvirkede individer,

men også hvordan disse var med til at forme samfund og kulturer, er også stor internationalt. Mest interessant i denne sammenhæng er den tyske historiografis relativt store interesse for stormfloder og deres konsekvenser for den tyske vadehavskyst og ikke mindst de nordfrisiske øer, samt hvordan de har påvirket disse kystsamfunds økonomiske, politiske og sociale strukturer. Det kan undre, at der kun findes meget lidt dansk forskning omkring stormfloderne i vadehavet, hvor M.H. Nielsens dobbeltartikel i Sønderjyske Årbøger fra 1900/1901 stadig er standardværket om den store manddrukning i 1634. Ambitionen med projektet er dels at bidrage til at få sat et øget forskningsmæssigt fokus på stormflodernes betydning for vadehavsområdet, men også at bidrage med historisk indsigt til en højaktuel dagsorden omkring klimaforandringer, og hvordan individ, lokalsamfund og stat har reageret på og tilpasset sig naturkatastrofer.

Vadehavsområdet rummer større variationer i, hvordan mennesket har forsøgt at udnytte områdets ressourcer og samtidig beskytte sig mod havet end man finder i f.eks. Limfjordsområdet. Mens man fra Tøndermarsken og sydpå igennem hertugdømmerne Slesvig og Holsten og på de nordfrisiske øer gennem århundreder byggede store havdiger for dels at sikre sig mere landbrugsjord og dels for at beskytte sig mod havet, så blev havdigerne langs den nordlige del af vadehavskysten fra Tøndermasken til Skallingmarsken norvest for Esbjerg først bygget i begyndelsen af det 20. århundrede. Indtil da var der kun mindre diger i området, og disse ydede ingen nævneværdig beskyttelse mod de forhøjede vandstande stormfloderne medførte. Det medførte en stor variation i lokale organisationsformer samt sociale og økonomiske strukturer, som gør det muligt at studere forskellige tiltag og reaktioner på stormfloderne.

Kilder og metode

Fra 1600-årene og frem gør kildesituationen, at det er muligt at undersøge fortidens menneskers risikovillighed, tilpasningsevne og modstandskraft over for naturens kræfter. Katastrofer som "den store manddrukning" i 1634, som kostede tusindvis af menneskeliv i vadehavsområdet satte sig varige spor i den kollektive erindring, og kom til at udgøre et væsentligt erfaringsgrundlag for de følgende generationer. Sideløbende hermed kan vi igennem kilder fra lokal- og centraladministrationen se, hvordan myndigheder og magthavere reagerede på katastroferne.

Til projektet anvendes en række forskellige kildegrupper fra Rigsarkivets samlinger. Fra lokale kirkebøger, retsprotokoller, gods- og amtsregnskaber, arkiver fra de inddigede koger til kommissionsarbejder indsendt til centraladministrationen. Mens stormflodernes konsekvenser skal graves frem blandt meget andet materiale i de førstnævnte kildegrupper og kan bidrage med enkelt oplysninger og særlige forhold, så rummer arkiverne fra de inddigede koger oplysninger om de særlige samfund, som opstod i de inddigede områder. Omvendt rummer gods- og amtsarkiverne, men i særdeleshed kommissionsarkiverne fra forskellige stormflodskommissioner det store overblik over de skader konkrete stormfloder

medførte, og ikke mindst myndighedernes syn herpå. Både på baggrund af Kog-arkiverne og kommissionsmaterialet kan der både foretages kvantitative og kvalitative undersøgelser.

Et væsentligt metodisk arbejdsredskab er anvendelsen af Transskribus til at gøre særligt det store kommissionsmateriale lettere tilgængeligt. Samtidig kan det anvendes som screeningsværktøj, der gør det muligt at gennemgå og analysere langt større tekstmængder, fordi teksten gøres tilgængelig. Til formålet anvendes både en dansk og en tysk såkaldt supermodel, som anvender træningsdata fra en lang række tilgængeliggørelsesprojekter, bl.a. Rigsarkivets DiEm-projekt. Kompetenceopbygning i Transskribus målrettet specifikke forskningsprojekter vil desuden være med til at styrke Rigsarkivets generelle profil i forhold til den forskningsmæssige udnyttelse af tidens mange tilgængeliggørelsesprojekter.

Relevans og værdiskabelse

Projektet giver indblik i nogle af de forskningsmæssige potentialer, som ligger i det ældre og svært tilgængelige kildemateriale. Projektet vil give mig dybere indsigt i en række varierede kildetyper over en bred tidsperiode. Kilder, som også rummer mange andre aspekter og potentialer, som der vil kunne peges på i vejledningsarbejdet og arbejdet med tilgængeliggørelse. Desuden rummer projektet mulighed for både at inddrage og bidrage til andre af Rigsarkivets tidligere og nuværende projekter om historisk klimaforskning, f.eks. projektet ROPEWALK og Mere Vand i Systemet. Mit projekt taler desuden ind i det igangværende projekt med digitalisering og tilgængeliggørelse af de ældre kirkebøger (DiEm). Projektet kan skaleres og vinkles på mange forskellige måder, ligesom det giver muligheder for detailundersøgelser af enkelte begivenheder eller komparative undersøgelser af forskellige stormfloder over længere tid.

Projektet kalder på sammenligninger og perspektiveringer med hele kyststrækningen, der er påvirket af Nordsøen fra Holland til Nordtyskland og hele vejen op langs den jyske vestkyst. Dermed åbnes der også op for inddragelse af materiale fra tyske, såvel som hollandske arkiver og Rigsarkivets egen samling. Da projektet taler ind i et aktuelt forskningstema vil det være oplagt at søge sparring og idéudveksling blandt kolleger inden for feltet, f.eks. fra Arbeitskreis für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins, hvor Martin Rheinhemer og Ortwin Pelc begge har beskæftiget sig med stormfloder.

Formidling, finansiering, kvalificering

Projektet egner sig til publicering og formidling på forskellige niveauer. Dels vil projektets resultater have såvel international som national interesse og publicering i både internationale og større danske tidsskrifter er oplagt. Det danske tidsskrift kunne være TEMP eller Historisk Tidsskrift, det internationale Environment and History.

Hertil kommer en formentlig ikke ubetydelig lokal interesse i, som kalder på publicering i mere lokalt forankrede tidsskrifter, fx Sønderjyske Årbøger eller i form af avisartikler. Projektet forventes også kunne vække interesse for foredrag om emnet.

Projektet forventes realiseret inden for den almindelige forskningstid (2/7).

Projektet skal indgå i kvalificering til seniorforskerbedømmelse.

Studier i dansk oversøisk handel og søfart i 1700-tallet

Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d., BRUG

Pirateri og handelskrige er faktorer, som stadig i vore dage hæmmer den frie internationale handel og dens forsøg på at skabe nye markeder. Sådan var det ikke mindre i 1700-tallet.

Jeg har i en længere årrække beskæftiget mig med forskellige aspekter af dansk oversøisk handel og søfart i 1700-tallet. I særlig grad har jeg interesseret mig for Asiatisk Kompagni og dets aktiviteter i Indien og Kina, hvilket bl.a. er udmøntet i bogen "Mellem København og Tranquebar" (sammen med Palle Kvist og Michael Dupont, 2011) samt to artikler, der er publiceret i internationale tidsskrifter. Den ene, som jeg skrev sammen med en spansk historiker, og som bygger på kildemateriale fra både Rigsarkivet og det portugisiske nationalarkiv, handler om en dobbeltkapring af en af Asiatisk Kompagnis fregatter ved Indiens vestkyst i 1763.

Problemstilling og kilder

Kildematerialet i Asiatisk Kompagnis arkiv er imidlertid så mangefacetteret og perspektivrigt, at det dramatiske begivenhedsforløb også fortjener en mere omfattende præsentation for et dansk publikum, hvor det bliver muligt at gå ind i en del interessante aspekter, som blev udeladt i artiklen, og hvor jeg vil kunne give en bredere fremstilling både af Asiatisk Kompagnis virke, de portugisiske aktiviteter i Indien og den indiske Maratha-stat, hvis lokale ledere i det sydvestlige Indien spillede en vigtig rolle i kapringssagen. Målet er en populært anlagt, narrativ fremstilling, som henvender sig til et bredt publikum, udgivet hos Gads Forlag eller Aarhus Universitetsforlag.

Forskningsformidling

I de seneste år er jeg også blevet inddraget i en komité med flere museumsinspektører, en professor og en tidligere dansk ambassadør i Marokko, der planlægger en plancheudstilling i en bygning, som blev opført af et dansk handelskompagni i havnebyen Essaouira. Bygningen er netop blevet restaureret til brug for forskellige repræsentative formål, men

Danmark har fået stillet tre lokaler til rådighed, som skal forsynes med en udstilling om dansk søfart og handel på Marokko i 1700-tallet samt vraget af en dansk fregat, der eksploderede ud for Marokkos kyst. I forlængelse af udstillingsarbejdet er det planen at udarbejde en flersproget antologi med bidrag fra i alt fald de tre hovedbidragydere til udstillingen (ud over mig er det to museumsinspektører ved Nationalmuseet og Vikingskibsmuseet). Projektet er forankret i Nationalmuseet, som råder over en del midler til projektet, men der søges i øjeblikket også fondsstøtte til arbejdet, herunder til kortvarige frikøb samt scanning af relevante arkivpakker i Rigsarkivet. Nationalmuseet vil enten selv stå for udgivelse af antologien eller finde et forlag.

Min primære rolle i udstillingsprojektet er at præsentere hovedtrækkene i dansk handel på Marokko i årtierne efter, at handelstraktaterne med de nordafrikanske stater omkring 1750 åbnede op for dansk handel med denne region. I dette arbejde og især i den påtænkte artikel, hvor jeg får lejlighed til at gå mere i dybden, agter jeg at gennemføre analyser af relevante dele af arkivet fra Departementet for de Udenrigske Anliggender, hvor især samlingen af depecher fra danske konsuler er af stor værdi.

Ud over de nævnte formidlingsmæssige aktiviteter kan man sagtens forestille sig foredrag og avisartikler om begge emner.

Samarbejde

Mens arbejdet med handelskompagniet i Marokko foregår i tæt samspil med flere andre forskere og formidlere, er arbejdet med skibskapringen et "one-man-project", idet jeg dog regner med undervejs at præsentere og drøfte resultater med andre medlemmer af det nystiftede maritimhistoriske netværk og forskellige kolonihistorikere, som uden tvivl vil kunne drage nytte af resultaterne.

Relevans og værdiskabelse

For Rigsarkivet indebærer begge delprojekter en udbredelse af kendskabet til forskellige dele af samlingerne, som ikke er så kendte, og de er også med til at skabe grundlag for en informeret samfundsdebat om fortiden og dermed af samfundsmæssig relevans. Dette gælder måske især den handelsmæssige relation til Marokko i 1700-tallet, som nok er ukendt for de fleste.

Tidsplan og finansiering

Mens arbejdet med Marokko-projektet forventes afsluttet senest i 2027, er det tanken, at arbejdet med bogen om skibskapringen strækker sig over en lidt længere årrække.

Som udgangspunkt regner jeg med at gennemføre det hele inden for den ordinære forskningstid (samt en del fritid). Det er dog muligt, at der via Nationalmuseets aktuelle fondsansøgning vedrørende Marokko-projekt kan skabes mulighed for et kort frikøb, som i givet fald vil opdeles i mange småportioner.

Studier i dansk byhistorie før ca. 1900

Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d., BRUG

I takt med nutidens stærke urbanisering er der øget behov for at se byernes udvikling i et langtidsperspektiv. Havnenes betydning for byerne og byernes forsyning med energi er således blandt de problemstillinger, som har været til diskussion, så længe der har været byer – og derfor stadig er det.

Jeg har beskæftiget mig med dansk og international byhistorie i ca. 40 år og har udgivet en lang række dansk- og engelsksprogede tidsskriftsartikler og bidrag til samleværker, og i 2023 publicerede jeg en syntese om de danske byer fra 1700 til 1850 i bogen "Danmarks byer fra renæssance til enevælde". Mange af mine tekster er lavet på eget initiativ, men en del er skrevet efter opfordring. Således er adskillige af mine engelsksprogede artikler blevet til, efter at sessionslederen ved en af de internationale byhistoriske konferencer, hvor jeg har deltaget med oplæg, har skaffet mig og de andre bidragydere mulighed for publicering i et tidsskrift eller en antologi.

Jeg ønsker at arbejde videre med byhistorien, som er mit primære forskningsfelt, og at fortsætte med at angribe det fra mange vinkler – emnemæssigt såvel som periodisk og geografisk. Jeg håber således også i fremtiden at kunne skifte mellem grundforskning og mere populært anlagte arbejder og mellem artikler på lokalt, regionalt, nationalt og internationalt niveau. På nuværende tidspunkt har jeg to konkrete ideer til delprojekter, men jeg regner med, at flere vil dukke op i de kommende år, fx i forbindelse med de internationale konferencer, hvor der hver gang er mulighed for at komme med paper proposals til ca. 100 sessioner.

Problemstillinger og kilder

Det første aktuelle delprojekt er en reaktion på et call for papers fra redaktionen for Erhvervshistorisk Årbog, der ønsker bidrag om havnetransformationer i Danmark i det nummer, der udkommer i 2026. Mit forslag, som netop er blevet godkendt, er at skrive en artikel om Poul Løvenørn, som ydede en meget stor indsats for forbedring af provinshavne fra slutningen af 1790'erne til 1820'erne, og som derved lagde grundlaget for, at mange af disse havneanlæg kunne udbygges senere i 1800-tallet. Jeg kender til Løvenørns indsats

fra min egen og flere andres forskning i bestemte danske købstæders historie, men vi mangler en samlet, dyberegående fremstilling af emnet, som er helt centralt i dansk maritim historie. Som det vigtigste kildemateriale vil jeg bruge Løvenørns mange kopibøger for havne- og fyrvæsen – et kildemateriale, som vist stort set ikke tidligere er blevet brugt.

Det andet delprojekt handler om Københavns brændselsforsyning under Englandskrigen – og dermed, mere generelt, om hvordan danske politikere og embedsmænd håndterede en alvorlig forsyningskrise i en krigssituation under enevælden. Til dette formål kan jeg gøre brug af det store og meget fine arkiv fra Kommissionen for Københavns Forsyning med Brændsel, som indtil nu kun synes at være blevet brugt ganske lidt af Marcus Rubin for omkring 100 år siden. Kommissionens arkiv gør det både muligt at studere beslutningsgange, leveringsmønstre fra forskellige dele af landet og afsætningen til et meget stort antal forbrugere i København. Det er naturligt kombinere disse analysemuligheder, så den relativt lange artikel, som det antagelig vil munde ud i, både kommer til at indeholde kvalitative og kvantitative analyser.

Relevans og værdiskabelse

Begge de nævnte artikler vil have stor relevans for byhistorisk forskning, og artiklen om brændselsforsyningen kan måske have interesse for miljøhistorikere. For Rigsarkivet vil der være tale om benyttelse af kilder, som ikke hidtil har været brugt i synderlig grad, og for Rigsarkivet og samfundet om et bidrag til informeret samfundsdebat om fortiden.

Forskningsformidling, tidsplan og finansiering

Mens havneartiklen publiceres i Erhvervshistorisk Årbog, er det tanken at bruge Historiske Meddelelser om København som udgivelsessted for den anden artikel. Derudover kan avisartikler komme på tale. Jeg har faktisk allerede skrevet en artikel i Politiken om brændselsspørgsmålet i anledning af brændselskrisen i 2022-23.

Artiklen om Løvenørn skal færdiggøres i 2026, mens den anden artikel nok kommer til at vente nogle år.

Jeg regner med at gennemføre det hele inden for den ordinære forskningstid (samt en del fritid), så der er ikke brug for frikøb.

Studier i håndtering af sager om indfødsret

Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d., BRUG

Tildeling af dansk statsborgerskab til indvandrere og deres efterkommere er en omdiskuteret del af aktuel dansk udlændingepolitik. Imidlertid skelede man allerede i 1700-tallet til ansøgers risiko for statens sikkerhed og deres økonomiske formåen.

I 2026 er det 250 år siden, Danmark fik sin første lov om indfødsret (statsborgerskab). Udgangspunktet var, at ingen embeder i monarkiet herefter måtte tildeles til andre end dem, der var født i kongens riger eller "som dermed lige kan agtes". Med sidstnævnte formulering åbnede man op for, at visse personer, der var født i andre stater, kunne opnå dansk statsborgerskab, hvis de opfyldte bestemte kriterier. Her lagde lovgiverne vægt på at tiltrække kapitalstærke personer og mænd med særlige faglige kompetencer, som var nyttige eller ligefrem uundværlige for Danmark. Derimod nævnte loven intet om, at udlændinge, der havde opholdt sig i Danmark gennem en længere årrække, lært dansk sprog og/eller giftet sig med en dansker, kunne kvalificere sig til et dansk statsborgerskab.

Da retten til at tildele udlændinge indfødsret i 1849 overgik fra kongen til Rigsdagen, valgte parlamentarikerne derimod at lægge afgørende vægt på tilknytningen til Danmark, når de hvert år skulle tage stilling til nye ansøgninger om statsborgerskab. Til gengæld blev de økonomiske kriterier fra 1776 nu droppet. Og selv om der er sket talrige ændringer af lovgivningen om indfødsret siden den første grundlov, gælder principperne fra 1849 stadig i hovedtræk.

Når man studerer centraladministrationens talrige sager med ansøgninger om indfødsret, er det imidlertid ganske tydeligt, at det både i 17-, 18- og 1900-tallet kunne være svært for myndighederne at fortolke lovens ord på en klar og entydig måde. I en artikel, hvor jeg har behandlet ansøgningerne i det første tiår, 1776-85, har jeg bl.a. kunnet dokumentere, at Danske Kancellis embedsmænd havde svært ved at afgøre helt præcist, hvad der kendetegnede et embede, men jeg har også kunnet pege på flere eksempler på, at embedsmændene reelt lagde stor vægt på tilknytning til Danmark, når de indstillede til kongen, at en bestemt person fik tildelt dansk statsborgerskab. I en anden artikel, hvor jeg har redegjort for Rigsarkivets arkivserier om indfødsret efter 1849, har jeg givet en del eksempler på Rigsdagens, Indenrigsministeriets og lokale myndigheders håndtering af ansøgninger omkring 1850, 1890 og 1930. Her kan man se, at forskellige sikkerhedspolitiske og socialpolitiske problemstillinger i adskillige tilfælde fik betydning for behandlingen af konkrete ansøgninger om statsborgerskab.

Problemstillinger og kilder

Det er nu min plan at gå videre ad samme spor, dvs. at analysere sagsbehandlingen af indfødsretsager i nogle afgrænsede perioder for at studere, hvordan embedsmændene og politikerne i praksis fortolkede lovens ord – herunder hvilken betydning aktuelle politiske begivenheder kunne få for sagsbehandlingen. Konkret ønsker jeg at skrive to artikler. I den første vil jeg udvide tidsrammen for mine studier af ansøgninger under enevælden, så den går helt frem til 1847. De fleste af årene efter 1777 lå antallet af ansøgninger nemlig så lavt,

at det formentlig er en relativt overkommelig opgave at dække hele den lange periode, og min hovedopgave bliver her at klarlægge, om der skete markante ændringer i fortolkningen af lovgivningen under de senere konger. Den anden artikel vil sætte fokus på årene lige omkring 1898, hvor Danmark gik fra det såkaldte territorialprincip til afstammingsprincippet, dvs. fra en tilstand, hvor man som udgangspunkt fik statsborgerskab i det land, hvor man var født, til én, hvor man "arvede" sine forældres statsborgerskab.

I artiklen om sager fra 1776-1847 vil jeg anvende en række pakker i Danske Kancellis arkiv (især Koncepter og indlæg til naturalisationspatenterne), mens den anden artikel bl.a. vil trække på et par pakker i Udenrigsministeriets arkiv om indførslen af afstammingsprincippet samt en række lovsager fra omkring 1898 i Indenrigsministeriets arkiv.

Relevans og værdiskabelse

Jeg har præsenteret hovedresultaterne af mine hidtidige artikler ved et par danske og nordiske historikermøder, hvor de har vakt megen interesse. Dette må ses i sammenhæng med, at der hidtil har været påfaldende lidt forskning i de centrale myndigheders håndtering af sager om statsborgerskab (bortset fra særlige saggrupper såsom de såkaldte tyskerlovssager efter 2. verdenskrig). For Rigsarkivets vedkommende kan man sige, at arbejdet med lovsager m.m. giver øget og mere nuanceret viden om arkivalier, der er meget efterspurgt blandt brugerne. Desuden kan artiklerne være med til at styrke grundlaget for en informeret samfundsdebat om denne del af Danmarks fortid – og dermed også have en væsentlig samfundsmæssig relevans.

Forskningsformidling, tidsplan og finansiering

Det er tanken at publicere den første af artiklerne i 2026 i enten Historisk Tidsskrift eller TEMP, mens den anden artikel kan blive publiceret lidt senere i et andet dansk eller nordisk tidsskrift. Det sidste kunne give god mening, da 1898-lovgivningen i høj grad skal forstås i relation til lovgivningen i Sverige, hvorfra Danmark modtog et betydeligt antal indvandrere i de sidste årtier af 1800-tallet.

Der nu er truffet afgørelse med Folketinget om, at Rigsarkivet skal stå bag en udstilling i slotsgården i anledning af 250-årsjubilæet. Silvia Goldbaum Tarabini og jeg skal stå for indholdet, og det bliver altså en del af min formidling af dette forskningsprojekt. Kristeligt Dagblads bagsideredaktør har også sagt ja til mit forslag om nogle avisartikler i 2026 i anledning af jubilæet. Endelig er det oplagt at bruge emnet i foredragssammenhæng, ikke mindst i slægtshistoriske fora.

Jeg regner med at udarbejde artiklerne inden for den ordinære forskningstid (samt en del fritid). Jeg har derfor ikke ønsker om frikøb til projektet. Tiden før 1850 behandles desuden i et nedenstående projekt med studier i enevældens erhvervslovgivning.

Politisk historie efter ca. 1850

Forskning i nyere politisk historie giver gode muligheder for at kaste et historisk lys over aktuelle politiske diskussioner og berige disse med oplysninger baseret på forskning i autentiske kilder fra Rigsarkivets samlinger. Det gælder ikke mindst forskning knyttet til besættelsestiden, den kolde krig og tiden efter denne, som er til stående diskussion i offentligheden. Disse emner er – sammen med grænselandshistorien – tyngdepunkter i forskningen for Rigsarkivets team for politisk historie, der består af Silvia Goldbaum Tarabini, Hans Schultz Hansen, Steen Andersen, Niklas Thode Jensen og Henrik Knudsen. Et par projekter har tillige socialhistoriske dimensioner.

Nationale eliter i Nordslesvig 1815-1920

Hans Schultz Hansen, forskningsleder, adj. professor, dr.phil., LEDSEK

Nationale bevægelser har brug for en komplet social struktur med både en elite og en folkelig støtte for at realisere det 19. århundredes drøm om at etablere en nationalstat.

Formålet med denne undersøgelse er en systematisk og sammenlignende undersøgelse af de nationale eliter i Nordslesvig og Flensborg-området, hvor danske og tyske nationale bevægelser stødte sammen.

Projektet består af en forkortelse, omarbejdning og oversættelse af et tidligere bidrag til en antologi om sociale eliter i Sønderjylland (Carsten Porskrog Rasmussen (red.): Sønderjyske eliter – fra oldtiden til industrialderen, 2024), med det formål at udgive det i et engelsksproget tidsskrift som *Studies on National Movements*, der har til formål at fremme den sammenlignende historieskrivning af nationale bevægelser i Europa. Tidsskriftet fokuserer på sammenlignende, transnationale og transferstudier med særlig vægt på ikke-engelsksprogede teoretiske værker og casestudier.

Projektet vil blive udført i 2026. Der vil være behov for cirka 10.000 kr. til oversættelse/sproglig revision.

EEC som trusselsbillede i grænselandets europadebat 1957-1972

Hans Schultz Hansen, forskningsleder, adj. professor, dr.phil., LEDSEK

Skønt behovet for europæisk samling synes større end nogensinde, er euroskepsis et fremherskende træk i nutidens Europa, navnlig hvor globaliseringen gør ondt og skaber en national nostalgi, som en populistisk højrefløj fremmer og udnytter. Euroskepsis er imidlertid intet nyt fænomen. Den fandtes således også i Danmark før tilslutningen til ECC i 1973, ikke

mindst i det dansk-tyske grænseland, hvor EEC med sin fri bevægelighed for arbejdskraft og kapital skabte frygt for en styrkelse af tyskheden i Sønderjylland med en forskydning af grænsen som ultimativt trusselsbillede. Imidlertid lykkedes det at få beroliget en stor del af de bekymrede, så der ved folkeafstemningen i 1972 var et stort ja-flertal i Sønderjylland. Ikke mindst dette forhold gør emnet interessant i et nutidsperspektiv.

Forskningsspørgsmål

Formålet med projektet er at undersøge EEC som trusselsbillede i grænselandets europadebat mellem oprettelsen af EEC med Romtraktaten fra 1957 og folkeafstemningen om dansk tilslutning hertil i 1972 og herunder besvare følgende spørgsmål:

- Hvilke sønderjyske kredse blev især opskræmt ved udsigterne til dansk tilslutning til EEC, hvilke bekymringer nærede de, og hvordan blev de manifesteret?
- Hvad blev der gjort for at berolige de bekymrede, af hvem og med hvilken argumentation og effekt?
- Blev frygten for EEC instrumentaliseret i grænselandets Europadebat og af hvem?

Metode og metodeudvikling

Projektet indgår som en del af et større tværinstitutionelt projekt *Grænselandets trusselsbilleder i forandring 1945-73*, som ledes af lektor Thomas Wegener Friis fra Syddansk Universitet. Det skal undersøge, hvorledes traditionelle dansk-tyske trusselsbilleder forandredes og overlejreredes af nye, herunder om trusselsbillede som begreb med fordel kan udbredes fra det militære til et bredere politisk felt. Den følgende beskrivelse af dette delprojekt forudsætter, at det fælles projekt realiseres. Foreløbig er der opnået et tilskud fra Augustinus Fonden på 1 mio.kr. til projektmodning.

Metodisk vil delprojektet tage udgangspunkt i en aktøranalyse på baggrund af en identifikation af organisationer og enkeltpersoner, som særligt markerede sig i den offentlige debat, og derudover skal der foretages en argumentationsanalyse.

Kilder

Kildematerialet vil først og fremmest bestå i indlæg i den offentlige debat, som i hovedlinjer kan følges i tidsskrifter som *Grænsevagten*, *Sønderjysk Månedsskrift* og *Grenzfriedenshefte* og mere detaljeret i den sønderjyske presse, f.eks. avisen *Hejmdal*, der kan tilgås frit via Mediestream, samt i bøger og pjecer, der bredt tangerer emnet som Fr. Rudbecks: *Grænselandet i europaperspektiv* fra 1972. Dernæst vil der blive foretaget arkivundersøgelser bl.a. i Udenrigsministeriets, De sønderjyske Danske Samfunds, amtskontorchef Jes P. Caspersens m.fl. aktørers arkiver.

Relevans og værdiskabelse

EEC-debatten i grænselandet har hidtil været undersøgt i enkeltaspekter. Blandt enkeltbidragene må nævnes Jørgen Elklits artikel "Nationalt tilhørsforhold og holdninger til EF" i *Sønderjyske Årbøger* 1974, der belyser resultatet af debatten: folkeafstemningen i 1972. Selv har jeg behandlet et centralt aspekt, udlændinges adgang til opkøb af sønderjysk landbrugsjord, i bogen *"Dansk jord på danske hænder". Foreningen Landeværnet og den nationale jordkamp i Sønderjylland 1927-2002* fra 2002, mens Martin Klatt har tegnet nogle streger af debatten i *Fra modspil til medspil? Grænseoverskridende samarbejde i Sønderjylland/Schleswig 1945-2005* fra 2006. Projektet skal berige den eksisterende forskning med en sammenhængende og systematisk behandling af emnet.

Projektet tager afsæt i Rigsarkivets institutionsstrategi og forskningsepik, der begge ønsker at fremme en kvalificeret samfundsdebat på grundlag af autentiske data og kritisk grundforskning. I og med at euroskepsis er et højaktuelt fænomen og 1960'ernes frygt for fri bevægelighed hen over grænsen er blevet aktualiseret i forbindelse med en betydelig tysk indvandring til Sønderjylland efter 2020, kan projektet tillige kaste et historisk perspektiv ind over en nutidig debat.

Forskningssamarbejde

Projektet vil blive til i samarbejde primært med de andre deltagere i det overordnede projekt om trusselsbilleder, der samler ni forskere fra Syddansk Universitet, Museum Sønderjylland, Forskningsafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, navnlig en post doc delt mellem SDU og Rigsarkivet, som skal tage sig af europadebatten i det tyske mindretal i samme periode, men vil også være åbent over for samarbejde med forskere f.eks. fra Centre for Border Region Studies og European Centre for Minority Issues.

Forskningsformidling, tidsplan, finansiering

Der sigtes mod en artikel i den videnskabelige, internationale antologi, som det overordnede projekt skal resultere, foruden en artikel i et regionalt historisk tidsskrift som *Sønderjyske Årbøger*. Dertil kommer medvirken i TV og radio og foredrag i overensstemmelse med det store projekts formidlingsstrategi.

Arbejdet vil blive påbegyndt i første halvår af 2026, og manuskripter vil blive færdiggjort til indsendelse til antologi/tidsskrifter i første halvår af 2027.

Der er i det fælles projekt afsat 3 måneders frikøb til udarbejdelse foruden 1 måned til medvirken i den samlede projektledelse. Der vil yderligere være behov for op imod 10.000 kr. til oversættelse/sproglig revision. Skulle det samlede projekt ikke opnå bevilling, vil det være hensigten at gennemføre projektet inden for ordinær 2/7 forskningstid i Rigsarkivet,

om end så i noget reduceret form, således alene med en videnskabelig artikel og evt. foredrag på dansk.

I skyggen af Holocaust. Dansk-jødisk historie før, under og efter "jødeaktionen"

Silvia Goldbaum Tarabini, forsker, ph.d., BRUG

De danske jøders flugt til Sverige i oktober 1943 anerkendes – stadig mere end 80 år efter begivenhederne – som et eksempel på hvilken forskel civilcourage og medmenneskelighed kan gøre over for en udemokratisk magt, der forfølger særlige grupper i befolkningen. Men historiografien om jøderne i Danmark under Besættelsen har på flere måder været overskygget af denne særlige danske historie.

Forskningsoversigt

På baggrund af størstedelen af jødernes vellykkede flugt i efteråret 1943 var der i mange år en idé om, at Holocaust slet ikke ramte danske jøder; noget der er blevet rettet op på i forskningen i det seneste femten år (Sofie Lene Bak, *Ikke noget at tale om. Danske jøders Krigsoplevelser*, 2010; Hans Kirchhoff, *Holocaust i Danmark*, 2013; Jacob Halvas Bjerre, Udsigt til forfølgelse. Det danske udenrigsministerium og de europæiske jødeforfølgelser 1938-1945, 2015; Silvia Goldbaum Tarabini, *Danske jøders liv og død i Theresienstadt*, 2023). Men idet fokus på flugt og redning har været meget markant, har det delvist skævvredet forskningen, som ofte har omhandlet danske myndigheders ageren i forhold til jødiske flygtninge i Danmark (Hans Kirchhoff, *Et menneske uden pas er ikke noget menneske. Danmark i den internationale flygtningepolitik 1933-1939*, 2005; Hans Kirchhoff & Lone Rünitz, *Udsendt til Tyskland. Dansk flygtningepolitik under besættelsen*, 2007; Lone Rünitz, *Af hensyn til konsekvenserne. Danmark og flygtningespørgsmålet 1933-1940*, 2005); de danske flugthjælperes bevæggrunde for at hjælpe (Bo Lidegaard, *Landsmænd*, 2013), beskyttelse af flygtede jøders ejendom i Danmark (Sofie Lene Bak, *"Indtil de vender hjem"* 2006; Sofie Lene Bak, *Da krigen var forbi*, 2012). Derimod mangler i noget omfang udforskningen af det jødiske perspektiv på tiden under og efter besættelsen.

Forskningsspørgsmål

Formålet med dette forskningsområde er at generere ny viden om de danske jøders oplevelser før, under og efter "jødeaktionen". Projektet udgøres af en samling af temarelaterede artikler, hvis problemstilling(er) tager udgangspunkt i forskellige aktører (jødiske borgere/repræsentanter for lokaladministrationen/stikkere) og forskellige perioder (før/under/efter). Nogle af de spørgsmål som søges besvaret omfatter blandt andet,

hvordan reagerede jødiske flygtninge i Danmark på forfølgelsen af trosfæller, der stadig befandt sig i det tyske magtområde? Hvor mange stikkere blev dømt i Retsopgøret for at have stukket jøder? Hvad var den formelle og uformelle ramme for lokaladministrationens beslutninger og den enkeltes handlefrihed, og hvad betød dette for bl.a. Politiets aktive medvirken ved jødernes flugt? Hvordan udspillede det jødiske eksil i Sverige sig? Hvordan bidrog den lille jødiske menighed i Danmark til det internationale hjælpearbejde efter Befrielsen?

Dansk-jødisk historie er transnational, rækker ud over grænserne og er del af europæisk historie, både hvad angår kompositionen af den jødiske minoritet i Danmark, hvor ¼ udgjordes af flygtninge fra det tyske magtområde, der var kommet til landet i 1930'erne og ½ var familier, der var kommet til Danmark i tiden omkring 1. verdenskrig fra det russiske kejserrige. Flugten til Sverige i oktober 1943 og det halvandet år i eksil (og selvsagt deportationerne til Theresienstadt) er transnational.

Metode

Metodisk vil undersøgelsen trække på både samtidig og senere dokumentation fra arkiver i Danmark, Sverige, Israel og USA. Centralt står læsningen af de personlige kilder: dagbøger og breve skrevet på daværende tidspunkt samt skriftlige og mundtlige vidnesbyrd afgivet år efter begivenhederne. Disse kilder læses i samspil med anden (samtidig) dokumentation og et blik for, hvornår og under hvilke omstændigheder senere beretninger er afgivet.

Kilder

Kildematerialet består af samtidige dokumenter og senere erindringer. Dokumenterne stammer fra et væld af arkivskabere i Rigsarkivet - bl.a. kilder fra Udenrigsministeriets arkiv, Den danske Flygtningeadministration i Sverige, Statsadvokaten for Særlige Anliggender; Mosaisk Troessamfund; privatarkiver (blandt andre fra Axel Linvald og Mogens Nathan) dertil kommer materiale fra Riksarkivet i Stockholm, der blandt andet dokumenterer Det danske Gesandtskabs hjælpearbejde før oprettelsen af Flygtningekontoret 29. oktober 1943; materiale fra Yad Vashem i Jerusalem, der blandt andet dokumenterer omfattende pakkeforsendelser fra jødiske flygtninge i Danmark til trosfæller i Tyskland og i ghettoer og lejre. Dertil kommer interviewmateriale fra forskellige videoarkiver (bl.a. Visual History Archive/Fortunoff Archive) samt enkelte interview jeg indsamler under projektet.

Relevans og værdiskabelse

Projektet er værdiskabende for både dansk og international forskning og kan demonstrere potentialet i Rigsarkivets samlinger jf. Rigsarkivets forskningsepik. Både i dansk og international forskning mangler der detaljeret viden om de mange facetter af dansk-jødisk

liv før, under og efter jødeaktionen. Både når det gælder de jødiske flygtninge i Danmark, de godt 20 måneders eksil i Sverige og det hjælpearbejde for krigsramte jøder som den jødiske menighed indgik i ved krigens afslutning.

I lyset af at antisemitisme i Europa, også i Danmark, er steget markant i løbet af de sidste par år, er det vigtigt at kaste lys over emner som Holocaust og jødisk liv under Besættelsen, hvilket kan bidrage til en informeret samfundsdebat, som er del af Rigsarkivets strategi. Ydermere er der på verdensplan i dag det højeste antal flygtninge siden 2. verdenskrig, og en del af projektet behandler netop det at være flygtning, hvilket kan give nye indsigter og bruges som et referencepunkt for at forstå, hvilken situation det enkelte menneske står i som flygtning i eksil.

Forskningsformidling

Forskningsområdet vil udmunde i en lille håndfuld fagfællebedømte artikler samt nogle mere formidlende artikler, der vil blive skrevet over hele perioden 2026-2029 og publiceret i tidsskrifter som Yad Vashem Studies, Scandinavian Jewish Studies, Holocaust- and Genocide Studies, The Journal of Holocaust Research, Revue d'histoire de la Shoah; RAMBAM tidsskrift for dansk-jødisk historie, Historisk Tidsskrift mv. Forskningen finansieres gennem den ordinære 2/7-ordning, som personlig kvalificering for at blive seniorforsker.

Flugtrute nord – fra Tyskland til Argentina set fra et dansk perspektiv

Silvia Goldbaum Tarabini, forsker, ph.d., BRUG

Danmark er i dag slutdestination for flygtninge, der ønsker varigt ophold i lande med velstand og demokrati, men efter Anden Verdenskrig var landet en overgang et transitsted for en helt speciel gruppe af flygtninge.

Den 22. november 1947 fandt en anholdelse sted i Kastrup Lufthavn af en passager med et argentinsk pas. Anholdelsen af Ernesto Fourcade, som viste sig at være den tyske flyingeniør Karl Gustav Friedrich Thalau, forårsagede en større politisk og diplomatisk skandale, der levende er beskrevet i datidens aviser.

Danmark blev brugt som udgangspunkt for nazisternes efterkrigsflugt, indtil den direkte "linje" til Argentina ophørte efter Thalaus anholdelse.

Den samtidige danske primære dokumentation af denne begivenhed er aldrig blevet analyseret, men den såkaldte rute gennem Danmark er nævnt i flere værker, både populære og akademiske (for blot at nævne nogle: Foged & Krüger 1985; Meding 1992; Goñi 2002; Larsson & Olsson 2023), hovedsageligt baseret på svenske og argentinske kilder samt forskellige avisartikler.

Forskningsspørgsmål

Forskningsspørgsmålet er dobbelt: Hvad har den historiske og metodologiske brug og misbrug af kilder betydet for analysen og forståelsen af denne begivenhed? Derudover, hvad kan de samtidige danske kilder rent faktisk fortælle os om denne sag (om hvordan danske myndigheder håndterede den mulige eksistens af en flugtrute, og de centrale aktører bag den)?

Kilder

Kildematerialet stammer primært fra materiale i Rigsarkivet: Udenrigsministeriet (Gruppeordnede sager 1946-72); Justitsministeriet (journalsager); Rigspolitiet, Tilsynet med Udlændinge (UDL-sager) mv. Derudover findes der relevant materiale fra SÄPO (Riksarkivet, Stockholm).

Relevans og værdiskabelse

Projektet skaber værdi for forskningen, idet det demonstrerer hvordan autentiske kilder kan korrigere en ellers fejlskreven fortælling, hvilket demonstrerer potentialet i Rigsarkivets samlinger. Flugtruterne er desuden et emne, som har interesse i samfundet og derved kan projektet bidrage til informeret debat om fortiden.

Forskningsformidling

Projektet vil udmunde i en engelsksproget fagfællebedømt artikel i en antologi om Post-45 Fascism, på forlaget Routledge i serien Fascism and the Far Right Studies. Artiklen skrives i 2026, og finansieres gennem den ordinære 2/7-ordning, som personlig kvalificering for at blive seniorforsker.

Myter og realiteter: En geografisk analyse af militære planer for Danmark under den Kolde Krig

Steen Andersen, seniorforsker, ph.d., BRUG

Nutidens forværrede forhold mellem Vesteuropa og Rusland gør det oplagt at se tilbage på Den Kolde Krig, hvor Danmark som frontlinjestat var en del af den vestlige forsvarsalliance NATO, som stod over for Warszawapagten. De to alliancer opbyggede store militære styrker som, hvis krigen kom, skulle udkæmpe slaget om Vesteuropa. Selvom krigen ikke kom, planlagde og forberedte de to sider krigen gennem mere end 30 år med minutløs grundighed, ligesom planerne løbende blev afprøvet gennem øvelser.

Fortællingen om den militære side af den Kolde Krig er præget af de voldsomme konsekvenser, som en strategisk atomkrig ville medføre for samfundet. Imidlertid er der ikke meget forskning, som har undersøgt spørgsmålet om, hvordan krigen konkret ville have udfoldet sig på det regionale niveau. Der er således et uudforsket område ift., hvordan de konkrete planer fra henholdsvis NATO og Warszawapagten ville have påvirket dansk område.

Hovedkilden til den militære planlægning under den Kolde Krig er såkaldte operationsplaner, som angiver, hvor og hvordan der skulle kæmpes og hvad man forventede sig fra modstanderens side. Operationsplaner er en særlig kildegruppe, da mange af informationerne kommunikeres i form af kort og kalkuler, hvilket gør informationerne stedsspecifikke. De kartografiske elementer af planerne anvendes imidlertid ofte kun som rene illustrationer i den eksisterende historiske forskning, hvorfor analysen derved oftest ikke forholder sig til de rumlige informationer som for Warszawapagtens vedkommende udgør hovedkilden (Grau & Bartles, 2016).

For dansk område er den kildemæssige situation unik ved, at mange af de militære operationsplaner og tilhørende øvelsesmateriale findes for begge sider for hele perioden. Det gør det muligt at undersøge den militære planlægning på et ganske konkret niveau, idet planernes stedsspecifikke geografiske repræsentation kan analyseres som et udtryk for vægtning af operative mål og taktiske midler, og dermed give et empirisk baseret bud på, hvordan krigen ville have påvirket dansk område.

En forståelse for planernes karakter og komplekse udførelse er en vigtig facet af den Kolde Krigs kulturhistorie, som trods en ellers righoldig litteratur er underbelyst. Vores viden om NATOs og Warszawapagtens konkrete planer for dansk territorium er begrænset og præget af myter og manglende overblik. Dermed mangler et vigtigt element af historien om den Kolde Krig, som er afgørende for at forstå perioden og som desværre er blevet aktualiseret som forståelsesramme for krigen i Ukraine og den danske genoprustning.

Dette projekt, som er et samarbejde mellem Rigsarkivet og Det Kgl. Bibliotek og en række internationale partnere undersøger de militære planer under den Kolde Krig med relation til dansk område. Ambitionen er at gennemføre den første analyse af planernes stedsspecifikke informationer og tegne et samlet billede af, hvordan kampen var planlagt for dermed at give et bud på, hvordan den ville have påvirket samfundet i forhold til potentielle ødelæggelser fra kamppladsen og de planlagte mål for atomvåben. Projektet sigter endvidere på at udvide den metodiske værktøjskasse til analyse af historiske militære operationsplaner ved at kombinere metodiske tilgange fra Spatial Humanities og kartografihistorie med traditionel historieforskning. Projektet vil dermed give et substantielt empirisk, metodisk og teoretisk bidrag til dansk og international koldkrigsforskning.

Projektets forskningsspørgsmål

Projektet undersøger med udgangspunkt i stedsspecifikke informationer i operationsplaner fra henholdsvis NATO og Warszawapagten de konkrete operative mål og antagelser for

dansk område under den Kolde Krig fra 1960 og frem til 1989 med afsæt i følgende forskningsspørgsmål:

Hvordan konstituerer geografiske informationer i NATO- og Warszawapagtens operationsplaner operative mål og antagelser, og hvilken indsigt tegner det af planernes realisme og konsekvens for Danmark?

Konkret udfoldes dette i følgende underspørgsmål:

1. Hvilke informationer vedr. operative mål og antagelser findes i de kartografiske repræsentationer i operationsplanerne for hhv. NATO og Warszawapagten, og hvordan konstitueres rumlige sammenhænge mellem den kartografiske fremstilling og den tilhørende tekst?
2. I hvilken grad ændrede de operative mål og antagelser sig for hhv. NATO og Warszawapagten gennem perioden, kan ændringerne genfindes i parternes øvelsespraksis gennem perioden og hvilken rolle har øvelserne spillet ift. til de operative planer?
3. Hvilket perspektiv giver de geografiske informationer i planer?

Projektets impact

Udforskning af operationsplanlægning: Projektet vil analysere de militære operationsplaner fra både NATO og Warszawapagten ud fra et geografisk perspektiv, hvilket vil give en dybere forståelse af, hvordan planerne ville have påvirket Danmark under den Kolde Krig, og dermed belyse et hidtil udforsket område i koldkrigsforskningen i dansk og international sammenhæng.

Geografisk kontekstualisering: Ved at undersøge de kartografiske repræsentationer og deres rumlige sammenhænge vil projektet skabe en ny tilgang til at forstå de operationelle mål og strategiske overvejelser, der prægede militærplanlægningen, og hvordan disse relaterede sig til den konkrete geografi.

Udvikling af militære planer: Projektet vil afdække, hvordan de operative mål og antagelser har ændret sig over tid, hvilket vil bidrage til forståelsen af de militære forandringer under den Kolde Krig og deres relation til strategisk planlægning.

Metodeudvikling: Ved at kombinere metoder fra Spatial Humanities, kartografihistorie og traditionel historieforskning, vil projektet udvikle nye analytiske værktøjer, der kan anvendes i fremtidig koldkrigsforskning.

State of the art

Forskningen i den Kolde Krigs kulturarv har i mange år været fokuseret på den politiske og sociale historie samt på efterretningshistorie (Mariager, 2019). Den militære historie var

tidligere fortrinsvis skrevet i tilknytning til de mange fysiske levn i form af infrastruktur (Stenak et al., 2013). I de senere år er fokus skiftet til enkelte dele af det militære forsvar af Danmark: Henholdsvis Hæren (Rasmussen, 2021, 2023), Søværnet (Bogason, 2016), NATO-planlægning (Bogason, 2023), Forsvarets Efterretningstjeneste (Bogason, 3 2025), samt det samlede forsvar (Christensen, 2024). Warszawapagtens planlægning er behandlet i forhold til den østtyske flåde (Gemzell, 1996) og det polske militær (Jensen, 2006; Pałka, 2023), geografisk efterretningsindhentning (Svenningsen, 2020) og generelt i forbindelse med Koldkrigsudredningen (DIIS, 2005).

Den eksisterende forskning forholder sig imidlertid ikke til terræn eller geografi og er kendetegnet ved tekstnære og beskrivende analyser.

Teoretisk tilgang

Teoretisk er projektets tilgang inspireret af en understregning af rum og geografiske sammenhænge som et centralt element i studiet af militære fænomener inden for kritiske militære studier (Rech et al., 2015; Woodward, 2004). De geografiske referencer i planerne i form af kort, stednavne og koordinater skaber en kobling mellem den militære hensigt og det konkrete sted. Vores tilgang til analyse af kort er inspireret af det neopragmatiske perspektiv inden for det kartografiteoretiske felt (Kühne & Edler, 2025). Her forstås kartografiske repræsentationer som et problemløsende medium, der formidler og producerer meningsfuld information og løsninger for kortbrugeren – i dette tilfælde de militære organisationer. Tilgangen bygger på traditionen for at se kort som et situeret sociokulturelt fænomen (Edney, 1993; Harley, 1989), men med et større blik for kartografiens rolle som problemløsning, snarere end et snævert fokus på dekonstruktion af kort som udtryk for magtrelationer. Det neopragmatiske perspektiv lægger sig derved også op ad den strømning, som ser kort som havende en medskabende og processuel karakter (Kitchin & Dodge, 2007).

Kartografi som et processuelt fænomen er centralt i forhold til operationsplanlægning, idet denne kan ses som et komplekst samspil mellem geografiske informationer om operationsområdets natur- og kulturforhold, viden om egne og modstanderens styrker, samt egne intentioner og mål. Kartografien bliver derved medskabende i udarbejdelsen af operationsplanen, samtidig med at denne er et link til de konkrete steder. Dette gør også studiet af informationerne i kortene centralt i undersøgelsen af operationsplanernes indhold som et udtryk for en praktisk problemløsning i samtiden.

Metode og projektstruktur

Projektet tager udgangspunkt i metoder fra historisk GIS (Geografisk Informationssystem) og Spatial Humanities (Bodenhamer et al., 2010; Gregory & Geddes, 2014) til at undersøge de geografiske aspekter af planerne. Denne tilgang kombineres med traditionelle metoder fra historieforskning. Metodisk er projektet opdelt i følgende arbejdsplaner:

1. Arkivresearch

De overordnede planer fra Warszawapagten er digitaliseret og kan benyttes direkte i projektet. Projektets arkivarbejde vil derfor fokusere på en systematisk gennemgang af de danske planarkiver og arkivet for Pommerske militærdistrikt. I tillæg vil vi i mindre omfang inddrage materiale fra flådearkivet i Gdynia og det tyske militærarkiv i Freiburg. Kilderne vil i udgangspunktet blive affotograferet i arkivet, men enkelte større kort vil blive digitaliseret af fotograf.

2. Databearbejdning

GIS-analyser forudsætter maskinlæsbare data og derfor skal planernes indhold bearbejdes til maskinlæsbare digitale data. For det kartografiske materiale anvender vi traditionelle GIS-metoder som georeferering og vektorisering, da kortene er for heterogene til automatiserede tilgange. NATO og Warszawapagten anvendte forskellige kartografiske symbolsystemer, hvorfor vi vil udvikle en GISontologi så informationer fra begge sider kan sammenlignes. For tekst anvender vi en AI-baseret metode til OCR-processering, samt til udtræk af koordinater og stednavne, som efterfølgende geolokaliseres og konverteres til geodata i vektorformat.

3. Analyse

I vores analyse benytter vi forskellige GIS- og tekstanalysemetoder, samt traditionel historisk metode:

- Vi anvender GIS-baserede overlay-analyser, samt kvantitative tekstanalytiske metoder såsom topic modelling til at undersøge repræsentationen af operationelle mål og hensigter i hhv. tekst- og kortdelen af planerne.
- Vi anvender kvalitative og komparative metoder til at analysere digitaliserede versioner af plankomplekserne over tid i forhold til operative mål og antagelser, samt planernes sammenhæng med øvelsespraksis ved inddragelse af vektoriseret materiale fra udvalgte øvelser.
- Vi anvender en række GIS-baserede overlay- og bufferanalyser til at undersøge realismen i planerne og deres potentielle påvirkning af samfundet. I denne del af analysen vil vi også inddrage historisk data om befolkning og infrastruktur.

Afsæt i Rigsarkivets strategi

Det er ambitionen, at projektet skal være med til at bidrage med state-of-the-art forskning i feltet, og blandet andet lægge grunden til nye digitale metoder inden for felterne historisk-geografi, kartografihistorie og den bredere koldkrigshistorie. Fra et samlingsperspektiv vil

projektet bidrage til at sætte Rigsarkivets samling i spil i relation til forskning i europæisk samtidshistorie jf. Rigsarkivets forskningsepics udsagn om, at demonstrere "potentialet i Rigsarkivets samlinger, et nødvendigt fundament for forskning, forskningssamarbejde, forskningsformidling og en kvalificeret samfundsdebat om vores fælles fortid, nutid og fremtid".

Derved er projektet også med til at skabe nye mulighed for, at benytte samlingerne på tværs af institutionelle skel. Endvidere vil projekt være en god anledning til at udbygge Rigsarkivets samarbejdsrelationer til Det Kgl. Bibliotek og øvrige internationale projektpartnere. Samtidig er der et stort formidlingspotentiale i projektet og de afledte data og resultater. Blandt andet vil vi publicere data i åbne repositorier således at det kan anvendes i anden forskning, men også som data for formidling. En mulighed er også at bidrage til Rigsarkivets mål om at nå bredere ud til den danske statsadministration, og i særlig grad Forsvaret, som har vist stor interesse for projektet.

Advisory board

Projektet støttes af et advisory board med en række førende internationale eksperter og fagpersoner som løbende skal give feedback på projektets resultater.

Finansiering

Augustinus Fondens forskerpulje har bevilget 3,7 mio. kr., som blandt andet omfatter 18 måneders frikøb af Stig Svenningsen fra Det Kongelige Bibliotek og Steen Andersen.

Tidsplan og produkter

Arbejdspakke 1 vil strække sig over årene 2026-27, mens arbejdspakke 2 vil række ind i første halvår af 2028 og arbejdspakke tre vil omfatte årene 2027-28. Der vil løbende blive indsendt artikelmanuskripter, præsenteret projekt og papers på historikermøder og specialistkonferencer og iværksat formidlingsaktiviteter, herunder udarbejdelse af en mindre formidlingsbog/større formidlingsartikel og udarbejdet en udstilling til Koldkrigsmuseet Langelandsfortet.

Caribbean Crossroad: Migrant communities, occupations and social groups in the town of Charlotte Amalie, c. 1841-1870.

Niklas Thode Jensen, Seniorforsker, Ph.d., DATA (2026)/INDSAM (2027-2029).

Det øgede fokus på Danmarks fortid som kolonimagt fører naturligt til en skærpet interesse for de ufrie beboere på de Dansk-Vestindiske øer og deres forhold, herunder deres demografiske udvikling.

Den internationale historieskrivning om Caribien har siden 1950'erne primært fokuseret på slaveriet og "plantagernes verden", herunder på de demografiske udviklinger i de slavegjorte befolkninger (F.eks. Higman, *A Concise History of the Caribbean*. 2011). Det samme gælder historiografien om Dansk Vestindien (F.eks. Jensen & Simonsen, "Introduction...", *SJH*, vol. 41, 2016). Men i de sidste to årtier er der kommet større internationalt fokus på det, vi kan kalde "byernes verden", dvs. international handel og politik, migration, forskelligartede grupper af ufrie og frie, netværk og spredning af ideer og praksisser (F.eks. Cromwell, "More than Slaves and Sugar...", *History Compass*, vol. 12 (10), 2014). Senest er hollandske forskere begyndt at undersøge slavehandel og familieforbindelser mellem Hollandsk Vestindien og St. Thomas i Dansk Vestindien (Visser & Rosenbaum-Feldbrügge, "Tracing trans-imperial transfers...", *The History of the Family*, vol. 30 (2), 2025). Imidlertid er dette fokus på "byernes verden" endnu ikke særlig tydeligt i dansk historieskrivning, uagtet at Dansk Vestindien besad en af Caribiens vigtigste havne- og handelsbyer, nemlig Charlotte Amalie på St. Thomas.

Forskningsspørgsmål

På den baggrund vil dette mindre, indledende studie foretage en demografisk undersøgelse af de frie og ufrie befolkningsgrupper i byen Charlotte Amalie i perioden c. 1841-1870. Fokus vil være på: 1. Hvor disse frie og ufrie befolkningsgrupper var immigreret fra. 2. Hvilke erhverv der kendetegnede immigranterne. 3. Hvilke ændringer grupperne gennemgik i overgangen fra slaveri til frihed. Projektets tidsafgrænsning til perioden 1841-1870 skyldes, at dette var byens blomstringstid og omfatter tiden både før og efter emancipationen i 1848.

Teori og metode

Metoden vil være statistisk bearbejdning af transskriberede folketællinger.

Kildemateriale

Eksisterende datasæt med transskriptioner af seks folketællinger på St. Thomas foretaget 1841, 1846, 1850, 1857, 1860 og 1870. De originale skemaer findes på RA og er digitaliseret. Datasættet udgør en del af kildegrundlaget til det igangværende forskningsinfrastrukturprojekt *Mapping Freedom*, ledet af lektor Gunvor Simonsen, Saxo

Instituttet, KU, finansieret af Carlsberg Fondet og placeret i DATA enheden (primo 2025 til primo 2027).

Relevans og værdiskabelse

Projektet skaber værdi på to parametre: 1. For forskningen fordi det applicerer nyere tilgange fra den internationale forskning på dansk kildemateriale og stiller indledende spørgsmål til data i *Mapping Freedom*-infrastrukturen. 2. For Rigsarkivet da det bringer et datasæt i anvendelse, som er skabt ved digitalisering og transskription af Rigsarkivets papirarkivalier. Dermed vil projektets resultater vise værdien af Rigsarkivets strategiske fokus på at digitalisere kildemateriale og derigennem åbne for nye indsigter.

Samarbejde

Der planlægges sparring med lektor Gunvor Simonsen.

Tidsplan, produkter og formidling

2026: Databehandling og produktion af 1 artikel på engelsk til internationalt tidsskrift, F.eks. *Journal of Caribbean History* eller *New West Indian Guide*.

Andet

Projektet gennemføres på ordinær 2/7 forskningstid (projektet *Mapping Freedom* indeholder ikke forskningstid).

Det Grønne Guld: Hvordan ideen om grøn teknologi som kilde til økonomisk vækst blev til officiel strategi i danske ministerier, ca. 1971-2001.

Niklas Thode Jensen, Seniorforsker, Ph.d., DATA (2026) / INDSAM (2027-2029).

Introduktion og forskningsspørgsmål

Danmark opfattes som et grønt foregangsland og miljø er en central national dagsorden. Senest med Den Grønne Trepartsaftale fra 2024, som har fokus på vandmiljø, drikkevand, biodiversitet og CO2-regnskabet. Men det er en politisk dagsorden, som primært er centreret om "økologisk modernisering", dvs. en tilgang til bæredygtig udvikling, der søger

at forene miljømæssige principper med økonomisk vækst gennem teknologisk innovation (F.eks. Holm et al., *Økologisk modernisering på dansk*, 2007). Med andre ord en ide om, at investeringer i og udvikling af miljøteknologi både er godt for miljøet og kommercielt. Den ide kan spores blandt virksomheder i Danmark fra begyndelsen af 1970'erne og blev en strategi i Miljøministeriet fra ca. 1989 (Lone Dybkjær, "R 8 Redegørelse om mål og midler i miljøpolitikken", *Folketingstidende*, 15-12-1989, spalte 3951-3960). I forskningen er denne udvikling blevet undersøgt samfundsvidenskabeligt (politologisk og økonomisk) samt senest begrebshistorisk, men altid via trykte medier – dvs. *udefra* (F.eks. Holm et al. 2007 og Ejning et al., "Dansk klimapolitik i et idéhistorisk perspektiv...". *Slagmark*, vol. 88, 2024).

På den baggrund vil dette projekt undersøge, hvordan ideen om "økologisk modernisering" udviklede sig *internt* i ministerier og styrelser ca. 1971-2001. Fokus vil ligge på Miljøministeriet og være baseret på arkivmateriale. Forskningsspørgsmålene er: 1. Hvordan udvikledes ideen igennem perioden, dvs. periodisering, bestanddele og processer. 2. Hvilke roller spillede forskellige aktører, f.eks. industri, NGO'er, videnskabelige eksperter og embedsmænd. 3. Hvordan blev ideen udmøntet, f.eks. støtte til miljøvirksomheder og eksport af miljøteknologi som udviklingshjælp.

Teori og metode

Den metodiske tilgang vil være at analysere aktørernes interessevaretagelse som den afspejles i journalsagerne, dvs. i referater fra interne møder, partshøringer, behandlingen af indhentede ekspertudredninger m.v.

Kildemateriale

Miljøministeriet: journaler og sager på papir (1971-1980) og elektroniske journaler og sager på papir (1981-2000); Miljøstyrelsen: journal og sager på papir (1972-1982), og elektroniske journaler og sager på papir (1983-2003); Erhvervsministeriet (mfl. navne): journaler og sager på papir (1973-1986) og elektroniske journaler og sager på papir (1987-1989, 1990-1994, 1995-2000, 2001-2002); Industrirådet, journaler og sager på papir (1973-1992).

Værdiskabelse

Projektet skaber værdi på to parametre: 1. For forskningen fordi det bringer nye og helt centrale kildetyper i spil i forhold til et fænomen, som andre forskningsdiscipliner tidligere har undersøgt. 2. For samfundet fordi det jf. Rigsarkivets forsknings-epic skaber fundament for en kvalificeret samfundsdebat om det nationale selvbillede af at være storleverandør af "grønne" teknologier til gavn for både planeten og nationalproduktet.

Tidsplan, produkter og formidling

2027: Indsamling af litteratur og arkivalier. 2028: Skrive artikel 1 på dansk til Historisk Tidsskrift og påbegynde indsamling af materiale til artikel 2 og 3. 2029: Skrive artikel 2 og 3 på engelsk til f.eks. Journal for the History of Environment and Society og Journal of Environmental Policy & Planning.

Samarbejde og andet

Der planlægges sparring med professor Niklas Olsen (Saxo Instituttet, KU).

Projektet gennemføres på ordinær 2/7 forskningstid.

Social historie efter ca. 1850

Rigsarkivet har en lang tradition for socialhistorisk forskning. I den kommende fireårsperiode vil der i teamet være fokus på sociale randgrupper i bredeste forstand. Spørgsmål om social mobilitet bliver analyseret, herunder uddannelse som betydning for mobiliteten. Studier i kriminalitetshistorie vil blive videreført med fokus på samfundets udfordringer med håndteringen af kriminelle, nu suppleret med analyser af den kriminelle løbebanes konsekvenser for familielivet og økonomisk kriminalitet inden for dansk erhvervsliv. Generelt vil der være tale om historiske analyser, der empirisk dokumenter, hvorledes strukturelle forandringer og individuelle handlemuligheder spiller nøje sammen. En erkendelse, som kan understøtte og kvalificere aktuelle diskussioner om sociale randgrupper.

Rigsarkivets socialhistoriske team består af Peter Fransen, Christian Larsen, Mette Seidelin, Barbara Revuelta-Eugercios, Asbjørn R. Thomsen, Thomas Clausen, Annette Østergaard Schultz og Kenn Tarbensen samt to ph.d.-studerende: Line Hjorth-Moritzsen og Camilla Madsen.

Fald, fremgang eller fastlåsthed? Social mobilitet på individniveau i Danmark 1850-1900

Asbjørn Romvig Thomsen, seniorforsker, ph.d., DATA

Barbara Revuelta-Eugercios, seniorforsker, ph.d., DATA

Social mobilitet er et tilbagevendende tema i debatten om, hvordan vores samfund er skruet sammen – eller *bør* være skruet sammen. Det berører centrale problematikker som forholdet

mellem arv og miljø, mellem strukturer og individuel agens, mellem generationer og mellem forskellige former for ressourcer (fx materielle, kulturelle, uddannelsesmæssige og menneskelige) – og vægten lægges ofte forskelligt inden for disse problematikker alt efter politisk observans. Samtidig er den sociale mobilitet også et emne, som næsten alle forholder sig til på det personlige plan: Er jeg selv endt et dårligere, bedre eller lige så godt sted, som jeg kommer fra? Hvordan er mit liv set i forhold til det, som mine forældre har eller havde – eller som mine børn får? Og giver det overhovedet mening at sammenligne? Muligheden for social mobilitet – eller manglen på samme – i et givent samfund kan således ses både som en indikator for, hvordan det givne samfund er skruet sammen, men også som en indikator for, hvordan det er at være et individ i dette samfund: bliver det oplevet som et liv fyldt med muligheder eller fyldt med begrænsninger?

Formål og forskningsspørgsmål

Formålet med dette projekt er at undersøge, hvordan mulighederne for social mobilitet ændrede sig i Danmark i anden halvdel af 1800-tallet, og hvad disse ændringer kan fortælle os om forholdet mellem individets handlemuligheder og de strukturelle rammer i et samfund under forandring. Tidligere forskning har antydnet, at udviklingen i det foregående århundrede, 1750-1850, gik i retning af en større socioøkonomisk lukkethed i det danske landbosamfund: Særligt overgangen fra fæste til selveje betød, at den primære – og stadig dyrere – ressource, nemlig jorden, i stigende grad gik i arv inden for de jordejende familier (Thomsen 2011). Det blev derfor gradvist vigtigere at komme fra en familie med ressourcer, hvis man selv ville have gode muligheder i livet, og tilsvarende blev ressourceløse familier i stigende grad fastlåste på bunden af samfundet. Projektet søger således at afklare, om den tiltagende sociale lukkethed fortsatte eller blev brudt i anden halvdel af 1800-tallet, og hvordan de sociale skel på landet afspejles i individers faktiske livsforløb. Det er vores arbejdshypotese, at denne udvikling fortsatte – måske endda med stigende hast – ind i anden halvdel af 1800-tallet, hvor jordpriserne fortsat voksede og de sociale skel på landet blev skarpere.

Mere konkret søger forskningsprojektet at besvare to hovedspørgsmål – ét empirisk og ét metodisk. Det empiriske hovedspørgsmål er, i hvilket omfang individer født på landet i perioden ca. 1830-1845 kunne ændre deres sociale position i løbet af livet, og hvilken betydning familiens sociale og økonomiske baggrund havde for livsforløbets retning og udfald. Det metodiske hovedspørgsmål er derimod, hvordan valget mellem automatisk og manuel datalinkning påvirker de resultater, der kan opnås i historiske mobilitetsstudier, samt hvilke typer af forforståelse (bias) der opstår i hele processen fra dataskabelse til forskningsanalyse, og hvordan de kan identificeres og håndteres i arbejdet med store historiske datasæt.

Relevans og værdiskabelse

Forskningsmæssig bidrager projektet til at flytte analyser af social mobilitet i Danmark fra makro- til mikroniveau (og tilbage igen til – nye? – konklusioner på makroniveau). Hvor tidligere studier primært har beskrevet de overordnede strukturelle tendenser, findes der stadig kun begrænset forskning, der undersøger mobilitet ud fra individbaserede data i en dansk kontekst. Samtidig placerer projektet Danmark i det internationale forskningssamfund inden for social mobilitet. Denne placering gør det muligt at vurdere, i hvilket omfang de danske mønstre af mobilitet og stabilitet adskiller sig fra eller ligner de udviklinger, der er observeret i andre lande. Metodisk bidrager projektet til et voksende, men stadig relativt uudforsket forskningsfelt om muligheder og begrænsninger ved historiske big data-sæt.

I et samfundsperspektiv sætter projektet dermed nutidens diskussioner om social arv og mobilitet ind i et historisk perspektiv og bidrager til en mere nuanceret forståelse af, hvordan strukturelle forandringer og individuelle handlemuligheder spiller sammen. Det gør resultaterne relevante ikke kun for historikere, men også for samfundsforskere, undervisere og en bredere offentlighed, der ønsker at forstå, hvordan Danmark blev formet som moderne velfærdssamfund, og hvad vores samfund og vi som befolkning således er rundet af. På den måde demonstrerer og videreudvikler projektet anvendelsen af Link-Lives' sammenkoblede datasæt i konkret forskningspraksis og skaber derigennem nye sammenhænge og indsigter, så data kan anvendes på måder, der giver ny viden til gavn for samfundet. Gennem arbejdet med at analysere og afprøve de automatisk linkede livsforløb leverer projektet dermed ny viden om datakvalitet og metodiske bias, som er afgørende for den fortsatte udvikling af Rigsarkivets forskningsinfrastrukturer, herunder HisPeR. Således udvikler og anvender vi nye metoder og teknologier til værdiskabende anvendelse af Rigsarkivets samlinger.

Kildemateriale, teori og metode

Projektet bygger på data fra Link-Lives-projektet, der samler og sammenkobler oplysninger om enkeltpersoner på tværs af forskellige transskriberede kilder. Databasen omfatter mere end 65 millioner registreringer fra danske folketællinger, kirkebøger (dåb, vielser og begravelser) og supplerende københavnske kilder i perioden 1787–1921. I dette projekt anvendes et udsnit af materialet fra perioden 1845–1901 og omkring 3,5 millioner livsforløb, der gør det muligt at følge enkeltpersoner og familier over tid. Ud over disse automatisk skabte livsforløb opretter vi et datasæt for et udvalg på syv sogne, hvor vi manuelt validerer og udvider de automatisk genererede links (1,188 livsforløb).

Teoretisk tager projektet udgangspunkt i livsforløbsbegrebet og den såkaldte lifecourse approach, en forskningstradition inden for de samfundsfaglige og medicinske videnskaber, der fokuserer på samspillet mellem individuelle liv og samfundsmæssige forandringer. Et livsforløb kan defineres som rækken af positioner og begivenheder i de forskellige dimensioner af et menneskes liv over tid – fra barn til voksen, fra ugift til gift, fra barnløs til

forælder, fra liv til død. Metodisk anvender projektet kvantitative analyser til at undersøge socioøkonomisk mobilitet for en kohorte af individer, der optræder i folketællingen fra 1845 og er født i perioden 1830–1845. For at måle social mobilitet sammenlignes individernes socioøkonomiske position i voksenlivet med deres forældres i 1845 med forskellige klassifikationssystemer. Bias-analysen bygger på en systematisk sammenligning mellem de resultater, der opnås på baggrund af automatisk linkede data og af et manuelt kontroldatasæt.

Tidsplan og samarbejde

Det er planen, at projektet skal resultere i en artikel til publicering i et internationalt tidsskrift, forventet publicering i 2026-2027. Vi overvejer Social Science History eller History of the Family.

Projektet er i dialog med VIVE-forsker Steffen Andreasen, der leder et DFF-finansieret projekt om social mobilitet i Danmark. Barbara Revuelta-Eugercios er medlem af projektets advisory board. Steffen Andreasens projekt planlægger at anvende data fra Link-Lives til at undersøge de historiske mønstre i social mobilitet, og der er derfor oplagte muligheder for samarbejde og videndeling mellem de to projekter.

Projektet kan gennemføres inden for den ordinære forskningstid. Der er ikke planer om at søge særskilt finansiering til projektet, men andre DATA-relaterede projekter kan skabe positive synergier, der understøtter dets videre udvikling.

Shaping Nordic Punishment – mapping and understanding the development of Nordic penal practice 1950-1990

Peter Fransen, seniorforsker, ph.d., ADEG

I de seneste årtier har de nordiske lande ofte fungeret som et eksempel på lande, der angiveligt har opretholdt en mildere og mere ligevægtig straffepolitik selv i en tid med omvæltninger. De nordiske lande bliver typisk hyldet for deres humane og rehabiliterende praksis, og ofte går historien, at vi har de bedste fængsler i verden. I en vigtig version er argumentet, at de nordiske lande har lave fængselsprocenter og humane fængselsforhold, og at disse kan forklares ved at se på de nordiske velfærdsstater og deres "lighedskultur".

Den nordiske velfærdsstat, som en stærk, ligeværdig og inkluderende socialdemokratisk model, har derfor været et centralt referencepunkt i tidligere forskning. På trods af de mange forsøg på at forklare nordisk straffepraktik som værende funderet i den nordiske velfærdsstatsmodel og dens mere eller mindre ligeværdige værdier har der været en slående

mangel på interesse for faktisk at dokumentere dette empirisk ved at se på, hvordan og hvorfor nordisk fængselspraksis udviklede sig, som den gjorde. Den omfattende brug af åbne fængsler efter 2. Verdenskrig – sammen med relativt humane fængselsforhold og talrige konkrete fængselspraksisser, som udviklede sig i forbindelse med indførelsen af normaliseringsprincippet især fra slutningen af 1960'erne og igennem 1970'erne – havde i væsentligt omfang som udgangspunkt en rettighedsbaseret tilgang til fængsling. På trods af omfattende og voksende litteratur om strafferetlig exceptionalisme har ingen foretaget en grundig empirisk funderet analyse, som kan spore historien og udviklingen. Ideen om nordisk exceptionalisme har vist sig ude af stand til at kaste lys over kompleksiteten og modsætningerne i den nordiske straffepolitik, for ikke at tale om den daglige praksis inden for straffuldbyrdelsen. Nærværende forskningsprojekt har derfor til formål empirisk at dokumentere og undersøge historien om nordisk straffepraksis samt diskurser, der normalt forbindes med fænomenet strafferetlig exceptionalisme. Projektet vil forholde sig til nordisk straffepolitik og praksis på sine egne empiriske præmisser for rent faktisk at forstå, hvordan og hvorfor disse praksisser blev udviklet i nogle få afgørende årtier efter 2. verdenskrig. Det er essentielt, hvis vi ønsker at forstå disse praksisser, og i hvilken grad de relaterer til velfærdsstatens værdier og andre nordiske træk.

Af den tilgængelige litteratur fremgår det, at reformperioden fra omkring 1950 til 1990 er en nøgleperiode, hvor strafpolitik og praksis gennemgik banebrydende ændringer i Danmark, Sverige og Norge – med slutningen af 1960'erne, 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne som en afgørende periode for implementering. Flere af de ovennævnte straffepraksisser, som vi i dag forbinder med nordisk straffeexceptionalisme, udviklede sig i den periode som en del af en stigende tro på normaliseringsprincippet. Fanger skulle som udgangspunkt besidde de samme rettigheder som alle andre på nær de indskrænkninger, som selve frihedsberøvelsen fordrede. Siden synes pendulet at svinge tilbage i retning af privilegietankegangen i modsætning til rettighedsbegrebet. Efter årtusindskiftet er det igen blevet opportunt at fremføre det argument, at det skal være hårdt at sidde i fængsel, ud over at være frihedsberøvet.

Forskningsspørgsmål

Hovedformålet med forskningsprojektet er derfor at kortlægge og analysere, hvordan manifesterede disse svingninger sig konkret i fængslerne? Det er således målet empirisk at undersøge, hvordan og hvorledes den danske/nordiske fængselspraksis udviklede sig, som den gjorde. Det vil ske gennem udvalgte case studies, der kaster lys på almenmenneskelige grundvilkår udfordret af frihedsstraffen. Hovedspørgsmålet besvares ved at undersøge den historiske udvikling af de ovennævnte praksisser og diskurser i form af to forskellige dimensioner, nemlig: a) Inden/uden for, hvor det analyseres, i hvilken grad opstod disse praksisser i den nationale velfærdsstat, og i hvilken grad blev de importeret udefra, og b) Oppefra eller nedefra, hvor fokus er på, i hvilken grad disse praksisser blev anstiftet af politiske initiativer og parlamentariske debatter, og i hvilken grad var de et produkt af praktikernes og/eller civilsamfundets arbejde?

Metode

Den anvendte metode vil være kvalitativt baseret på dokument- og diskursanalyse, suppleret med interviews med nøgleaktører og eksperter, der personligt var involveret i den nordiske straffereformbevægelse. Der gennemføres kvalitative interviews, som har potentiale til at give viden, som ikke umiddelbart kan udsondres af det skriftlige kildemateriale. I forbindelse med selve analysen af beslutningsprocesserne vil der blive knyttet an til den amerikanske politolog John W. Kingdons teori om "multiple strømme" for at forklare den politiske beslutningsproces, og hvad der skal til for at åbne et "beslutningsvindue" for grundlæggende reformer.

Kildemateriale

Datamaterialet til at besvare de stillede forskningsspørgsmål vil være følgende empiriske nøglekilder:

1. Arkivmateriale vedrørende straffepolitik, reform og praksis fra 1950-1990. Dette inkluderer dokumenter fra centraladministrationen (Justitsministeriet mv.), folketingslovforslag og dokumenter fra Direktoratet for Kriminalforsorgen samt fra de enkelte fængsler.
2. Udgivne rapporter, undersøgelser, artikler mv. fra 1950-1990 vedrørende straffereformkommissioner, reforminitiativer mv.
3. Interviews med tidligere praktikere og nøgleeksperter involveret i den nordiske straffereformbevægelse fra 1950-1990.

Relevans og værdiskabelse

Problematikken om straffuldbyrdelse er til stadighed en stor udfordring, og den offentlige debat herom kan være intens, men foregår oftest på en særdeles svagt grundlag betinget af politiske agendaer og ikke på grundlag forskningsfunderede studier. På baggrund af Rigsarkivets omfattende samlinger vil dette forskningsprojekt derfor skabe ny viden og nye indsigter i vores samfund, både historisk og aktuelt, hvilket vil kunne danne afsæt for en informeret offentlig debat om såvel vores fælles fortid som vores fælles fremtid.

Samarbejde

Projektet er interskandinavisk, tværinstitutionelt og tværfagligt, og blandt samarbejdspartnerne kan nævnes Peter Scharff Smith, professor ved Universitetet i Oslo, Magnus Hörnqvist, professor ved Stockholm universitet, og Linda Kjær Minke, professor ved Syddansk Universitet.

Tidsplan

Projektet forventes at løbe i hele perioden 2026-2029, og der sigtes imod udgivelse af både internationale såvel som nationale akademiske afhandlinger. Af tidsskrifter kan peges på British Journal of Criminology og Fængselshistorisk Årbog. For evt. bøger vil Palgrave Macmillan og danske universitetsforlag være muligheder. Alt efter, om det lykkes at tiltrække eksterne midler til frikøb, eller om arbejdet alene udføres i min ordinære forskningstid, vil projektet kunne skaleres op eller ned.

Udforsk kilder. Net- og kildebaseret inspiration og forskningsunderstøttelse

Annette Østergaard Schultz, arkivar og seniorforsker, mag.art., ADEG

Formålet med projektet Udforsk kilder er at højne værdien af de efterhånden store mængder indscannet materiale på Rigsarkivets tjenester og gøre det relevant for alle fra studerende og forskere over journalister til alment historieinteresserede borgere. Projektet spiller hermed ind på Rigsarkivets strategi om at give adgang til dokumentation til en informeret samfundsdebat.

I 2020 gennemførte konsulentvirksomheden Operate en behovs- og adfærdsanalyse af Rigsarkivets web-baserede tjenester, knyttet til www.sa.dk. Siden 2020 har meget ændret sig på Rigsarkivets hjemmeside – dog med undtagelse af ét af to områder, hvor analysen pegede på ”store uforløste behov og udfordringer” – det, som i analysen kaldes ”Exploration”-fasen, forklaret som ”værktøjer til at gå på opdagelse: få overblik over, hvad der findes af kilder, få inspiration til søgninger og få retning på/skærpe søgefokus”.

Rigsarkivets kildepakker, som (endnu) ligger på kilderne.dk, var ikke omfattet af undersøgelsen, men noget af den samme kritik har i tidens løb ramt dem. For selv om de indscannede arkivenheder på kildepakkerne er udvalgt af både interne og eksterne forskere, og selv om kildepakkerne indeholder beskrivelser af, hvordan materialet er udvalgt, så har det løbende været en tilbagemelding fra de studerende, at der er en manglende gennemsigtighed i kurateringen, som betyder, at den (speciale- og phd.-) studerende kan have svært ved at foretage en bevidst indsamling og udvælgelse af eget kildemateriale til eget projekt.

Udforsk kilder skal opbygges tematisk med det fælles omdrejningspunkt: Det danske samfunds håndtering – på godt og ondt – af f.eks. sundhedskriser, udfordringer med flygtninge og en bred vifte af andre problematikker, der samtidig peger ind i en nutidig udfordring. Det første tema bliver ”Demokratiet udfordret – Danmark i Europa 1918-1939”.

Problemstillinger

I de forløbne år er der både i Rigsarkivets undervisningsteam og siden i web-teamet arbejdet med ideudvikling af såvel kildepakker som af et såkaldt arkivskaberoverblik. De nyeste kildepakker, de tre som findes på rigsarkivet.dk, bærer et vist præg af denne ideudvikling – med tidslinjer, som sætter arkivskabere i kontekst, brug af visuelle virkemidler som gallerier, der viser sammenhængen mellem arkivserier, og historier med ”kilderne i brug”.

Selv om disse tidslinjer, gallerier og historier er væsentlige elementer i forhold til at inspirere og gå på opdagelse, så resterer de overordnede problemstillinger:

- Hvordan skabes et tematisk, velafgrænset og gennemskueligt overblik over arkivskabere, så kildesøgningen ikke begrænses til de arkivserier, der er indscannet, og brugerne tværtimod understøttes i at foretage bevidste valg i deres søgning efter kilder?
- I sammenhæng hermed: Hvordan omformes kildepakkerne så de netop ikke fremstår som pakked løsninger på et forskningsemne, men som ”inspirationssider”, der tværtimod inspirerer til arbejde med egne problemstillinger og egne kilder?
- Hvordan skabes sammenhæng mellem overblik og inspiration?
- Hvordan sikres, at der skabes værdi for såvel universitets- som slægtsforskere?

Metode og teori

Som nævnt har der længe boblet ideer til Udforsk kilder, herunder som en videreudvikling af kildepakkerne. En del af ideerne har også allerede været brugertestet. Det gælder såvel en version af arkivskaberoverblikket, og det gælder opbygningen af kildepakker – nu inspirationssider med diverse understøttende moduler. Disse brugertests er udgangspunktet for en videreudvikling, tilpasset det nuværende rigsarkivet.dk.

Delprojektet ”Demokratiet udfordret – Danmark i Europa 1918-1939” kan ses som et pilotprojekt, hvor der etableres et egentligt arkivskaberoverblik på hjemmesiden og hvor den ”gamle” kildepakke ”Forsvar for demokrati i mellemkrigstiden” gentænkes og omorganiseres med nye moduler.

Temaet med arkivskaberoverblik og inspirationssider vil løbende blive diskuteret med kolleger, fortrinsvis inden for rammerne af web-teamet, og vil derefter blive testet eksternt af forskellige brugergrupper for at se, om det reelt lever op til intentionerne. På dette erfaringsgrundlag arbejdes videre med nye temaer, som ligeledes vil tage udgangspunkt i eksisterende kildepakker, men gentænke dem, befrugte dem gennem formidlende moduler og ved at sætte dem ind i en større sammenhæng både tematisk og i forhold til at søge arkivalier overalt i Rigsarkivets samlinger.

Ikke mindst arkivskaberoverblikkene til de forskellige temaer etableres i et krydsfelt mellem arkivheuristik, didaktik og informationsvidenskab inden for Digital Humanities. Den

empiriske metode vil blive suppleret med både teori og andre praksiserfaringer fra danske og udenlandske centre, der beskæftiger sig med Digital Humanities, og andre nationalarkivers websider.

Relevans

Indholdsmæssigt vil Udforsk kilder med de kommende temaer kunne bidrage til forskningsstrategien ved at skabe mulighed for en nuancering af den offentlige debat og være en vigtig, historisk og identitetsskabende brik i det kulturelle beredskab. Mere generelt vil Udforsk kilder til et bredt publikum helt centralt på Rigsarkivets hjemmeside formidle hidtil mere eller mindre upåagtede arkivseriers indhold og sammenhæng og vise nogle af disse arkivseriers anvendelsesmuligheder.

Udviklingen af arkivskaberoverblik og nye typer moduler med visuelle og narrative elementer i formidlingen af arkivserier relaterer sig til Rigsarkivets strategi om anvendelse af nye teknologier.

Formidling og tidsplan

Sideløbende med og som en forudsætning for den empirisk baserede udvikling af arkivskaberoverblik, gallerier, tidslinjer og "kilderne i brug"- historier, er der en del mere praktiske opgaver som at overflytte materiale fra kildepakker til den nye platform, opbygning af websider opbygges osv.

Forskningstiden benyttes til udviklingsdelen. Udviklingen af temaer med inspirationssiderne og ikke mindst de metodiske overvejelser bag arkivskaberoverblikkene beskrives i en artikel i slutningen af perioden (det kunne være i Journalen eller i Tings Tale). Artiklen vil inddrage erfaringer fra arbejdet, brugertests m.v.

Det kan endvidere vise sig relevant, ligeledes i slutningen af perioden, at præsentere et resultat på en conference, der afholdes af Digital Humanities in the Nordic & Baltic Countries/DHNB eller European Association for Digital Humanities/EAHD.

"Den store tilstrømning, denne forbavsende higen efter uddannelse... - uddannelse og social mobilitet i det 20. århundrede

Christian Larsen, seniorforsker, arkivar, ph.d., INDSAM

Ulighed i uddannelsesmuligheder har storpolitisk opmærksomhed. Uddannelse anses nemlig som et middel til at give børn fra ressourcetsvage hjem mulighed for at leve et andet

liv end deres forældre og på den måde opnå social mobilitet. På tværs af partiskel er der derfor fokus på at give danske børn og unge de nødvendige kundskaber og kompetencer uanset køn, social baggrund og bopæl. Det er dog stadig børn fra ressourcestærke hjem, som gennemfører en ungdomsuddannelse som grundlag for universitetsstudier, hvorimod bl.a. drenge ikke formå at opnå uddannelsesmæssig mobilitet. I drøftelserne om uddannelsesmæssig retfærdighed indgår også politiske prioriteringer af samfundets behov for den nødvendige arbejdskraft og dermed, hvilke konkrete uddannelser der bør nyde fremme frem for andre.

Gennem det meste af det 20. århundrede blev realskolen og stx-gymnasiet betragtet som middel til social mobilitet i modsætning til 1800-tallet, hvor man frygtede en overproduktion af studenter, som ville føre til "overproduktion på det åndelige område fører til det fordærveligste slags proletariat af alle, åndsproletariatet". I 1900-tallet kom der fokus på uddannelse som drivkraft som social og kønsmæssig mobilitet, først med pigers adgang til gymnasiet, dernæst høstning af den såkaldte "intelligensreserve" blandt landbefolkningens børn og endelig adgang for arbejderklassens børn til boglige ungdomsuddannelser.

Forskningsspørgsmål

Formålet er derfor at anlægge et historisk blik på den nuværende debat om uddannelse og mobilitet ved at undersøge, om og i givet fald hvordan gymnasiet blev et led i den sociale mobilitet, som kendetegnede det 20. århundrede. De grundlæggende forskningsspørgsmål berører derfor: 1) kvinders adgang til uddannelse og dermed arbejde uden for hjemmet, 2) arbejderklassen og social mobilitet og 3) uddannelsesmuligheder i hele landet, dvs. landbefolkningen. Skete der en udvikling inden for kønnede uddannelser i løbet af det 20. århundrede? Hvordan bidrog uddannelse til oparbejdelse af "upper-tail human capital" til Danmarks tekniske og økonomiske udvikling? Som Joel Mokyr, amerikansk-israelsk økonomiske historiker og modtager af Nobelprisen i økonomi i 2025, viser, var Europas økonomiske udvikling drevet af fremvæksten af en elite af teknisk og videnskabeligt kyndige personer – det, som han kalder *upper-tail human knowledge* – som omsatte ideer til praktisk innovation. Hvilken rolle spillede udbredelsen af gymnasiet som "Public Good Institutions" for denne udvikling? Projektet bliver dermed også en undersøgelse af et gymnasium under forandring fra en forberedelsesskole til universitet til en institution i sin egen ret.

Metode

Styrende for besvarelsen af forskningsspørgsmålene vil være en kombination af teoretiske tilgange fra historisk økonomi og humanistisk mobilitetsforskning. Fra humaniora vil der blive inddraget det teoretiske begrebsapparat, som den amerikanske sociolog Glen Elder, Jr., har udviklet om "life-course approaches" (livsforløb), hvor individer konstruerer deres livsløbsforløb ved at træffe valg og handle inden for givne historiske og sociale omstændigheder, der både giver muligheder og pålægger begrænsninger. Fra økonomisk historisk forskning inddrages teoridannelse inden for "human capital", dvs. det sæt af viden

og færdigheder, som en person oparbejder over tid, bl.a. udviklet af den amerikanske økonom og Nobelpris-modtager Claudia Goldin i hendes banebrydende studier over forholdet mellem human capital, institutioner og økonomisk vækst, og hvordan formaliseret uddannelse skaber human capital, især for kvinder.

Som grundlag for besvarelse af disse forskningsspørgsmål sigtes der mod udarbejdelse af et Historisk Elevregister for 1900-tallet, der bygger videre på et eksisterende datasæt fra Syddansk Universitet for 1800-tallets studenter, og som føres frem mod 1973, hvor Danmarks Statistiks uddannelsesregistre begynder. Indholdet af et sådant register vil være personer, opnåede eksamensresultater og institutionelt tilhørsforhold. Afgørende for projektets gennemførelse vil derfor være eksterne bevillinger til udarbejdelse af datasættet.

Kilder

Med fokus på uddannelse som social mobilitetsfaktor vil der være arkivserie med eksamensresultater fra Børne- og Undervisningsministeriets område, som inddrages til belysning af de rejste problemstillinger og til udarbejdelse af Historisk Elevregister.

Relevans og værdiskabelse

Projektet følger sig til en international forskningstradition i bl.a. USA, Storbritannien og de nordiske lande, anført af Claudia Goldin fra USA, Gregory Clark fra Storbritannien og svenske Mikael Lindahl, hvor der har været stor fokus på, hvordan uddannelse var en af de faktorer, der muliggjorde social mobilitet. For Danmarks vedkommende er perioden frem mod begyndelsen af 1900-tallet velundersøgt, hvor gymnasiet var for de få og elevtallet begrænset, bl.a. af professor Paul Sharp fra SDU. Tilsvarende er perioden efter 1970 undersøgt takket været de muligheder, som bl.a. Danmarks Statistiks it-systemer tilbyder. Derimod er tidsrummet mellem 1920 og 1970 ikke udforsket på samme måde, selvom det er i denne periode, at pigerne kom i gymnasiet, og hvor uddannelse ud over folkeskoleniveau blev en væsentlig del af den fremvoksende velfærdsstat. For forskningen vil dette projekt dermed være til at understøtte, at vores viden om uddannelsernes rolle som løftestang for social mobilitet i det 20. århundrede udbygges.

For Rigsarkivet vil opbygningen af et Historisk Elevregister derfor kunne være med til at kaste lys over denne periode, men også knytte sig an til Rigsarkivets væsentlige satsninger, herunder Historisk Personregister (HisPer) og Multigenerationsregistret (MGR), og derved vise de potentialer, der er i opbygning og sammenstilling af historiske datasæt til brug for nutidig forskning. Det understøtter det strategiske mål om at udvikle og anvende nye metoder og teknologier til værdiskabende anvendelse af samlingerne.

Med udgangspunkt i Rigsarkivets data viser projektet således værdien af fyldestgørende dokumentation og kaster derved i et samfundsperspektiv lys over uddannelsessystemet

rolle i vores fælles fortid, nutid og fremtid, så der skabes ny viden og nye indsigter, både historisk og aktuelt, til brug for en informeret offentlig debat.

Forskningssamarbejde

Projektet udføres i samarbejde med professor Paul Sharp, Syddansk Universitet, leder af "Historical Economics and Developments Group (HEDG)" på SDU og en del af det nordiske forskningssamarbejde "Human Capital in the Nordic Countries Project". Projektet vil blive rammesat i begyndelsen af 2026, hvorefter der skal udarbejdes en tentativ tidsplan for udarbejdelse af projektansøgning i 2026 til en eller flere fonde og forhåbentlig igangsætning i 2027.

Publicering og forskningsformidling

Der stiles mod engelsksprogede artikler i tidsskrifter som eksempelvis "Scandinavian Journal of History", "Nordic Journal of Educational History", "Economic History Review" og "Scandinavian Economic History Review".

Et væsentligt bidrag til udformningen af artiklerne vil være tilbagemeldinger på papers, hvor man indgår i en international idéudveksling. Derfor vil det være ønskeligt med rejsemidler til konferencer, f.eks. European Social Science History Conference (ESSHC) i Lyon 2026, European Historical Economics Society (EHES) Conference 2027 og 10th Nordic Education History Conference i Oslo 2028.

De videregående uddannelser, uddannelsesstøtte og internationalisering ca. 1970-2000

Thomas Clausen, seniorforsker, ph.d., INDSAM

Debatten om de videregående uddannelser i Danmark er aktuel som måske aldrig før. Den største SU-reform siden slutningen af 1980'erne er for nyligt blevet vedtaget af Folketinget. Professionshøjskolernes velfærdsuddannelser samt universiteternes bachelor- og kandidatuddannelser er under historisk omstrukturering. Og for første gang siden 1970'erne taler politiske røster om en lukning af RUC på baggrund af forhold, der vedrører uddannelsernes internationalisering og økonomi. Opbruddet i uddannelsespolitikken kommer i forlængelse af en løbende udvikling over de seneste 15-20 år, som har omfattet et markant forøget studenteroptag på de danske uddannelsesinstitutioner, en stadig tættere kobling mellem offentlig beskæftigelses- og uddannelsespolitik samt et strukturelt forandret internationaliseringsbillede.

Forskningsspørgsmål

Rødderne til de aktuelle strømninger strækker sig imidlertid længere tilbage. For at forstå baggrunden for de skitserede tendenser er det nødvendigt at koble parallelle udviklingsspor med afsæt i kildebaseret forskning. Projektet undersøger udvalgte aspekter af dansk uddannelsespolitik og videregående uddannelser med fokus på økonomisk støtte til uddannelsesøgende og varetagelse af statslige internationaliseringsindsatser på uddannelsesområdet i perioden ca. 1970-2000. Det overordnede projekt udmøntes i fire delprojekter, hvoraf tre beskæftiger sig med økonomisk støtte til personer i uddannelse og ét med de videregående uddannelsers internationalisering. De styrende forskningsspørgsmål, som undersøges i de respektive delprojekter, er: Hvordan har SU-systemet fået dets nuværende udformning? Hvilke grupper af studerende optog statsgaranterede studielån i banker og sparekasser mellem 1964 og 1984, og hvad var deres bevæggrunde for at gøre det? Hvad var de politiske hensigter bag etableringen af et uddannelsesstøttesystem for voksne i 1990'erne, og i hvilket omfang stod den gennemførte ordning til måls med ambitionerne? Hvordan blev initiativer til at internationalisere de forskningsbaserede uddannelser forvaltet i de danske ministerier fra 1970 og frem?

De fire delprojekter har følgende (foreløbige) titler:

1. "Statens Uddannelsesstøtte 1968-1988. Administration, alternativer, forudsætninger"
2. "Statsgaranterede studielån i banker og sparekasser 1964 1990. Betydning for den sociale mobilitet"
3. "Lifelong learning or garbage can solution? The construction of State Educational Support for Adults (SVU) in Denmark"
4. "Higher Education Internationalization before Bologna – Institutional Governance in Denmark 1960-1990"

Relevans og værdiskabelse

En fællesmængde for delprojekterne er mangel på forskningsbaseret viden om de stillede spørgsmål. For uddannelsesstøtten findes der dybdestudier om støtteordningen før 1970, mens emnet for den senere periode alene er behandlet kursorisk under andre hovedtemaer. Voksenuddannelsesstøtte som selvstændigt emne har endnu ikke fået forskningsmæssig opmærksomhed, ligesom der ikke har været gjort forsøg på at undersøge, hvordan den store population af lånemodtagere i perioden med statsgaranterede studielån (1964-) fordeler sig med hensyn til f.eks. geografi, alder og socio-økonomisk baggrund. For internationaliseringsområdet har såvel den internationale som den danske forskning fokuseret på gennemslagskraften fra overnationale strategiske initiativer på nationale uddannelseskontekster i tiden efter år 2000, mens tidligere internationaliseringsbestræbelser på ministerielt plan i enkelte lande har fået langt mindre opmærksomhed.

Forskningsprojektets resultater skal bidrage til at understøtte den offentlige samtale om de videregående uddannelsers udvikling med afsæt i viden skabt gennem systematisk udnyttelse af digitale og papirbaserede data i Rigsarkivets samlinger. Mindst ét af delprojekterne (projektet om voksenuddannelsesstøtte) vil inddrage fællesoffentlige aktører i form af forskerkollegaer ved universiteterne. Projektet har desuden til formål at fremme samfundsmæssig refleksion over, hvad internationalisering og økonomisk uddannelsesstøtte historisk har betydet for indretningen af den videregående uddannelsessektor i Danmark i en tid med opbrud. På den måde bidrager forskningsprojektet til at kaste lys over, hvad vores samfund og vi som befolkning er rundet af, så der skabes ny viden og nye indsigter i vores samfund, både historisk og aktuelt.

Kilder

Kildematerialet til undersøgelsen kan opdeles i tre hovedgrupper. Den ene gruppe består af papirarkivalier fra Rigsarkivets samlinger med en række offentlige myndigheder som arkivskabere. Dokumenterne omfatter blandt andet arbejdsnotater, mødereferater og korrespondance internt i og mellem ministerier. Arkivalierne vil primært være fra Undervisningsministeriets departement og SU-styrelsen suppleret med indholdet i individuelle embedsarkiver og arkiver for andre ministerier. En anden hovedkategori af kildemateriale omfatter trykte og offentliggjorte dokumenter af forskellig karakter. Det drejer sig blandt andet om kommissionsrapporter, lovforarbejder og avisartikler. Endelig vil der i projekterne om statsgaranterede banklån, voksenuddannelsesstøtte og internationalisering blive brugt kvalitative og kvantitative digitalt skabte data, der er afleveret til Rigsarkivet.

Forskningsformidling

De fire delprojekter indsendes alle til danske og internationale fagfællebedømte tidsskrifter. Delprojektet om Statens Uddannelsesstøttes historie 1968-1988 indsendes til *Historisk Tidsskrift* i første halvår af 2026 (overført fra foregående flerårige forskningsplan). Delprojektet om internationalisering vil blive indsendt til et relevant engelsksproget tidsskrift, f.eks. *Journal of Educational Administration and History* eller *European Review of History* i første halvår af 2027. Delprojektet om statsgaranterede studielån i banker og sparekasser afleveres til et dansk samfundsvidenskabeligt tidsskrift, f.eks. *Politica* eller *Samfundsøkonomen* i andet halvår af 2027. Endelig skal artikelbidraget om voksenuddannelsesstøtte publiceres i et internationalt tidsskrift i andet halvår af 2028, f.eks. *International Journal of Lifelong Education*.

Finansiering

De fire delprojekter påtænkes udarbejdet inden for rammerne af den almindelige forskningstid som seniorforsker i Rigsarkivet.

Dansk erhvervshistorie efter 1750

Kenn Tarbensen, seniorforsker, ph.d., ADEG

I de seneste årtier har vi i Danmark haft en række opsigtsvækkende erhvervsskandaler, hvor der er begået svindel og bedrageri for anseelige beløb. Nordisk Fjer, PFA-sagen og Stein Bagger-sagen kan nævnes blandt de mange, ofte spektakulære sager. Fællesnævneren er, at der er tale om kriminalitet begået af fremtrædende erhvervsfolk, og at sagerne kan henvises til typen økonomisk kriminalitet – et begreb, der først blev registreret af Dansk Sprognævn i 1973. I en stribe bøger er den nyere tids sager enkeltvis blevet gjort til genstand for mere eller mindre grundige studier. Erhvervslivets økonomiske kriminalitet tidligere i 1900-tallet har derimod ikke påkaldt sig nævneværdig interesse. Kun to straffesager synes at stå klart i den kollektive erindring, nemlig Alberti-sagen (1908) og Landmandsbankens krak (1922). I perioden fra begyndelsen af 1900-tallet og frem til ca. 1960 var der imidlertid et væld af sager, som ikke på samme måde som de to store sager har været gjort genstand for nærmere undersøgelser, skønt de belyser træk og tendenser, som vi finder frem til vores dages sager om økonomisk kriminalitet.

Det overordnede forskningsområde er dansk erhvervshistorie efter 1750, som jeg har forsket i de sidste 25 år. Det har bl.a. resulteret i den store monografi "Det multinationale gennembrud. Holdninger til udenlandske investeringer i dansk erhvervsliv 1945-1980" (2021), flere bøger om fiskerisektoren, hovedforfatter på et stort projekt om erhvervsregnskaber som kilder i historieforskningen, byhistorier m.v. Jeg er ligeledes gennem over 10 år eneredaktør af "Erhvervshistorisk Årbog" (grundlagt 1949), historiefagets førende fagtidsskrift på området. For tiden (2025) arbejdes på udgivelsen af færdiggjort manuskript om Poul Glindemanns finans- og ejendomssvindel 1940-1960. I perioden 2026-2029 fortsættes dette spor om erhvervslivets historie efter 1750. Det gælder et løbende projekt om Økonomisk kriminalitet i dansk erhvervsliv 1900-1925, ligesom det gælder nogle mindre arkivheuristiske projekter om kilder til ældre erhvervshistorie, der kan sammenfattes under titlen Studier i enevældens erhvervslovgivning og myndighedspraksis med sigte på arkivdannelse fra og om virksomheder før 1862.

Forskningsspørgsmål

Det første projekt om *Økonomisk kriminalitet i dansk erhvervsliv 1900-1925* ligger i forlængelse af nævnte bog om Poul Glindemanns svindlerier og de mange medskyldige.

Projektets formål er en analyse af økonomisk kriminalitet i dansk erhvervsliv 1900-1925 med særligt henblik på baggrunde (motiver, metoder, svigtende kontrolmekanismer etc.) og konsekvenser (domme, omverdensforståelse etc.). I en række cases belyses dette for forbrydere i ledende roller, dvs. som virksomhedsejere, direktører i betroede stillinger eller lignende. Centrale spørgsmål er motiverne bag: Hvor stort var omfanget af den økonomiske kriminalitet? Hvem stod bag? Hvilke kriminelle forhold var der tale om og hvordan blev de udført? Ud fra hvilke motiver søgte forbryderne at retfærdiggøre deres handlinger? Tidsrammen kan udvides, men er foreløbig fastsat efter arkivaliernes tilgængelighed og adgang til aviser som kilder.

Kilder

Kildegrundlaget er bredt funderet i Rigsarkivets samlinger, primært politi- og retsarkiver, men også virksomheds- og organisationsarkiver. Til indkredsning af den økonomiske kriminalitets generelle omfang og udvælgelse af sager anvendes bl.a. Erhvervsarkivets seddelkartotek (18 æsker) med navne på samtlige domfældte, der er nævnt i "Ugeskrift for Retsvæsen" 1867-1968. De digitaliserede aviser via Mediestream rummer tillige gode søgemuligheder for indkredsningen.

Relevans og værdiskabelse

Forskning på området er savnet. Grundstenen for forskningen i økonomisk kriminalitet blev lagt med Edwin Sutherlands bog "White collar crime" (1949). Et af de første, men kortfattede bidrag til kortlægningen af økonomisk kriminalitet i Danmark kom i 1955 med politiadvokat Jørgen Smiths artikel "Større danske straffesager om svig og uredelighed" i Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab. Heri oplistes en lang række økonomiske straffesager afsagt fra 1866 og frem, men uden egentlig systematisk ræsonnement. Det nærmeste, man kommer en egentlig forskningsoversigt, er i Jørgen Jepsens "Økonomisk kriminalitet – en antologi" (1980). Heri gøres der dog kun status over perioden 1949-75, og selv om denne periode udtrykker forfatteren, at publikationer herom er meget beskedne på såvel lovgivnings-, myndigheds- og forskningsniveau. Justitsministeriet udtalte f.eks. i en udvalgsbetænkning (nr. 1416) i 2002 "Forskningen i økonomisk kriminalitet har i Danmark i de forløbne mange år været meget sporadisk..." Dette forskningsprojekt vil afhjælpe denne mangel, idet bidrager med en historisk dimension til de mange større og mindre sager om økonomisk kriminalitet, der fortsat forekommer, så vi kan belyse udviklingen i et nuanceret perspektiv og baseret på de originale kilder. Det skaber et vigtigt grundlag for en informeret samfundsdebat om vores fælles fortid, nutid og fremtid, idet Rigsarkivets data på området dokumenterer og kaster lys over, hvad vores samfund og vi som befolkning er rundet af.

Forskningsformidling

Der sigtes mod publicering af en dansksproget bog på 250-300 sider til udgivelse på et kommercielt forlag, alternativt Syddansk Universitetsforlag. Hovedpointer og enkelte cases kan indgå i samfundsdebatten i form af aviskronikker o.l.

Det andet projekt, *Studier i enevældens erhvervslovgivning*, rummer flere delprojekter i forhold til vores eksisterende viden inden for to områder: a) Arkivdannelsen fra og om industrielle virksomheder, om hvilken vi savner en nærmere undersøgelse, og b) *Anordning ang. Handelsberettigelse m.v. af 23. april 1817*, der må betegnes som den første egentlige firmalov, men muligvis uden at det blev opdaget, men om hvis konsekvenser vi har stort set ingen viden. Begge delprojekter er foranlediget af forespørgsler fra forskere, der ikke har kunnet besvares på tilfredsstillende vis, og desuden vil de kunne bidrage til yderligere forskning i ældre dansk erhvervshistorie. Resultater kan oplagt publiceres i "Erhvervshistorisk Årbog".

Finansiering

Der sigtes mod, at begge projekter kan udføres inden for den ordinære forskningstid, men frikøb til en længere, sammenhængende skriveforløb/skriveophold indgår i mine overvejelser.

Kortlægning af kvinders arbejde i det 19. århundredes Danmark – et digitalt historieprojekt

Line Hjorth-Moritzsen, ph.d.-studerende, DATA

"Hvis en mand gifter sig med sin husholderske, mindskes nationalindkomsten," forklarede professor Jane Humphries fra University of Oxford. Præcis de samme tjenester udføres, men arbejdet går fra at være betalt til at være ubetalt og bliver dermed økonomisk usynligt. Hun argumenterer for, at denne manglende evne til at anerkende og værdsætte gifte kvinders husarbejde i den nationale økonomi, som har stået på i århundreder, har ført til devaluering af mange centrale aktivitetsområder, herunder børnepasning og ældrepleje, selv når de udføres som et betalt erhverv.

Derudover brugte offentliggjorte statistikker fra det 19. århundrede om deltagelse i arbejdsstyrken koncepter og klassifikationer, der var optimeret til at fange mænd, ikke kvinder. Det betyder, at historikere har en dobbelt udfordring, når de forsøger at forstå kvinders arbejde i denne periode. Både værdien af kvinders arbejde og omfanget af deres faktiske deltagelse i arbejdsstyrken har en tendens til at blive undervurderet. I den almindelige arbejderhistorie i det 19. århundredes Danmark flyttede det egentlige arbejde

ud af familierne i takt med at industrialisering og urbanisering flyttede mange mænds arbejde fra gårde til fabrikker og kontorer. Husholdningen, får vi at vide, blev tømt for funktioner, og de fleste kvinder arbejdede ikke.

Foreløbige undersøgelser har imidlertid vist, at digitaliserede folketællingsoptegnelser på individniveau giver langt mere information om kvinders betalte erhverv og andet kvindeligt mandligt arbejde, end historikere hidtil har været i stand til at udnytte i deres analyser, fordi opgaven før digitaliseringen af disse kilder var uoverkommeligt tidskrævende.

Forskningsspørgsmål

Formålet med dette projekt er at få ny viden om danske kvinders arbejde, betalt såvel som ulønnet, 1834-1901 ved hjælp af historiske big data og digitale historiemetoder. Takket være disse data og metoder er det nu muligt at kortlægge og analysere alle danske kvinders arbejde og erhverv baseret på en digitaliseret version af de håndskrevne originaler af folketællingerne. Disse data er ikke tidligere blevet brugt til dette formål. Jeg har struktureret projektet i tre underafsnit:

- 1) En metodologisk undersøgelse og teoretisk diskussion af begreber og kategoriseringer anvendt af statistikere fra det nittende århundrede til at registrere kvinders arbejde.
- 2) Kortlægning og analyse af kvinders arbejde og erhverv 1834-1901 baseret på alle kvinder i Danmark som registreret i folketællingerne.
- 3) En undersøgelse af kvinders arbejde og erhverv set fra et livsforløbsperspektiv.

Kilder

Den vigtigste kildegruppe består af de syv fuldt digitaliserede danske folketællinger 1834, 1840, 1845, 1850, 1860, 1880, 1901. Folketællingsdataene blev oprindeligt transskriberet af frivillige i samarbejde med Dansk Demografisk Database. Grunden til, at projektet er muligt at gennemføre inden for rammerne af et ph.d.-studie, er, at data er blevet yderligere bearbejdet af Link-Lives samarbejdsteamet, så de er klar til brug for forskere inden for mange forskellige felter.

Samarbejde og finansiering

Hovedvejleder vil være Anne Løkke, professor i dansk 1800-tals social-, kultur- og sundhedshistorie. Bivejleder i Rigsarkivet vil være arkivar og seniorprojektforsker Barbara Revuelta-Eugercios.

Dette projekt er finansieret af Danmarks Frie Forskningsråd, som støtter ph.d.-uddannelse uden for universiteterne. Projektet vil være afsluttet i 2026.

I statens og hjertets tjeneste: Dansk familiepleje, 1888-1933

Camilla Madsen, ph.d.-studerende, BRUG

Den private familiepleje udgør et centralt – men historisk underbelyst – kapitel i den danske anbringelseshistorie. Fortællingen om børneforsorgens udvikling har længe været domineret af institutionernes historie, hvilket har usynliggjort de mest almindelige anbringelsesformer, og dermed også de erfaringer og livsvilkår, der prægede plejebørn.

Forskningsspørgsmål

Dette projekt bringer familieplejen frem i lyset og undersøger, hvordan den tog form og udviklede sig fra de første statslige tilsyn i 1880'erne til Socialreformen i 1933 – en periode, hvor velfærdsstaten endnu var under opbygning, og private aktører spillede en bærende rolle i omsorgen for udsatte børn. Projektet sætter fokus på de aktører, praksisser og forestillinger, der var med til at definere familieplejen, og viser, hvordan den private familiepleje er analytisk og historisk afgørende for at forstå relationen mellem stat, civilsamfund og privat omsorg. Projektet omskriver dermed et vigtigt kapitel i dansk velfærds- og barndomshistorie og åbner for nye perspektiver på, hvordan begreber som "privatiseret omsorg" og "moralsk økonomi" er centrale for forståelsen af den danske anbringelseshistorie. Dette gøres ud fra 3 problemstillinger, der sætter fokus på forskellige dele af familieplejen:

- 1) Hvordan har lovgivning, regulering og statsligt tilsyn med plejefamilier udviklet sig over tid, og hvilken rolle har de økonomiske rammer og statens involvering spillet i denne udvikling?
- 2) Hvordan fungerede de lokale plejhjemsforeninger som organisatoriske aktører i anbringelsen af børn, og hvordan blev deres arbejde koordineret gennem Overbestyrelsen for De Danske Plejhjemsforeninger?
- 3) Hvordan oplevede børn og forældre mødet med familieplejen og plejhjemsforeningerne, og hvad kan en erfaringshistorisk tilgang afsløre om disse oplevelser?

Forskningsmæssig relevans

Tidligere studier har primært fokuseret på institutionelle anbringelser, værgerådenes arbejde og børneforsorgens politiske historie, mens den private familiepleje – på trods af dens faktiske betydning – kun har fået begrænset opmærksomhed.

Dette projekt bliver derfor den første systematiske undersøgelse, der kortlægger udviklingen af familieplejen i Danmark med særligt fokus på de private foreningers centrale rolle i organiseringen af anbringelser og tilsyn med plejefamilier. Projektet har dermed også potentiale til at udfordre eksisterende antagelser om den private familiepleje, den danske børneforsorgs institutionelle udvikling og den tidlige velfærdsstats sociale infrastruktur.

Internationalt har privat familiepleje fået større forskningsmæssig opmærksomhed, og det privates rolle i børneforsorgen er veldokumenteret. Nell Musgrove har undersøgt debatten om privat familiepleje i Australien og dens forskelle fra andre engelsktalende lande, mens Cathrine E. Rymph har belyst de private plejemødres komplekse rolle i det amerikanske plejesystem. I 2024 udgav Johanna Sköld og Johanna Sjöberg bogen *Barnavård till salu*, om det private marked for børnepleje før og under den svenske velfærdsstat. Projektet placerer sig således i et internationalt forskningsfelt i hastig udvikling og bidrager til at nuancere forståelsen af forholdet mellem stat, civilsamfund og familie i opbygningen af den moderne børneforsorg.

Teoretisk ramme

Projektets overordnede teoretiske ramme tager inspiration fra Cathrine E. Rymphs arbejde med det amerikanske "foster care system". Rymph viser, hvordan familiepleje opererer på både et makro- og mikro-niveau: på den ene side som systemer af love, regler, tilsyn og økonomiske rammer, og på den anden side som nære, familiære og ofte smertefulde erfaringer. Denne todelte forståelse – mellem struktur og erfaring – vil være grundlæggende for analysen af den danske familieplejes historie.

Projektet trækker desuden på metodiske greb fra *History of Experiences* til at undersøge, hvordan børn og forældre oplevede mødet med familieplejen og med plejehjemsforeningernes forvaltning. Her hentes inspiration blandt andet fra konceptet om "the lived welfare state", udviklet af HEX, som tilbyder en analytisk ramme til at forstå, hvordan velfærdsstaten manifesterer sig i menneskers hverdagsliv og sociale relationer.

Endelig inddrages Johanna Skölds begreb "*fosterbarnsindustri*", som anvendes til at analysere samspillet mellem moral, økonomi og omsorg i svensk familiepleje. Spørgsmålet om en moralsk økonomi inden for den danske børneforsorg er endnu ikke blevet undersøgt, men rummer betydeligt analytisk potentiale – ikke mindst fordi netop spændingsfeltet mellem økonomiske incitamenter og moralske idealer har været et tilbagevendende tema i den private familiepleje i Danmark.

Metoder og kilder

Projektet baserer sig på et bredt og varieret kildemateriale, som struktureres i forhold til tre analyseniveauer:

Det strukturelle niveau belyses gennem lovgivning, administrative regulativer og interne dokumenter fra Overbestyrelsen for De Danske Plejehjemsforeninger. Materialet anvendes til at undersøge statens rolle i reguleringen af familieplejen og de moralske og økonomiske rationaler, der prægede denne udvikling.

Det organisatoriske niveau undersøges gennem tre casestudier af konkrete plejehjemsforeninger: Plejehjemsforeningen for Svendborg (1897), Viborg Amts

Plejhjemsforening (1884) og Plejhjemsforeningen for Frederiksborg Amt (1887). Det primære kildemateriale består af foreningernes egne arkivalier suppleret med udvalgte journalsager fra Overværgerådet. Denne kombination muliggør en analyse af både den daglige praksis og samarbejdet med statslige myndigheder.

Det erfaringshistoriske niveau undersøger, hvordan børn, forældre og plejeforældre oplevede mødet med familieplejen. Kildematerialet udgøres her af personoplysninger i stambøgerne, sagsmateriale fra Overværgerådet og samtidige avisartikler – herunder læserbreve og annoncer. Disse kilder giver indblik i de involverede aktørers stemmer og erfaringer samt de sociale forestillinger, der prægede familieplejen.

Kombinationen af stambøger, Overværgerådets journalsager, avisartikler og interne dokumenter muliggør en flerstrengt analyse af den private familiepleje i perioden 1888-1933. Kilderne giver ikke blot adgang til praksisser og institutionelle strukturer, men også til de levede erfaringer og stemmer fra plejebørn, biologiske forældre og plejefamilier. Samtidig omfatter projektet dele af Rigsarkivets samlinger, som hidtil kun i begrænset omfang har været genstand for forskningsmæssig opmærksomhed, og som rummer et stort uudnyttet potentiale.

Netværk og vejledning

Hovedvejleder er lektor Cecilie Bjerre (Syddansk Universitet), som forsker i dansk familie- og barndomshistorie med særligt fokus på faderskab og familieliv i det 20. århundrede. Som bi-vejleder deltager Anette Østergaard Schultz, seniorforsker ved Rigsarkivet.

Projektet passer naturligt ind i Rigsarkivets forskerteam Social historie, der arbejder med anbringelser før og efter digitaliseringen af sagsbehandlingen. Det er desuden relevant for det igangværende projekt *De Anbragtes Danmarkshistorie 1945–2006*, der er en del af *Retten til egen historie* ved Danmarks Forsorgsmuseum. På SDU vil jeg blive tilknyttet forskningsgruppen i samtidshistorie, Co-Hist med ekspertise i bl.a. velfærds- og familiehistorie.

Internationalt har jeg modtaget tilsagn om miljøskifteophold hos professor Johanna Sköld (Linköping Universitet) og professor Pirjo Markkola (Tampere Universitet, HEX).

Tidsplan og finansiering

Ph.d.-stipendiet er finansieret af DFF's virkemiddel forskeruddannelse uden for universiteterne med indskrivning ved Syddansk Universitet og arbejdsplads der og ved Rigsarkivet i Odense. Stipendiet løber fra den 1. februar 2026 til den 31. januar 2029.

D. Oversigt over Rigsarkivets forskere

	Amalie Olga Lyngsted Ph.d. Stipendiat , Cand.mag.	Forskningsområder • Barndomshistorie • Forsorgshistorie • Følelshistorie • Anbragte børn
	Annette Østergaard Schultz Arkivar og seniorforsker	Forskningsområder • Østgrønland under moderniseringen 1950-1979 • Plejebørn ca. 1770-1920 • 1. verdenskrig (især kriseforvaltning) • Socialhistorie i det 19. og 20. århundrede
	Asbjørn Romvig Thomsen Arkivar og Seniorforsker, ph.d.	Forskningsområder • Socialhistorie 1700-1900 • Landbohistorie 1700-1900 • Historisk social mobilitet • Uægte børn
	Bárbara Ana Revuelta-Eugercios Arkivar, Ph.d.	Forskningsområder • Socialhistorie, 1800- og 1900-tallet • Historisk demografi • Folketællinger • Sygdom og dødelighed • Spædbørnsdødelighed • Fertilitet • Uægte børn • Historiske metoder

Christian Larsen

Arkivar og seniorforsker, ph.d.

Forskningsområder

- Skolens, gymnaslets og uddannelsessystemets historie i 1800- og 1900-tallet
- Kommuner og amters historie
- Dansk forvaltnings historie
- Digitale arkivalier

Hans Schultz Hansen

Forskningsleder, adj. professor, dr.phil.

Forskningsområder

- Sønderjyllands og Slesvig-Holstens historie i 1800- og 1900-tallet
- Den 9. april 1940 i Sønderjylland
- Det tyske mindretal efter 1945
- Europadebatten i grænselandet i de lange 1960'ere

Henrik Knudsen

Seniorforsker, ph.d.

Forskningsområder

- Videnskab, teknologi og kultur i det 20. århundrede
- Universiteter og erhvervsliv i det 20. århundrede
- Minedrift og naturressourcer i Grønland
- Kernekraft og andre nukleare teknologiers historie
- Grønland under den Kolde Krig med fokus på dansk og amerikansk samarbejde

Jørgen Mikkelsen

Arkivar og seniorforsker, ph.d.

Forskningsområder

- Dansk og europæisk byhistorie før ca. 1850
- Dansk rets- og kriminalitetshistorie
- Administrationshistorie
- Diverse emner; fx medicin, uddannelse, militær, migration og landbrugshistorie.

Kenn Tarbensen

Arkivar og seniorforsker, ph.d.

Arkivar og s/r

Forskningsområder

- Dansk historie 1750-2000
- Dansk erhvervshistorie i 1900-tallet i internationalt perspektiv
- Udenlandske investeringer i dansk erhvervsliv

Line Hjorth-Moritzsen

Ph.d.-stipendiat, Cand.mag.

Forskningsområder

- Kvinders arbejds historie
- Socialhistorie, 1800-tallet
- Befolkningsdatabaser
- Folketællinger
- Digital historie
- Historisk demografi

Læs mere om Line Hjorth-Moritzsen på forskningsportalen PURE

Mette Fransiska M. Seidelin

Arkivar og seniorforsker, ph.d.

Forskningsområder

- Dansk-grønlandske relationer i perioden 1945-1991 med særligt fokus på sociale og medicinske problematikker
- Husspektakler og vold mod kvinder i parforhold 1945-1970
- Digitaliseringshistorie med særligt fokus på anbringelsessager
- Seksuelle overgreb mod børn og unge inden for familielevet ca. 1930-1970

Michael Nobel Hviid

Arkivar og forsker

Forskningsområder

- Sønderjyllands og hertugdømmernes historie 1500-1850.
- Byhistorie og landbohistorie 1500-1800. Især kultur-, social- og retshistoriske emner.
- Katastrofehistorie: epidemier, krige og stormfloder 1500-1700.

Niklas Thode Jensen

Arkivar og seniorforsker, ph.d.

Forskningsområder

- Udviklingen af klimapolitik i Miljøministeriet ca. 1972-2002
- Forurening, sygdom og sundhed i København, 1800-2000
- Kolonihistorie, danske kolonier i Vestindien og Indien, 1700- og 1800-tallet
- Medicinens og naturvidenskabens historie, 1700- og 1800-tallet

Per Seesko

Arkivar og seniorforsker, ph.d.

Forskningsområder

- Arkivhistorie ca. 1400-1660
- Adel og herregårde ca. 1400-1660
- Sogne- og kirkehistorie ca. 1400-1660

Peter Fransen

Arkivar og seniorforsker, ph.d.

Forskningsområder

- Dansk økonomisk- og socialhistorie i det 19. og 20. århundrede
- Straffuldbyrdelse i det 20. århundrede

Silvia Goldbaum Tarabini

Forsker, ph.d.

Forskningsområder

- Dansk-jødisk historie i det 20. århundrede
- Danmark og Holocaust
- Flygtninge og eksil (1933-1945)

Steen Andersen

Arkivar og seniorforsker, ph.d.

Forskningsområder

- Dansk historie i det 20. århundrede
- Danmark og stormagterne 1900-1920
- Virksomhedshistorie og samfundsudvikling 1850-2015
- Besættelsestiden 1940-1945
- Økonomisk historie

Thomas Clausen

Arkivar og seniorforsker

Forskningsområder

- Forvaltningshistorie 1800-2000
- Økonomisk historie
- Uddannelseshistorie 1950-
- Sønderjyllands historie 1800-1920

